КНИГОВЕЗНИЦА
НА
НЕНО М. БЕЛЕВЪ
ПЛѢВЕНЪ

Marinov, D

ЖИВА СТАРИНА

ЕТНОГРАФИЧЕСКО (ФОЛКЛОРНО) ИЗУЧВАНИЕ

НА

ВИДИНСКО, КУЛСКО, БѢЛОГРАДЧИШКО, ЛОМСКО, БЕРКОВСКО, ОРѢХОВСКО и ВРАТЧАНСКО.

КНИГА ПЬРВА

ВѢРВАНИЯТА ИЛИ СУЕВѢРИЯТА НА НАРОДА

Всѣка мома пѣвецъ (песнополецъ)
Всѣка баба врачь (врачка)
Всѣки старецъ лѣтописъ (зналецъ)
„Много знай — много пати.“

Нар. послов.

ОТЪ

Д. Мариновъ.

РУССЕ

ПЕЧАТНИЦА СВ. КИРИЛЪ и МЕТОДИЙ

1891.

93065

DR64
M293
v.1

91

СЕЛСКО-СТОПАНСКИ ТЕХНИКУМ - ПЛЕВЕН
№ 1368
1955 г

Правата се запазватъ на Авторътъ.

Книгата не е отъ дърво.

ПРѢДГОВОРЪ.

Върху важностьта на етнографическитѣ изучва̀ния и изслѣдвания и за полза̀та отъ събрания отъ тия изслѣдвания етнографиченъ материяль азъ считамъ за излишно да говорѫ. Мислѫ за нуждно да добавѫ само това: друго яче щѣше да стои въпросътъ за нашето национално единство и за границитѣ на отечеството на Българина, ако бѣхѫ събрани народнитѣ умотворения отъ всичкитѣ крайеве на нашето отечество; езикътъ ни въ ортографическо и синтактическо отношения щѣше да бѫде въ по̀ ѝнакаво положение отъ днешното, ако бѣше събрано всичкото богатство на многобройнитѣ нарѣчия на цѣлокупния нашъ езикъ; езикътъ и терминитѣ, употреблявани въ нашитѣ учебници, щѣхѫ да бѫдѫтъ по̀ близо до чисто бълѓарскня езикъ и по-богати, ако ний до сега бѣхме събрали богатството на разнитѣ названия и именувания, било на разнитѣ прѣдмѣти, било на разнитѣ явления и дѣйствия, които названия съдържа езикътъ на нашия селенинъ; историята на нашето възраждание щѣше да стоѝ на друга по̀ самостоятелна и своя почва, а нѣмаше да лѣжи въ днешното си опекунско положение, ако бѣхѫ събрани всичкитѣ изобилни свѣдения за живота и дѣлата на нашитѣ исторически личности и дѣйци, които свѣдения умиратъ заедно съ нашитѣ стари людие.

Истина, ний имаме немалко събранъ, и отъ самитѣ насъ, и отъ чужденци етнографиченъ материялъ, било въ сборници, било пръснѫтъ изъ разнитѣ списания и журали, но̀ азъ мислѫ, че ний сме още много далечь и че трѣбва още голѣма работа. Повече нѣщо,

азъ мислѫ, че при събиранието на тоя етнографически материялъ ний не вървимъ по единъ правиленъ пѫть.

Ний събираме пѣсни, прикаски, пословици, гатанки и други и ги печатимъ, като мислимъ, че съ туй ний сме изучили нашия народъ.

Незнаѫ какво ще кажѫтъ другитѣ, но менѣ ми се чини, че ний ще имаме сѫщински етнографически свѣдѣния, цѣнни за науката и етнографията, само тогава, когато знаемъ при какви обряди, обичаи, случаи и обстоятелства нашия народъ пѣе тия пѣсни, приказва тия прикаски и употрѣблява тия пословици; когато видимъ: какъ се храни нашия селенинъ, въ какво се облича, въ какво вѣрва, какъ се ражда, жени, весели, цѣри и умира; когато видимъ и знаемъ нашата селенка вѫтрѣ въ колибата като: кѫщовница, съпрѫга, майка и работница и вънъ отъ неѫ; когато видимъ нашия селенинъ въ задругата и семейството като кѫщовникъ, съпрѫгъ и баща, а въ полето — като работникъ — съ една дума, когато изучимъ всестранно животътъ и битътъ на нашия селенинъ.

Къмъ подобно етнографическо изучване бѣ указалъ пѫтьтъ още покойния Раковский(1), а къмъ подобно изучване ѫбѫво бѣ намѣкнѫлъ и г. Сирку(2)

До колко могѫ да знаѫ, до сега има само два сборника съ подобно изучване(3)

Въ такава смисъль и азъ съмъ слѣдвалъ своитѣ етнографически изслѣдвания въ Западния край на Бъларія, а именно: *Видинско*, *Бѣлоградчишко*, *Кулско*, *Ломско*, *Берковско*, *Орѣ-*

---

(1) «Показалецъ» или Рѫколодство и цр. Одесса 1859 г,

(2) «Болгарская етнографія» въ Журналъ Министер. Народнаго Просвѣщ. 1890 г. Май, стр. 196.

(3) «Баба Ега или Сборникъ отъ различни вѣрвания и пр.» Отъ свящ п. Цв. Ліобеновъ. Търново 1887 г. 8-о 86 стр.

«Родопски старина или сборникъ отъ обичаи, суевѣрия и пр.» Отъ Н. Шишковъ. Книжка I. Пловдивъ 1887 г. 8-о 30 стр.

ховско и *Вратчанско*; събранія материялъ ще издавамъ подъ названіе „*Жива Старина*“ и ще бѫде печатанъ въ нѣколко книги отдѣлно и послѣдователно. Матераялътъ за първитѣ четири книги е готовъ и ще се печата щомъ се прѣгледатъ отъ почитаемото М-во на Народното Просвѣщение.

Гледалъ съмъ да бѫдѫ вѣренъ въ излаганието на материяла и да говорѫ, до колкото е възможно, съ устата и нарѣчието на селенина въ тоя край.

Много е възможно щото, както въ тая първа книга, така и въ слѣдующитѣ други, да съмъ пропустнѫлъ нѣкои нѣща. Който знае, колко мѫчно се събиратъ подобни етнографически свѣдения, ще ме извини. Азъ щѫ бѫдѫ много благодаренъ, ако на тоя моя трудъ се даде поне́ значение като на едно обширно упѫтване за да се събиратъ етнографически данни и бѣлѣжки отъ тоя родъ. Учителитѣ и приятелитѣ на нашата етнография се умоляватъ, ако намѣрѫтъ нѣкои нѣща непълни, или погрѣшно схванѫти да испращатъ своитѣ бѣлѣжки. Тѣ ще бѫдѫтъ приемани отъ мене съ благодарность и признателность. Подобни бѣлѣжки и отъ другитѣ крайѣве на нашето отечество ще бѫдѫтъ драгоцѣннъ приносъ, който ще се вмѣсти въ второто издание на настоящата книга.

Дали тоя събранъ материялъ ще принесе колко годѣ полза на етнографията и науката, туй остава да каже критиката.

Руссе *Д. Маринов*ъ.
Димитровдень 1890 г.

БЛАГОДАРНОСТЪ.

Събиранието на тоя етнографиченъ материялъ бѣхъ почнѫлъ още прѣди освобождението въ битността си на учитель въ градъ Ломь. Послѣдвалитѣ смѫтни врѣмена ме принудихѫ да спрѫ почнѫтата работа, но слѣдъ освобождението подновихъ изслѣдването. За да се обобщѫтъ етнографическитѣ изслѣдвания и сбирки, споредъ програмата, която указахъ въ прѣдговора, трѣбваше да се пѫтува по цѣла Западна България, да се посѣти почти всѣкое село; туй обаче бѣ скопчано съ огромни разноски и съ други трудности. Въ 1884 г. бѣхъ се обърнѫлъ къмъ М-вото на Просвѣщението за съдѣйствие и помощь, но отъ тамъ получихъ отрицателенъ отговоръ. Рѣшихъ най-сетнѣ да се изоставѫ отъ тази си мисъль, която безъ съдѣйствие щѣше да погълне толкова трудъ, а пакъ безъ полза. Тъй стояхъ до 1888 г., когато се срѣщнѫхъ съ г-на Министра на Народното Просвѣщение Георги Живкова. Между другото отвори се въпросъ и за етнографическия ми материялъ; съобщихъ му, че е непълненъ и че безъ съдѣйствието на Мвото никакъ не е възможно да се допълни. Господинъ Министръ ми обяви, че отъ негова страна ще направи всичко възможно за да могѫ да доискарамъ почнѫтитѣ събирания. Дѣйствително съдѣйствието ми се указа, и азъ съмъ близо до крайтъ на работата си.

Священна длъжностъ ми се налага първата моя дума да бѫде; благодарностъ и признателность къмъ г-на Министра на Народното Просвѣщение г-нъ *Георги Живкова*; ако материялътъ

етнографически, както въ тая първа книга, тъй и въ другитѣ послѣдующи, ще принесе нѣкаква полза на науката и на етнографията, туй се дължи исключително Г-ну *Живкову*.

Благодаря му въ името на бѣдната наша етнография, и го моля да оказва и въ бждще своето високо покровителство и благоволение върху всичкитѣ скромни събирачи на нашитѣ народни умотворения.

Д. МАРИНОВЪ.

СЪДЪРЖАНИЕ

на

ПЪРВАТА ЧАСТЬ

отъ

„ЖИВА СТАРИНА“

Встжпление. Факторитѣ, които сж създали религията на първобитния човѣкъ.

А. Вѣрванията на народа. стр. 1

I. Понятията на народа за окржжающаго природа.

1. Понятията на народа за видимия свѣтъ: небото, землята, слънцето, мѣсецътъ, звѣздитѣ и пр. стр. 3

2. *Понятията на народа за невидимия свѣтъ.*

а) Прѣдопредѣлението. Сждбата. Орисаното.

б) Доброто и лошото начало.

в) Духоветѣ лоши: 1. Самодивитѣ, 2 Лахуси, 3 Орисници, 4 Змейове, 5 Таласъм, 6 Връколак, 7 Полуверникъ, 8 Караконджа, 9 Вампиръ, 10 Плътеникъ, 11 Вампиринъ, 11 Вѣщица, 13 Магїосница. стр. 15

II. Праздницитѣ и обрядитѣ, устроени въ честь на разнитѣ стихии, въздушни явления болести, лоши духове и врѣдителни звѣрове.

1. Димитровский мѣсецъ. (Октомврий)

а) *Мишин ден.* Св. Несторъ 27 Окт. стр. 55
2. Рангеловскии мѣсецъ. (Ноемврий)
а) *Рангеловден.* 8 Ноемврий стр. 59
б) *Мратинци* (Мартинци), 11, 12 и 13, а нѣкадѣ: 11, 12, 13, 14, 15, 16 и 17 Ноемврий. стр. 60
в) *Мечкинден.* Св. Андрей първозванний 30 Ноемврий. стр. 64
3. *Никулица.* Никулский мѣсецъ. (Декемврий) стр. 67
а) *Рибни Св. Никола.* 6 Декемврий.
Св. Николай Мириликийский чудотворецъ. стр. 67
б) *Игна́жден.* Св. Игнатии Богоносецъ 20 Декемврий. стр. 69
в) *Малкà коледа* и *Бжднiа вèчер* 24 Декемврий стр. 73
4. *Голе́м се́чко* (Януарий) стр. 101
а) *Сурувàкiи Св. Васѝл* Новагодина 1 Януарий Обрѣзание Господне. стр. 101
б) *Ба́бинден* 8 Януарий. стр. 103
в) *Южнiьци-Верижнiьци* 16 Януарий стр. 106
г) *Сре́дзѝма* Св. Атанасъ 18 Януарий стр. 107
5 *Малий се́чко* (Февруарий). стр. 107
а) *Влъчи праздници* или *Трѝфунците* 1, 2, 3 Февруарий. стр. 107
б) *Чуми́нден.* Св. Хараламби 10 февруарий стр. 110
в) *Влàсидан* Св. Власии 11 февруар. стр. 113
г) *Сирница* или *сѝрна недѣлiа* (сѝрни поклади). стр. 115
д) *Пъсси понде́лник Чисти понделник* стр. 118
е) *Чърн вторник* или *усо́вски вторник* стр. 120
ж) *Луда среда* стр. —
з) *Врътоглав четвършък* стр. 121
и) *Ту̀дурица* стр. 122
6. *Баба Марта́* (Мартъ)
а) *Младе́нци.* Св. 40 Севастийски мъченици. 9 Марта. стр. 124

б) *Блàговец* 25 Марта Благовѣщение, стр. 125
в) *Лàзарница* Лазарова сѫббота
г) *Куклинден Врѣбница, Цвѣтница* стр. 138
7. *Гѣргіевски мѣсец* (Апри́лий)
а) *Гѣргіовден* 23 Априлъ Св. Великомѫченикъ Георгий. стр. 142
б) *Рапополùіа.* 25 Априлий. стр. 153
8. *Спàсовский месец* (Май).
а) *Еремия. Деньтъ на змиитѣ* 1 Май стр. 153
б) *Русалска среда* Преполовение. стр. 159
в) *Спáсовден* Възнесение Господне стр. 159
9. *Русалски месец. Еніовски месец. Петровски месец.* (Юний)
а) *Русаліска неделіа Русаліа* стр. 162
б) *Пр. Елисей.* Отъ Лисó. Пророкъ Елисей 14 Юний. стр. 175
в) *Еніòвден.* Рождество на Св. Иванъ Кръститель 24 Юний. стр. 176
10. *Горешніьците. Св. Илиевски мѣсец.* (Юний)
а) *Прпкòпие* Св. В. мѫченникъ Прокопий 8 Юлий. стр. 180
б) *Горешніьците* 15, 16, 17 Юлий Св. Кирик Иулитъ първи горешніьк стр 181
в) *Св. Илия.* Св. Пророкъ Илия 20 Юлий стр. 191
11. *Притурка.*
А Суевѣрие вь врѣме на бездъждие. стр. 183
а) *Гѣрман.*
б) *Пемперуга* (пеперуда)
в) *Змей.* стр. 186

ЧАСТЬ ТРЕТА

ПОМИНАКА НА НАРОДА.

1. *Кѫщата на селенина.*

а) *Гумното.*

б) *Ижата* или кѫщата ѹзем

в) Понцата *или пивницата.*

г) *Зи́мника или зъвника.*

д) *Кошѝрата.*

е) *Исшбата.*

ж) *Коша*

з) *Вѣйника.*

2. ПОКѪЩИНАТА НА СЕЛЕНИНА.

а) *Покѫщината.*

б) *Сѫдовете за готвнніе, мѣсеніе, яденіе и пикіѣ.*

в) *Покѫщнина за постиліаніе, спаніе.*

г) *Покѫщината въ пи́вницата.*

3. ХРАНАТА НА СЕЛЕНИНА.

а) *Госбите на селенина въ постни дни.*

б) *Госбите на селенина въ блажни дни.*

4. НОСИЯТА НА СЕЛЕНИНА.

а) *Мѫжка носия.*

б) *Женска насия.*

а. Носия на женитѣ.

б. Носия на момѝта и нѝкита и,

5. ДОМАШНА ЖЕНСКА РАБОТА.

а) *Тканіѣ.*

а. Разбой, Стан

б. Тканіе платно.

в. Тканіѣ ѝлеви (шаек).

и) *Невенчана жена.*
к) *Блудница.*
л) *Снахачество.*
м) *Оставена жена.*
н) *Копи́лана.*
3) РАЖДАНИЕ.
а) *Трудна* (тежка) *жена.*
б) *Носеніе на дѣтето.*
в) *Раждание.*
г) *Богородичен леб.*
д) *Молитвеніе вода.*
е) *Орисниците.*
ж) *Кръщеніѐ.*
з) *Казваніе името.*
и) *Четеніе молитва*
к) *Настригваніе.*
л) *Отбиваніе на дѣтето.*
м) *Менѧваніе зжби.*
н) *Фръганіе на децата.*
о) *Ранеги́че*
п) *Ко̀пиле* (родено безъ баща).
р) *Бездѣтка.*
4) УМИРАНЬЕ,
а) *Бѣлѣзи, които прѣдсказватъ смъртъ въ една кжща.*
б) *Умираніе.*
в) *Окжпваніе.*
г) *Оплáкваніе.*
д) *Закòпваніе.*
е) *Полаганіе* (принос, номàна) гозбата и лебовете.
а. На смъртьта.
б. Третини.
в. Първа́ сжбота (шестини)

г. Деветини.
д. Два̀есе (двадесетъ).
е. Четиресе (четиресетъ)
ж. Половин година
з. Го̀дина.
ж) *Удове́ца* или *удовицата.*
з) *Сирачетата* (сирацитѣ, дѣцата).
и) *Задгробния живот.* На о́нзи свет.
к) *Имо́та на умрелия.*
л) *Тла̀пеніе* (сомнаболизм)
м) *Прена́саніе на онїа свет.*
н) *Сънуване на умрѣлия.*
5. СЛУЖБА (светьц светецъ)
а) *Как мисли народа за службата и какъ се устроява.*
б) *Пъзбата и хлѣбоветѣ за служба.*
в) *Прекадваніе*
г) Па̀*терица* (на све́тека)
6. СБОР.
а) *Как гледа народа на сбора.*
б) *Посрещаніе госкіе, трапеза и испращаніе госкіе.*
7. ОБРОКЪ.
а) *Как се лови оброк.*
б) *Частен и общ оброк*
в) *Курбанъ на оброка*
г) *Прекадваніе*
д) *Где се да́га оброк*
8. ТЛАКА.
а) *Какво нѣщо е тлака.*
б) *Въ какви случаи се свиква тлака́.*
в) *Подробности.*
9. СѢДѢНКА.
а) *Нѣкога и сега седеркіите.*

б) *Момата и момъкъ на седенкіата.*
в) *Подѣвките на седенкіата.*
10. ХОРО (ОРО)
а) *Нѣкога и сега орàта: праздна неделя*, и пр.
б) *Кога правѣтъ орà*
в) *Игритѣ.*
г) *Свиркитѣ* (инструментитѣ музикални).
11. АНАТЕМИЯ (ПРОКЛЕТИ)
а) *Какъ гледа народа на анатемията.*
б) *Как и кога се прави анатемия.*
в) *Разваляние на анитемията.*

Послѣдующитѣ три книги отъ «*Жива Старина*», които ще се печататъ веднѫга, щомъ бѫдѫтъ прѣгледани отъ Министерството на Народното просвѣщение, иматъ слѣднето съдържание:

КНИГА ВТОРА
ДОМАШНИЯ (СЕМЕЙНИЯ) ЖИВОТЪ НА НАРОДА.

1. *Родъ.*

а) *Плѣме* (плѣмената по носия и нарѣчие).

б) *Влака́* (корен сой, лоза̀, кіоқ)

в) Роднинство.

г) За̀друга и семейството.

е) Именена мѫжки и женски. Ко̀роветѣ и прѣкоретѣ.

2. *Женидба.*

а) *Женидбата споредъ мнѣнието на народа.*

б) *Лю́беніе.*

в) *Магии за либеніе и намразваніе* (разлибваніе).

г) *Пристануша.*

д) *Вла̀ченіе мома.*

е) *Да̀деница, здава̀нкіа.*

а. Сгле́жданіе.

б. Прифащаніе бъклица (годешъ менешъ).

в. Довожданіе момата.

г. Ладуваніе.

д. Венчило.

е Младо гбскіе (мо̀мини по́дженіе)

ж По́вратки (*прошка*)

з Ста̀ро гдскіе

ж) *Женадба на кѫща.*

з) *Повта̀раніе* (второ оженваніе, повторка)

г. Тканіѐ килиме.

д. Тканіѐ престилки, завески, черги, їузглавници (възглавници), поясе.

б) *Шúеніѐ* (шиніѐ, кроеніе)

е. Кроеніе и шиеніе риза, гащи.

в) Плéтеніе.

ж. Плѐтеніе чòрáпе.

г) *Бéленіе на платна.*

д) Праніѐ *ризи.*

6. ЗЕМЛЕДЕЛИЕ.

а) *Ораніе.*

а. Кола.

б. Плуг.

в. Рáло.

г. Орáніе.

д. Сееніе.

е. Влàченіе.

ж. Отбрица.

д) *Кòпаніе кукурузъ.*

е) *Жътва.*

а. Почнуваніе *на жътвата.*

б. Дожътваніе на *оставяміе брада* (цар)

ж) *Вóзеніе снопе.*

з) *Връшидба.*

а. Почнуваніе *на връшидбата.*

б. Довръшваніе и кланіе чървен петéл.

и) *Браніѐ кукурузъ*

к) *Косеніе сено.*

а. Косеніе.

б. Сѣдѝраніе.

в. Плàсшеніе.

7. СКОТОВЪДСТВО.

а) *Овца.*

а. Овца, овен, ягніе, [illegible], [illegible], [illegible] ([illegible]ка), [illegible].

б. Подойници, дзвънкарка, [illegible], [illegible], [illegible].

в. Сагмал, ялованà, отбиваніе на ягнцата.

г. Бачия и бачуваніе, браутарник.

д. Доеніеніе овците.

е. Подсирваніе млекото, извàра, цвик.

ж. Лъченіе на овците, овча свадба.

з. Стрижба (стрижба на овците).

б) *Волове.*

а. Бик, крàва, нателячка, навòдница, теле, данàче, нателяк, наводник.

б. Бивол, биволица, турме.

в) *Коніé.*

а. Айгъръ, кобила, омакиніа, кончè, кондàк, ялова́к, жребé.

г) *Свиніе.*

а. Шипар, свиніа, прасé, назимче.

8. ПЧЕЛАРСТВО.

а) *Кошерище.*

б) Пчелите: *Работници, мàтка, трънторъ.*

в) *Роеваніе на кòшарете.*

г) *Подрезваніе на кошарете.*

д) *Метилі.*

9. ЛОЗАРСТВО.

а) *Отреваніе.*

б) *Рéзаніе*

в) *Кръшеніе.*

г) *Връзваніе.*

д) *Прáшеніе* (копаніе).

е) *Браніе* (гроздоберъ)

10. ВОДЕНИЧАРСТВО.

а) *Съставните части на воденицата.*

б) *Уема.*

11. ВАЛІАВИЦА.

а) *Съставнитѣ части на валіàвицата.*

б) *Ўема за валіаніето.*

12. ГОРЕНІЕ ВАР.

а) *Окòлище.*

б) *Гужданіе кукли у околището.*

в) *Гореніе на куклите.*

13 БЪЧВАРСТВО.

а) *Инструмéнтите за бъчварството*: *трион*, *шестило* (пергел), *ѣторáч*, *изгрибáч* (огрибáч), *пила*, *тесла*, *сбирàч*, *свивàч*.

б) *Стръг* (струг).

в) *Скéндже.*

г) *Ссждовете изработвани отъ бъчвара.*

д) *Кучка.*

14 КОЛАРСТВО.

а) *Орждията на колáрството: Длето*, *трион*, *обиричка*, *брàдва*, *свръдел*, *стръг* (струг)

б) *Кòлница.*

в) *Какво изработва колáра.*

15 КОВАЧЬ

а) *Вúдніа.*

б) *Мех и други орждия.*

в) *Какво изработва ковàча.*

16 КОЖАРСТВО (Табаклъкъ).

а) *Тàбаната и принадлѣжноситѣ ѝ.*

б) *Подробности, какъ се работѣтъ кожитѣ.*

в) *Чуканіе на руй-та въ гіобек или въ динкіата.*

17 КОЖУХАРСТВО.

а) *Лѣшеніе на кожитѣ.*

б) *Щаваніе на кожитѣ.* Как се прави щавата.

в) *Тегленіе на кожитѣ. Теглич.*

г) *Стръганіе. Косата.*

д) *Какви дрѣхи крои и шие кожухара.*

18 БОЯДИСВАНИЕ.

а) *Боядисваніе въ село.*

а. Улàвица.

б. Подробности на боядисването.

б) *Боядисваніе въ градѣтъ.*

19 ДРЪНДАРСТВО.

а) *Орждията на дрънdара,*

20 КРОЯЧЬ (селски)

а) *Орждията на селския кроячь.*

б) *Какви дрѣхи крой и шие кроячьтъ.*

До тукъ изложенитѣ занаяти и работи се работятъ въ селата, отъ селени.

Слѣдующитѣ занаяти се срѣщатъ само въ праговетѣ.

21 ЗЛАТАРСТВО.

а) *Златарството нѣкога и сега въ тоя край.*

б) *Орждията на златаря.*

в) *Какви нàките работи златарьтъ.*

22 КОТЛАРСТВО.

а) *Котларството нѣкога и сега въ тоя край.*

б) *Орждията на котларя.*

в) *Какви сждове работи котларьтъ.*

23 АБАДЖИЙСТВО.

а) *Абаджийтѣ сега и нѣкога въ тоя край.*

б) *Орждията на абаджията.*

в) *Какви дрѣхи крой и шие абаджията.*

24 *Дулгерство и дрѣводѣлие*

а) *Дулгеретѣ нѣкога и сега въ моя край.*

б) *Орждията* (сѣчивата) *на дулгерина.*

в) *Кжщитѣ, които правѣжть нашитѣ дулгери и на чинѣтъ по кайто гп правѣжтъ.*

25 СВѢЩАРСТВО.

а) *Свѣщаритѣ сега и нѣкога въ тоя край.*

б) *Орждията и принадлѣжноститѣ на свѣщарството.*

в) *Правеніе свѣщи и сапун.*

26 ЧЕХЛАРСТВО (Папуджилъкъ)

а) *Чехларството нѣкога и сега въ тоя край.*

б) *Орждията на чехларя.*

в) *Какво е изработвалъ чехларя.*

27 ГРЪНЧАРСТВО

а) *Грънчарницата и принадлѣжноститѣ* ѝ

б) *Какви ссждове работи гаънчарьтъ.*

28 МУТАВЧИЙСТВО (Мутавчилъкъ)

а) *Развойтъ на мутавчията и съставнитѣ части.*

б) Преденіе *основата и вътака.* Съставнитѣ *части на чакрѣка.*

в) *Какви нѣща тече мутавчията.*

29 КЕРЕМИДАРСТВО (Кереметчии).

а) Приготвуваніе на тиніата.

б) Правеніе керемиди.

в) Пѣченіе на киримидитѣ и туглитѣ.

30 РИБАРСТВО

а) Орждията съ които се лови раба и какъ се правѣжтъ тия различни мрѣжи.

б) Как ловѣжтъ риба.

в) Какви риби има въ Дунава и въ притоцитѣ ѝ.

[Съ рибарството се занимаватъ и селенитѣ].

ВСТЪПЛЕНИЕ.

ФАКТОРЕТѢ, КОИТО СЪ СЪЗДАЛИ РЕЛИГИЯТА НА ПЪРВОБИТНИЯ ЧЕЛОВѢКЪ.

Първитѣ религиозни вѣрвания на първобитния человѣкъ, безъ всѣкое съмнѣние, произтичатъ отъ страхътъ, когото внушавали разнитѣ природни явления и окръжающата го природа. Тоя пакъ страхъ отъ природатата и природнитѣ явления е ималъ за основа, произтичалъ е отъ невѣжеството на тоя пръвъ человѣкъ. Ако землята се потръси; ако на небето се появи грьмотевица и свѣткавица; ако тая гръмотевица разруши нѣкое дрьво; ако се появи вихрушка и искубе изъ коренъ нѣкое дръво; ако человѣкъ, силенъ и здравъ, ненадѣйно умрѣ или падне въ несвѣстъ; ако свѣтливото слънце наведнъжъ помръкне, или ясния мѣсецъ потъмнѣе — всичко туй е нанасяло ужасъ и трепетъ на тоя първобитенъ человѣкъ; всичко това той е считалъ за дѣло на нѣкакви невидими, лоши, могъщественни духове, които, като неможалъ да види, гледалъ е да ги умилостиви чрѣзъ молби, дарове и жъртвоприношения. Дароветѣ и жъртвоприношенията съ се състояли отъ най-скъпоцѣнното нѣщо за человѣка; по нѣкога даже тия разсърдени невидими духове съ изисквали по нѣкога, или человѣкъ да жъртвува самъ-себе си, или да жъртвува своето първородно и единственно дѣте!

Това за невидимата природа.

Същето важило и за видимата.

Слънцето, мѣсецътъ, звѣздитѣ, огъньтъ, водата, врѣдителнитѣ животни-сж накарали човѣка да ги обоготвори, да имъ принася жъртви и въ тѣхна честъ е опрѣдѣлилъ и праздненства. И забѣлѣжено е, че жъртвоприношенията и праздницитѣ сж повече правени въ честь на злитѣ духове, лошитѣ стихии и врѣдителнитѣ звѣрове, когато на добритѣ духове, на добритѣ стихии и полезнитѣ животни, или никакви жъртвоприношения не сж правени или съвършенно рѣдко, и то пакъ съ користна цѣль.

Изидитѣ или поклонницитѣ на дявола, които и днесь сж распространении по *Иракъ-Аджеми* и *Сѣверна-Месопотамия* сж най-вѣрнитѣ прѣдставители на тоя култъ. Тѣ обясняватъ своето поклонение на дявола съ това, че *доброто начало, добрия духъ — Господъ*, като благъ, добъръ и милостивъ, нѣма да направи никога на човѣка зло, а *дяволътъ, лошия духъ,* като лошъ, зълъ, отмъстителенъ, трѣба да се умилостивява чрѣзъ молби, жъртвоприношения и праздненства, за да не прави злини и пакости.

Тия елементи виждаме въ всичкитѣ религии на старитѣ народи; подобни елементи се срѣщатъ и въ християнската.

Нашата стара идолопоклонческа религия е била пълна съ такива елементи; тѣ останжли непокжтнжти и слѣдъ приеманието на християнството. И днесь, послѣ десетъ вѣкове, ако и да се изгубило нѣщо отъ тия староврѣмски вѣрвания, све пакъ се срѣщатъ голѣми останки, отъ които нѣкои сж облѣчени въ одѣждата на християнството, а нѣкой сж останжли въ чиститѣ си староврѣмски дрѣхи.

Тия староврѣмски вѣрвания ний ще опишемъ, до колкото можехме да ги съберемъ.

А. СТАРОВРѢМСКИТѢ ВѢРВАНИЯ И ПРАЗДНИЦИ НА НАРОДА.

I. Понятията на народа за видимия свѣтъ:

1. ПОНЯТИЯТА НА НАРОДА ЗА ВИДИМИЯ СВѢТЪ: НЕБОТО, ЗЕМЛЯТА, СЛЪНЦЕТО, МѢСЕЦА, ЗВѢЗДИТѢ, ВОДАТА, ЖИВОТНИТѢ И ПР.

а) *Небето.* Било е нѣкога врѣме, когато дѣдо Господъ ходилъ по земята. Това утвърждаватъ многобройни приказки. Това правилъ той отъ обичь къмъ човѣка. Въ онуй врѣме човѣкъ билъ много *неумѣтенъ* — незнаялъ нищо, та за това е трѣбало да има, кой да го научи въ всичко, и дѣдо Господъ сторилъ туй. Той го научилъ: какъ да оре, да какъ пасе стадото си, какъ да си намѣри огънь и други много нѣща. Като се понаучилъ човѣка, тогава дѣдо Господъ си отишълъ на небото.

Небото не е било така високо каквото е сега: то е било ниско и много ниско, щото можало да се достига; трѣбвало е да си простре човѣкъ ржката и да го докачи. Веднъжъ една жена, като прала пеленитѣ на дѣтето си, сѣгнжла та си отрила ржцѣтѣ отъ небото; друга пакъ си отрила омацанитѣ ржцѣ отъ самия мѣсецъ, и тогава дѣдо Господъ си дигнжлъ небото повисоко. Другожъ, единъ орачь, като ораль — *цѣпилъ цѣлина* — искалъ да бодне съ копрàлята си (четвѣрняка) прѣднитѣ волове въ четверката, но мушнжлъ у небото. Дѣдо Господъ се разсърдилъ и дигнжлъ небото още по високо. Попослѣ единъ косачь косилъ сѣно; косилъ *дòпладне*, а *òтпладне* почнжлъ да *бере сѣното*. Натрупалъ *навѝльаци*, отъ тѣхъ направилъ влаченьаци, сетнѣ и пластъ. Укачилъ се на пласта да го *завръши*, но не можалъ, защото небото било близо вече; разсърдилъ се косачътъ и мушнжлъ небото съ вѝлата. Дѣдо Господъ дигнжлъ най-послѣ небото толкова високо, както го виждаме днесь.

Небото се склапа съ земята тамо нѣкждѣ много далечь, *на край светъ*, а *òзгоръ* него живѣе дѣдо Господъ съ ангелитѣ.

Тамо ще идѫтъ и праведнитѣ. На небото има такъвъ сѫщъ свѣтъ, какъвъто и тука, само че тамъ се опасватъ около шията. На землята, която се намира на срѣдата на свѣтътъ, хората се опасватъ *на кръстътъ* (пòловината), а исподъ землята има другъ свѣтъ — *доленъ свѣтъ* — и тамошнитѣ човѣци се опасватъ на колѣнѣтѣ.

б). *Слънцето.* Нѣкога е имало повече слънца, а сега сѫ останѫли само двѣ: *лѣтното* и *зимното*, които се промѣняватъ. Едното грѣе лѣтѣ, а другото зиме, Лѣтното истича на *летний ùстокъ*, а зимното — на *зимни ùстокъ*. Лѣтното слънце дохожда кѫдѣ Гергевденъ, а зимното прѣзъ гроздоберъ, кѫдѣ *Кръстовденъ*.

Слънцето е най-ближния роднина на бога. То нѣма баща, но има майка. Мѣсецътъ, *зорницата (зорніача)*, *вечерницата* и *Лъжи-карванъ (карванка)* (1) сѫ негови много блиски сродници.

---

(1) За названието *Лъжи-Карван* се срѣща слѣдующата прикаска:

«Едно време единъ карван (керван) дръвяре пошли за дръва и замръкнали на едно мѣсто. Пущили воловете да пасът, събрали *съчки* (сухи клѣчки) и наклали óгинi. Като вечерали и поприказвали, лѣгнали си да спѫт. Секи знае, че преди петлено време не треба да се пѫтува, оти има самодиви, самовили, вампири, таласъми, врьколаци и много такива дъния лоши и човѣк може да си опати зло. Дремнали малко и един от нiих се сабудил и виделъ, че зорницата излезла. Помислил си, че сѫ закъснели та сабудил и другите; упрегнали и пошли. Но онó още не било време за пѫт; петлите още не били пели. Вървели що вървели, дошли до едно *самодивско úгрище*. Тамо чули тѫпани и зурла, чули гайда, чули игра и накийванье. *Исъървенкрай* полислили си, че иде некоя свадба. водатъ некоя мома, но после видели че сѫ излъгани и разбрали, че това не е чиста работа, това е самодивско оро. Боднали воловете да вървѫт поскоро, а по нiи'х иде сме', наки'ванье, кисканiе. Минали падùната и испъкнали на връ'а: по нiи' нема нищо. Вървели още малко и *гавнали* у дола, у реката. На вред била ти'о. Нагазили реката и воловете, като всѣко добиче почнали да пият вода. Между карвана имало и едно младо момче. Оно че попита: «А бе, чичо, какво би това оро, наки'ванье, кикотенiе по нас?» «Мълчи бре синко» — отговорил човека: «не знаеш ли, че това беше самодивско оро.» Като казалъ тия думи, ете че у вира пълно съ голи жени:

Зорницата излиза най-рано та му прави пѫть, втората-вечерницата връви слѣдъ него, а третата връви слѣдъ мѣсецътъ, който е братъ на тия три звѣзди.

Слънцето ѣде, пие, спи. Нѣкога си слънцето поискало и да се ожени, и то за мома отъ землята, но отъ това намѣрение го *отвърнжлъ* таралежътъ, който носи още и *прѣкоръ «стара вера»*. Кѫщата на слънцето е тамо нѣкѫдѣ на *край светъ*, на небого, но пакъ близо до землята, защото човѣкъ може да отиде при него. Тамо живѣжтъ орисницитѣ, русалкитѣ, самодивитѣ и другитѣ духове и богове.

Зарань слънцето е весело, за това и не пече толкова; около пладне, като огладнѣе, много е сърдито, за това и толкова силно пече. Колко повече остава да си с'иде, толко повече то ставало повесело, когато вече е на *захожданье*, то е уморено, гладно и гледа да се скрие поскоро. Тамъ, отъ дѣто си отива дома, има голѣма планина и задъ нея голѣмо море.

Майка му прѣзъ цѣлия день му готвила за вечера, вечерьта всичко е готово, сложено, и слънцето, щомъ стигне, почне да вечера. Ѣденьето му се състои отъ хлѣбъ, месо и вино. Дордето се навечера, никой не смѣе да излѣзне на прѣде му, защото е много сърдито; но послѣ става повесело. Слѣдъ като се навечера, то си лѣга да спи, за да се събуди *увреме*. Събужда го зорницата.

Дордѣто вечера, то расказва на майка си всичко, що видѣло по землята прѣзъ деньтъ.

в.) *Мѣсецътъ*. Мѣсецътъ свѣти нощемъ. За това той и знае повече нѣща отъ слънцето. Въ общественния животъ и въ мититѣ

кѫпат се, кискат се, кикотат се боричкат се като луди и викат на име човеците. Пѫтниците бодѫт воловете! но воловете едвам одѫт; голите жени идат, тръчат на кѫде карвана, викат ги и се кикотат.

Еле искарали колата из реката и пошли по пѫта.

На зараньта всичките се растресле и до един умрели. От тогива тая дзвезда се нарича: „*Лъжи карван*“, оти лъже пѫтниците та ги съсипва.»

на народа мѣсецътъ играе по голѣма роль. Тъй той влияе върху водата, върху земледѣлието, върху скотовѫдството, върху домашнитѣ занятия, па дори и върху здравието на човѣка.

Знаѭтъ се слѣдующитѣ негови фази: *но́ва свѣщь* (младъ мѣсецъ), *пълнъ мѣсецъ* или *пълна свѣщь*. *рàсипъ* и *стара свѣщь*. Новата свѣщь се вижда вечерь, а старата зарань.

Новата свѣщь отъ много тънъкъ сърпъ , почне да се пълни малко по по малко, додѣто стане *пълна свѣщь*. Отъ пълна свѣщь почнува да се *нàчнува* (да се ѣде) и става *рàсипъ*, а най-сѣтнѣ и *стара свѣщь*.

Щомъ се начнѫлъ мѣсецътъ, не трѣбва да се сѣе сѣме отъ нищо: защото всичко, що се посѣе, ще излѣзне ялово, праздно. Особенно се пази да се не прѣсаждатъ цвѣтьа. Сѫщо не трѣбва да се прѣсаждатъ и фиданки, защото нѣма да завържатъ никаква *рожба*. Така сѫща, слѣдъ *нàчнуваньето* на мѣсеца, нетрѣбва да се разсажда *рàзсадъ*, защото нѣмало било да *завръже рожба*.

Ако е пъкъ на *менà*, т. іе. ако е въ моментътъ на новолунието, то нетрѣбвало било да се оставятъ ризитѣ въ корито: защото щѣли да се *назобѫтъ* или *с'ядѫтъ;* нетрѣбвало било да се залива нито зелье, нито оцетъ нито друго нѣщо: защото нѣмало било да *сташе* (втаса); ако ли се *пръкне* (зачне) нѣщо *на менà*, било човѣкъ или животно, то или неможяло да живѣе или болѣдувало и не *вирѣяло*. Ако *на менà* се насадяла кокошка, гѫска, или пуйка, за да мѫти, яйцата ще излѣзнѫтъ «Запрътцѝ» (запрътъкъ). Млѣко се неподквасвало, сиренье се неподсирвало.

Магйосницитѣ чърпѣли отъ него сила и знание, за туй го и сваляли на землята.

Мѣсецътъ, като гледалъ нощемъ, когато се връшяли всичкитѣ тайни нѣща, то знаялъ и всичко.

Пятното, което се вижда по лицето на мѣсецътъ, е направено отъ една жена, която, като прала пеленитѣ на дѣтето си, отрила си калнитѣ рѫцѣ отъ мѣсеца.

Слънцето и мѣсецътъ нѣкога сѫ обоготворявани; и днесь сѫ съчувани бѣлѣзи и слѣди отъ туй обоготворение.

По селата сутрень, когато човѣкъ ще си омие лицето, прѣди да си плисне вода на лицето, ще се исправи, ще погледне къмъ *ѝстокъ слънце*, ще се прѣкръсти и тогава ще си мие лицето. Когато слънцето е въ моментъ на изгрѣваньето, орачьтъ, косачьтъ, жътварътъ, овчарътъ, копачьтъ или пѫтникътъ, ще остави работата си, ще се спрѣ, ако е сѣднѫлъ ще се исправи, ще се обърне къмъ слънцето и ще се прѣкръсти.

Това е сѫщото и за мѣсецътъ.

Когато се появи на *зàодъ-слънце нова свѣщь*, всѣкой ще свали капа, ще погледне у него и ще се прѣкръсти. Когато е пакъ *пълнолуние — пълна свѣщь* старитѣ го показватъ на дѣцата и го наричатъ *дѣдо боже*.

г.) *Звѣздитѣ*. Дзвѣздитѣ сѫ нàкитъ на небото. освѣнь туй тѣ иматъ и друго значение. Тѣхното число показвало числото на живитѣ души на землята: колко сѫ звѣзди на небото, толко имало живи души на землята. Щомъ се роди нѣкое животно на землята, поевявала се и нова звѣзда на небото; умрѣ ли нѣкое животно на землята, *щуknувала* и звѣздата му на небото. Голѣмитѣ и свѣтли звѣзди сѫ звѣздитѣ на голѣмцитѣ — князье, кральецарье и пр., а малкитѣ звѣзди сѫ на сиромаситѣ и бѣднитѣ; най, ситнитѣ звѣзди сѫ звѣзди на другитѣ живи души. Ако човѣкъ *улучи* (познае) звѣздата си, той умиралъ. Звѣздитѣ влияли врѣху здравието и щастието на човѣка: за туй никакви *полѝвкіи* не се правѣтъ, ака прѣдварително лѣковититѣ билкіи се не турѣтъ да стоѣтъ на звѣздитѣ.

Звѣздитѣ иматъ свои имена: *квачка рало*, кола, *вълкъ* и пр. Тия съзвѣздия показватъ на селенина и часоветѣ прѣзъ нощьта. Млѣчния пѫтъ се нарича *кумова слама* и приказката за цея се прѣдава отъ поколение на поколение.

«Едно време един кумец отишал у кръсника си на госкіе. Тая го-

дина била зимата много зла и рана̀ за стоката немало, та мрела. Кумеца видел у кръсника си много кама̀ри слама и оти не посака, нолò отишал та откраднал. През нощьта, дордето сичките спали, кумеца станал, напълнил един *кош* (кошле) с слама и си пошъл. У мрачина̀та кумеца не видел, че кошлето е *издъното* (бездно) и си връвел, а сламата се стръвила и правила по (слѣд) него *дѝрка*, Кога̀ стигнал у дома си си, що да види: у кошлето не останало нищо.

На заранта станал кръсника и видел, че кумеца си отишъл. Докривело му, че кумеца си отишъл, а не се обадил, но какво ще му прави, когито така сакал, така направил. Излезнал у гумното и познал, че у *камара̀та* е бръкано, краднато е слама. Усетилъ ча̀ сегѝ работата. Стегнал си опинците пошел по дирката на растръвената слама. Одил що одил, и дирката го довела право у кѫщата на кумеца. «Бре, куме, бива ли така? Неможа̀ли ми посакаш? Крадне ли се, бре, от кръсник?» Кумеца: «хък, мък, я не съм, кръсниче, *вера ти казвам.*» Тогива кръсника казал: «Нека са запали тая крадната слама и никоги да не гасне, та да се знае и помни коги е кумец краднал от кръсник.» Така и станала: сламата се запалила и гори и до *ден днешен.*“

(Слушана отъ баба Цвѣта отъ Ломъ).

По звѣздитѣ селенина може да познае каква ще бѫде годината — плодородна или не и то въ какво ще има берекетъ, а въ какво не.

д) *Землята* Землята е равна и много безкрайно широка, щото неможе да се исходи; тя се свършва тамо нѣкѫдѣ при *край свѣтъ*, дѣто се допира съ небото, което ѭ заклапа като *връшнѣкъ*. Наврѣдъ около землята има голѣмо море, което трѣбва да се мине, за да се дойде до *край свѣтъ*. Землята се държи на роговетѣ на единъ волъ или биволъ; като му дотѣгне на единия рогъ, той си прѣмѣства на другия, и отъ туй ставало трѫсението на землята. Исподъ землята живѣѭтъ други, които се опасватъ кѫдѣ колѣнѣтѣ; исподъ землѣта живѣѭтъ и сѫщи животни, каквито и на землята.

Землята се намира на срѣдата на свѣтътъ, затова хората на неѭ се опасватъ прѣзъ кръстътъ (пòловината).

Испъ̆рвенъ край землята е била съвършенно равна, но послѣ, когато дѣдо Господъ е ископалъ коритата на рѣкитѣ и моретата, трѣбвало да се намѣри мѣсто за исхвърлената земля. Като

нѣмалъ кѫдѣ да дѣне пръстьта, то той ѭ натрупалъ на купове: пръстьта отъ коритата на рѣкитѣ — покрай самитѣ рѣки, а тая отъ морскитѣ корита — покрай моретата и по другитѣ мѣста. По тоя начинъ сѫ станѫли брѣговтѣ на рѣкитѣ, връховетѣ и планинитѣ.

е.) *Животнитѣ.* Нѣкога животнитѣ сѫ били като насъ хора, но по послѣ, вслѣдствие на разни клетви, майчина, бащини или божии, сѫ прѣвръннѫти въ животни и риби.

За животнитѣ сѫществуватъ много приказки. Прикаски има почти за всѣкое домашно и диво но познато животно. Ето отъ тѣхъ нѣколко, които съмъ можалъ да съберѫ:

а.) За *Крътицата.*

«Едно врѣме един поп имал 40 души синеве; они сѫ се много карали и най-послѣ посакали да си раздѣлят топрака. Единъ сакал тая нива, друг оная, еле неможали да се сговоратъ. Ишло кавги, ишло бой до́бога. На баща'м'ги дотегнало да слуша толко кавги, да гледа толко бой, за това и проклел: «Да даде Госнод, синко, да станете на крътица, свеко от вас да зафане по 40 места и пак да ви е тѣсно.» Случило се у лош час и клетвата се сбѫднала: сичкитѣ се превториле на крътици: секи от ній, зафанал по 40 места — крътичини и пак м'ги е тѣсно.» (Записана отъ Божиновъ Иванъ. Ломъ).

б.) *За Ластовицата.*

Едно време ластовицата била девокіа и оженпле я за един айдук. Не само мѫжъ ѝ бил айдук но и свекъра. Мѫжъ ѝ и свекъра одили по айдуклък по цели нощи и си дходили све кръвави и донасали човешки глави. Дотегнало и да гледа мрътви о̀ра и да пере кръвави ризи. Немало кому да се іоплаче. Помолила се Богу да е префтори на каква-годер гадинка та да избегне. Господ ѝ чул молбата и е префторил на ластовичка. На *коца́ка* си имала три гайтане; когито да фръкне, свекъра ѝ посакал да е фане и уловил само един гайтан, които останал у рѫцете му. Ете защо ластовицата на опашкта си има само две пера, а на местота на откинатия гайтан, стои празно мѣсто.» (Слушана отъ баба Мина Пепекица Ломъ).

За сѫщата птица:

«Една време ластовицата била ангел и като престѫпила нещо на Бога, Бог е направил на ластовица за да фърчи под небето.» (Записана отъ Филипов Георги Ломъ).

в.) *Златокрѝлото врапче.*

«Злато крилото или жълтокрилото врабче е било нѣкога мома. Баща ѝ имал много дъщери и най-старата јоженилъ много далеч, та не можала да ги спо̀ди. Домѫчнело ѝ за домашните и за родата ѝ, а най повече ѝ домѫчнело за най-мъничката ѝ сестра. Она молила Богу да е префтори на врапченце, та да си иде іу дома, іу градинката. Господ ѝ послушал мол-

бата и е префторил на златокрѝло врапче. Оно си доодило секое лето іу градинката и си вило гніездо между трендафила.»

(Записана отъ Икономов Иванъ отъ с. Вълчедръма).

г.) За *Кукумевката.*

« Она била ангел, но като прегрешила нещо на Бога, Бог е заради това префторилъ на кукумевка. Кукумевката предсказва и добро и зло: ако пее на некоя кѫща, предсказва добро или тая кѫща ще се поднови; ако чрулика, то предсказва зло, на пустиніàк.»

д.) За *Кукувицата.*

«Едно време имало един братъ и една сестра. Они се скарали веднъж за нещо си и братътъ се разсърдилъ та забегнал много далеко. Сестрата го чакала да се върне, но като го нѣмало, ніой се дожалело много за него и се помолила Богу̀ да е префтори на каква годер гадинка та да иде да го тражи. Господъ ѝ чулъ молбата и е префторилъ на кукувица. Името на брата и било *Куку*, за това и она све кѫде оди, вика го *Куку* да ѝ се обади.» (Записана отъ Икономовъ Иванъ с. Вълчедръма).

е.) *За Щрѫка.*

«Едно креме единъ човѣкъ прегрешилъ нещо на Бога «Господъ го наказалъ така: дал му единъ човал пълн съ змии, гущери и жаби и му казалъ да не іотваря никак човала. Но човека го бо̀ло на сърцето да види що има іу човала; он іотворил човала и змиите, гущерите и жабите избегали. Тогѝва Господ го попитал: дека е това що ти бе(х) дал у човала? Човека му іотговорил, че не знае. Тогива Господ го префторил на щрък и го проклелъ до тогива да бѫде щрък, додето не събере пак у човала змиите, гущерите и жабите. Ете заще щръка се скита по блатищата та събира змии, гущери и жаби.»

(Записана отъ Филиповъ Георги Ломъ).

ж.) За *Котката.*

«Едно време Господъ одилъ по землята и спрелъ се на едно место да пренощува. У торбичката си имал лебец и мишките зели та му изели лебеца. Дедо Господ се разсърдил и фърлил си ръкавица по една мишка и тая ръкавица станала на мачка (котка). Така се направило на света мачката».

(Записано отъ Икономовъ Иванъ с. Вълчедръма).

з) *Невестулкіата.*

«Едно време невестулката била невеста (млада булка) и не се сраму̀вала на свекъра си: когито се задавал свекъра и она ще земе *урката* да преде божем да се покаже, че е много работна и уметна. Веднъж така, дваш така, най-послѣ свекъра ѝ е проклел: «Да даде Господъ синко да станеш на такова животно та заман да си невеста и заманъ да предеш.» Случило се у лош час и невастата станала на невестулка. Ете защо и сега, ако сакат да не прави пакост на кокошките, турат пред курника урка.»

(Записана отъ Луканов Иванъ.)

Всѣкое животно знае всичко, вижда всичко, прѣдвижда всичко; повече нѣщо, то знае и какво чувствува човѣкъ. Това е една дарба отъ Бога повече, въ замѣна на това че немогѫтъ да говорѭтъ. Като казваме говорѫтъ, трѣбва да разбираме говоръ като насъ, защото и животнитѣ се разговарятъ помежду си съ езикъ понятенъ само тѣмъ. Разнитѣ гласове, които издаватъ разнитѣ животни не сѫ нищо друго освѣнъ тѣхнитѣ езици. И самитѣ риби, които сѫ безласни, иматъ езикъ и се разговарятъ помежду си. Не само животнитѣ, на които ний чуемъ гласоветѣ, се разговарятъ, но и растенията, камацитѣ и другитѣ прѣдмѣти нѣкога сѫ имали езикъ и сѫ можали да говорѭтъ, да виждатъ и да слушатъ, Пословицитѣ: «*И гората има йочи,*» «*И дуваритѣ иматъ уши,*» «*И каманьетѣ иматъ уста,*» утвърждаватъ това вѣрвание за неодушевленитѣ прѣдмѣти въ народа. Суевѣрието, което сѫществува и день-днешний, щото вечерь, когато се зарева огиніътъ и когато ще се лѣга, трѣбва *ръженіътъ* да се положи и да се неоставя исправенъ, почива на това убѣждение, че нощно врѣме, ако *ръженіътъ* е исправенъ, отварялъ билъ вратата било на хайдути, било на други лоши духове. Сѫщето е и за *мѫшитѣ* и *огрибката*.

ж.) *Водата*. Водата извира изъ планинскитѣ долове, тече прѣзъ гори и полета и се втича въ морето; отъ тамо прѣзъ подземни пѫтища се връща пакъ въ планинитѣ, отъ дѣто изново извира. У планинитѣ има подземни пещери. пълни съ вода, и по нѣкога, когато се пукне нѣкоя планина, водата рукне та стане *повóгіе* (наводнение). У водитѣ живѣѭтъ самодивитѣ, *àлитѣ* и дияволетѣ.

Народа знае само три морета: *Чръно*, *Бѣло* и *Синьо*. Чърното море е днешното чърно море: бѣлото е Архипелагътъ съ Срѣдиземното море, а *Синьото?* За Синьото море селенитѣ казватъ, че то е тамо нѣкѫдѣ много далечь, *отъ декъ истича*

слънцато. [Да ли не е Индийский океанъ? Сѫщо подлѣжи на провѣряванье и утвьрждението, че подъ синьо море се разбира Адриатическото море].

з.) *Раздѣлението на врѣмето.*

Годината се дѣли на двѣ главни части: *зиме* и *лѣте* (зима, лѣто), обаче има и други двѣ подраздѣления, които се спомѣнватъ въ много случаи: *пролѣтъ* и *есень*. Така: *пролѣтніàк* и *есеніàкъ* лукъ; *прóлетна* и *èсенна* ньива и пр. Относително мѣсецитѣ, точно сѫ означени симо три: *голéм сéчко*, *малъкъ сéчко* и *марта* (баба марта). Другитѣ мѣсеци се означаватъ, или съ полската работа, която се връши прѣзъ тѣхъ, или съ названието на нѣкои праздници, и то по такъвъ начинъ, щото единъ мѣсецъ се дѣли на нѣколко части. Така: *Октомврий* се каз-ва *Димитровски мѣсецъ* и се дѣли; *убраніè кукурузъ*, *Петкóвденъ*, *Димитровденъ* и *Мѝшинденъ*.

Ноемврий се нарича Рангеловский мѣсец, и се раздѣля на: *Рангеловденъ*, *Мратинцишѣ* и *Андрей*.

Декемврий се нарича *Никулѝца* и се дѣли на: *св. Никола*, *Игнàжденъ*, *Коледа* и *Мръснитѣ дни* които завзиматъ и часть отъ *Голéмъ сéчко*.

Януарий се нарича *Голéмъ сéчко* и се дѣли на; *Сурваки, Водици, Бабинъ день*, *Св. Атанасъ* (средзима).

Февруарнй се нарича *Мали сечко* и се дѣли на дѣли на: *Влъчи праздниц* (Трифунцитѣ), *Сѝрни пóклади*, *Тудурица*.

Марта се нарича Баба Марта и се дѣли на: *Младенци*, Благовецъ.

Априлъ се нарича *Гергевски мѣсецъ*.

Май се нарича *Спасовский* или кòпанье кукурузъ.

Юний се нарича *Русалски мѣсецъ* и се дѣли на: Русалска недѣля, *Еньовденъ*, *косидба*.

Юлий се нарича *Горéщніъцитѣ* и се дѣли на: *Прокопии*, Герéщнјъци, Св. Илия. Жътва.

Августъ — Преображеніѐ, Голѣма Богородица, Секно-ніé, Врьшидба.

Септемврий — Малá Богородица, Кръстовденъ, Гроздо-еръ. (а).

Всѣкой мѣсецъ почнува съ *нóва свещь* и се свършва съ *тáра свéщь*. Но понеже новата свещь се появлява прѣди исти-анието на стария мѣсецъ, то обикновенно се казва: «*Свещьта е а баба Марта* (да кажемъ), *а дните са йоще на Мали ичко*».

Денонщието се дѣли на по слѣдующия начинъ: зорá (узорѝ, азòрило се), *истѝчаніе на слънцето* (слънцето истéкло), *обéдъ*, *лáдне* (òтпладне, дòпладне), *икиндия* (на икиндия, по икиндия). *áодслънце* (у зáодслънце, по зáодслънце, преди зàодслънце), *ве-чéра*, *мала вечѐра, голéма вечéра* (Лъжи карванъ) *глуодóба* потайно доба, потайно време), *први пéтли*(б) *втори петли*, *трети петли*.

Странитѣ на свѣтътъ сѫ четири: *Йстокъ слънце, зáодъ-лънце, плáдне, полунощь*. Други второ степенни раздѣления нѣма.

Вѣтроветѣ. Вѣтровете се дѣлѭтъ на: *Горніàкъ* (ако духа гъ горе Западъ), *Долніàкъ* (ако духа отъ доле, отъ къмъ ис-окъ), *Кошáва* (ако духа отъ къмъ юго-истокъ), *Подунавецъ* ако духа от към Дунава и въз течението на Дунава), *Козѝца* ако духа отъ къмъ северъ или сѣверо-истокъ; Козицата е тънка рѣже; тя духа и лѣте и зѝме), *Югъ* или *Лодосъ* (ако духа гъ къмъ югъ). Той е и *Яснéцъ*. Студения вѣтаръ, който духа зъ клисурата (си) въ Стàкьовци [бѣлоградч. ололия] се казва «*мóар*.»

(а) Има и друго дѣление на годината: *Вéлики пости* (прѣзъ про-тьта), *Петрóви пости* (прѣзъ лѣтото), *Богорóдични пости* (прѣзъ есе-та) и *Кóледни пости* (прѣзъ зимата).

(б) „*Пели ли са први петли и втори*
Викал ли е Селим-оджа на джамия.“

По бързината си вѣтърътъ бива: *полѝбникъ* (вѣтърецъ *полѝбва*), *спрѝя*, когато духа силно и *вѝрушка*, когато силно духа и се являва ненадѣйно. Вихрушката се още и *хѝала*, която искубва на пѫтътъ си дървета и събаря сгради.

Вѣтроветѣ сѫ затворени татъкъ нѣкѫдѣ далече въ подземни пещери и се пазѫтъ отъ змейове — *хѝали*. Пущатъ ги, когато имъ се заповѣдва. Вѣрва се обикновенно, че всѣкога, когато хвърчи, или змей, или *хала*, тогава се появлява вихрушка и *сприя*. Сприята е още и самодива.

Дъждътъ. Дъждътъ иде изъ облацитѣ, които се пращатъ отъ Бога, Дъждътъ *рѣмѝ* ако вали много ситно и много тихо. Тоя дъждъ *рѣможлѝакъ* е много полѣзенъ за сеидбитѣ. Обаче още по полѣзенъ е *влажнѝака*, дъждъ, когато вали тихо и на пѐедри капки, защото всѣкоя негова капка се попива отъ землята; *влажнѝака* дъждъ най-много намокрува човѣка. Дъждътъ е *бучнѝакъ*, когато капкитѣ сѫ едри и падатъ силно съ силенъ вѣтъръ.

Отъ дъждътъ става *тѝня* и пѫтищата ставатъ *кални*. Ако тинята е много рѣдка, казва се *шкѝля*, а тук-тамъ останѫлата отъ дъждовнитѣ *порои* вода се нарича *лѐква*, локванъ. Калта, когато изсъхне става *рѣполѝакъ* и пѫтищата сѫ *рѣполѝиви*. Мѣста, които сѫ водни и гдѣто би можала да извре вода, ако се копа, се казватъ: *млакѝ*, *млакѝще;* въ такива млаки, трѣвата е всѣкога зелена и расте и слѣдъ покосването, става *отѝва*. Ако мѣстото е много водно, и почвата е много мегка, щото може човѣкъ да потъне, тогава се казва *тръсище*, тия тръсища сѫ много опасни, защото отгорѣ сѫ покрити съ трѣва и човѣкъ потъва ненадѣйно. Водата извира изъ ѝзвори, кладенци бунари, гјерани. Ако водата извира и се губи, това мѣсто е *панѝръ*. Водата, която тече е *рекѝ*, *бѝра* и *пѝтокъ*. Рѣката постоянно тече изобилно, бара-та тече оскѫдно, а потокъкъ прѣсъхнува и има вода само въ дъждовно врѣме. Ако потокътъ е млого голѣма, а обикновенно такива се наричитъ въ планенинскитѣ мѣсти, тогава той е *дѝлъ*.

Снѣгътъ. Снѣгътъ се праща също отъ Бога. Ако вали тихо безъ вѣтъръ, се казва тихъ снѣгъ; ако е придруженъ съ силенъ вѣтъръ, снѣгътъ е виялица и фартуна. *Юговъ-снѣгъ* е ако вали и се топи; *прѫхкъ*-снѣгъ е когато се не топи, сухъ е и вѣтърътъ го носи. Много едрия снѣгъ е *щрѫковъ снѣгъ*, който вали послѣденъ.

Ако снѣгътъ е много ситенъ и смрьзнатъ казва се *сугра̀шица*, отъ която става *поле́дица*, т. іе. земята е покрита съ тънъкъ леденъ слой; щомъ има поле́дица, то е *прѫзальиво* (хлъзгаво). Ако водата хване отгорѣ тънкъ леденъ слой, тя се *скрежила*, хванала *скрежъ*. Ако земята се смрьзне безъ снѣгъ, тогава е *помрѫзльица*, и има *промъзльѕци* (по мрѫзльякъ). Врѣмето студено е *мразъ* и нощемъ, както и денемъ пада и́ніа. *Суомразица* е студено врѣме безъ снѣгъ.

Снѣгътъ се пръти, за да се отвори пѫтъ, (пръ̀тина).

---

2. ПОНЯТИЯТА НА НАРОДА ЗА НЕВИДИМИЯ СВѢТЪ.

Ако за видимата природа е ималъ, или има, тия тъмни понятия, то тия понятия за невидимия свѣтъ сѫ още по тъмни, още не опрѣдѣлени.

а). *Прѣдопрѣдѣлението*, *Сѫдбати*, *Писаното*.

Българинътъ вѣрва, че всичко се върши и става така, както е опрѣдѣлено отъ Бога, отъ сѫдбата, отъ орисницата. Явленията въ природата, събитията въ живота на народитѣ, войнитѣ, болѣститѣ—всичко иде отъ Бога, всичко става тогава и въ това врѣме, когато е рекълъ Господъ. За щастието, или нещастието пакъ на човѣка, за неговото материялно благосъстояние и за неговото дълго или кратко живѣние опрѣдѣляватъ. *орѝсницитѣ*. *Орѝсаното* отъ тѣхъ неможе да бѫде измѣнено, отъ него неможе да се избѣгне. Какво ще пѫти човѣкъ: добро или лошо, отъ *люлкіата*

па до гроба, всичко това е опрѣдѣлено отъ орисницитѣ още при раждането на дѣтето; орисницитѣ сѫ написали на челото му орисаното отъ тѣхъ. Онѣзи ставички и гѫвки, чрѣзъ които сѫ свръзани по между си разнитѣ кости на главата, сѫ ония таинственни рѣзки, букви, съ които пишѫтъ само орисницитѣ. Ето защо българинътъ се не грижа и не трѣвожи много отъ бѫдѫщето, нитипакъ пада въ отчаяние отъ станѫлото нещастие, «*Така ми е писано било*», «*така съмъ орисанъ*», или «*такава ми е орисницата*» — казва той и се покорява на сѫдбата. Пословицитѣ: «*Роди ме мамо съ касмет, па ме фърли на буклука*», или «*Роди ме мамо безценнъ камъкъ па ме фърли на дното на морето*» —сѫ слѣдствие отъ това суевѣрие.

При всичкитѣ тия вѣрвания обаче, пакъ се запазила въ него една искрица отъ надѣжда, че лошото може да се обърне на добро и съ тая надѣжда той се храни въ врѣме на нещастието.

б) *Доброто* и *лошото начало*, *Ангела* и *Гѣвола*.

Целия невидимъ свѣтъ е пълнъ съ духове и невидими сѫщества. Тия духове и невидими сѫщества иматъ человѣчески образи; иматъ сѫщитѣ страсти, каквито и човѣкъ: обичать се и мразятъ, веселятъ се, играятъ пѣятъ ,ядѫтъ, пиятъ, женѫтъ се, както и човѣцитѣ; за сторената обида отмѫщаватъ, а за сторено добро награждават — съ една дума, тия невидими духове се различаватъ отъ човѣка само чрѣзъ това, че сѫ невидими, безсмъртни, а въ нѣкои случай всемогѫщи, вездесѫщи и всевѣдящи. Тия послѣднитѣ три качества сѫ много ограничени: защото много отъ духоветѣ не могѫтъ да направѣтъ всичко що желаѫтъ; немогѫтъ да присѫтствуватъ наврѣдъ, кѫдѣто поискатъ и не могѫтъ да видѣтъ всичко, що желаѫтъ.

Всичкигѣ тия невидими духове, цѣлия тоя невидимъ божественъ миръ е раздѣленъ на два лагера, които водятъ по между си вѣчна борба. Прѣдмѣтътъ на тая борба е човѣкътъ.

Българинатъ въ тоя край стои въ това отношение много бли-

зо до пръвобитното си положение. Той вѣрва, че всѣкой часъ, всѣкоя минута и всѣкоя *дакика* (секунда) злия духъ (гіавула) гледа да му стори зло и да го съсипе, а пакъ добрия (ангела) напротивъ гледа да го запази отъ зло, да го отърве отъ *напасть*. Ако злия духъ бѫде посиленъ, човѣкъ може минутно да бѫде нещастенъ, било като полудѣе, било като ограише (ограма, парализация), било като умрѣ.

Прѣдставителтъ на добритѣ духове е *ангелътъ*, а прѣдставителтъ на лошитѣ духове е *гіавола*.

Всѣкой вѣрва, че човѣкъ има свойтъ ангелъ (добъръ духъ) и свойтъ *гіаволъ*; ангела сѣди на дѣсното рамо на човѣка, а *гіавола* на лѣвото му рамо. Ангела и гіаволътъ водѫтъ непрѣстанно борба. Ако ангела е по́силенъ, човѣкътъ е добъръ и прави добри работи, запазенъ е отъ всѣкое зло и за тъкъвъ човѣкъ нѣма нещастни случки; имали пакъ такива случки, то тѣ се свършватъ безъ лоши слѣдствия за здравието на човѣка. «*Силенъ, якъ му билъ ангела*» — казватъ за човѣкъ, който се избавилъ отъ нѣкакво нещастие. Бъде ли напротивъ по̀ силенъ гіавола, то такъвъ човѣкъ прави само зли работи, върху главата му се сипватъ хиляди нещастия. «*Слабъ му билъ ангела*» казватъ за човѣкъ, който прѣтърпѣлъ нѣкакво нещастие.

Ангели и *гіаволе* има безброй много. Ангелътъ е младъ, красивъ момъкъ съ крилѣ, а *гіавола* е чърнъ като арапинъ, *раскривенъ* (4), грозенъ, отвратителенъ и страшенъ човѣкъ съ рого-

---

(4.) *Раскри́венъ* — значи много грозенъ съ отвратително устройство на тѣлото. *Раскрѝвен* човѣкъ произвожда и отвращение и смѣхъ. „*Тя е жи́ва раскрива*“ значи очитѣ ѝ сѫ на криво, устата грозни, ушитѣ голѣми — въобще съ отвратително—смѣшна физиономия. Отъ тамо и узречицата: „*Смѣхме се та се раскривѣхме*“ или «Отъ смѣхъ се рискривихме» — станахме грозни. Тая дума происхожда отъ думата *криво, кривъ*. Тя има и друго значение. „*Криво ми е*“ значи противно неприятно ми е за нѣщо. „*Накрѝвѐло ми е нѣщо*“ или „*Накрѝвѐло му па нема отъ*

ве, опашка кучешка *прълiйца* (муцуна) и четири кучешки крака съ ноктье. И той има крилѣ. Опашката му израсла по послѣ, когато отпаднѫлъ отъ Бога.

Гiавола може да присѫтствува на вредъ, вижда всичко, може всичко, прислушва и непрѣстанно се труди да накара човѣка къмь зло. «*Гiавола нѣма работа*» «*Да те не издус гiавола*», *Отъ дека ме изду гiавола, та направи (х) това*»

(«*От де ме изду гiавола*
Снощи на седенкiа да ида
. . . . . .») *сѫ пословички*, които поддръжатъ мнѣнието, казано по горѣ.

Понеже съ никакво срѣдство човѣкъ не е можалъ да се избави отъ примкитѣ и лошитѣ зàмисли на гiавола, то понѣкога той гледалъ да се пóбратими съ него и по тоя начинъ да се избави отъ неговитѣ ноктье. «*Стани на гiавола ортакъ (братъ по нѣкѫдѣ), додето минеш моста*—е пословица, която съвѣтва да се сдружи човѣкъ понѣкога и съ най-лошия човѣкъ, само да се избави отъ неговото зло. Гiаволътъ, въ много отношения, се прѣдставлява като пóвѣщь и съ по-голѣмо знание отъ ангела. Много пѫти гiавола става на човѣкъ, и въ тоя случай се прѣдставлява като старецъ съ бѣла брада—образъ, въ когото се прѣдставлява само Господъ. Името гiаволъ се употрѣблява много често като укорителенъ епитетъ «*Прóклети гiвволъ*», «*Да те земе гiавола*», «*На гiавола слугувашъ, ама онъ не дере зàлуду опинките по тебе*». По нѣкога и човѣкъ може да надхитри гiавола.

Прикаската за «гјавола и чирака» оправдава това народно мнѣние. Ето ѭ:

«Едно време имало единъ баща и единъ синъ; бащата обичал да

кого да си отуши ами отъ мене"—значи дотегнѫло му нѣщо. „*Ще му накрѝвиш ако не дойдеш*"—значи: ако не дойдешъ или ако не направишъ нѣщо нѣма никому да поврѣдишъ ами на самаго себе. „*Присмѣла се кука на кривото дръво*"—тукъ криво означава противното на право.

изучи сина си на какъв-годеръ занаятъ и давалъ го на много майсторе, но нигде не доседвалъ. Най-послѣ бащата се разсърдил много, и единъ день, като му далъ малко лебец, казалъ му: «Иди синко, дето ти очите видатъ и да се не връщашъ при мене безъ занаятъ.»

Момчето излезло изъ кѫщи и пошло на пѫтъ. Вървело що вървело, най-послѣ стигнало до едно блато. На брега имало едно дръво и момчето седнало подъ дърво то да си почини. Мислило на коя страна да иде и какво да прави. Така като мислило отъ мѫка казало: «да знам дека е гјавола, ако не би отишалъ при него!» Какво па да се случи, та гјавола живелъ бил ју това блато и чулъ тия хоратѝ на момчето! Ето ти че единъ старецъ дошалъ при момчето и му рекалъ: «Защо ме викашъ? Това било гјавола. Тогива момчето исприказало свичкото, и гјавола му рекалъ: «като сакашъ да научишъ занаятъ, то дойди със мене.» Гјавола јузелъ момчето и го скрил ју блатото. Като отишли ју кѫщатаму, гјавола зелъ момчето турилъ го ју една напалена пещ и като изгорело, турилъ го ју една чутура, та го скълцалъ на пра(х). Катъ го скълцалъ добре, изсипалъ го на една кръпа, поръсилъ го сас вода, и момчето јоживело. Попиталъ го: «Научили нещо?», а момчето јотговорило че не е научилъ нищо.

Гјаволаималъ една дъщера и она научила момчето да казва секоги че не е нищо научилъ, оти, ако каже че знае нещо, гјавола ще го убие.

Гјавола турялъ седамъ пъти момчето ју нещъта, скълцвалъ го ју чутурата, съживлявалъ го, но оно све казвало че не е нищо научилъ. Тогива гјавола се разсърдилъ, пропѫдилъ момчето и му рекалъ: «Ти коги при мене не научи нищо, то дека и да идешъ, нема нищо да научишъ.»

Момчето излезнало изъ блатото и отишло при баща си. Баща му го попитало: «Какво синко, научили нещо занаятъ? «Ще видиш» — отговорило момчето.

Дошло пазаренъ день, а момчето рекло на баща си: «Тате, я ще станемъ на два хубави вола и ти ще ме заведешъ на пазара. Само повнк, когито вече свършите пазарлъка, земешъ парите и ме дадешъ на купувача, *капѝстрите* да си земешъ.»

Бащата повелъ двата вола на пазаръ. Като стигналъ на пазара, цѣлия пазаръ се *сгрýкнал* да види воловете, оти такива волове не сѫ видели другъ пѫть. Около сейбията на воловете натрупали сѫ се мущерии и наддавали *кой-нс-кой* по млого. Еле пазарлъка станалъ съ едного, и воловете сѫ били продадени. Бащата си зелъ парите и капистрите и си пóшалъ за у село, а купувачътъотвелъ воловете у кръчмата и ги вързалъ у кошàрата. После неколко часа, като си свършилъ работата, отишалъ у кошарата, за да земе воловете, но що да види! воловете нема! Тукъ волове, тамъ волове, волове нема!

Бащата не изминалъ ни половинъ-часъ место и видел че синъ му го стигналъ. «Какво нáпраи?» — Попиталъ бащата сина си. «Нищо» — отговорилъ сина: «айде да си сидеме!» Купувача на воловете доодилъ и питалъ за воловете, да не би, като секои добичета, да си сѫ дошли, но ви-

делъ, че воловете нема. «Да си пазилъ, брате, они сѫ добичета, па малко и аджемии, кой знае на кѫдѐ сѫ *заушили*“ — говорилъ бащата, и купувачьтъ му давалъ право, оти си е така, а воловете (момчето) стояли край него и слушали разговóра.

Другáта неделя момчето се преправило на единъ много добъръ áтъ, и баща му го отвелъ на другъ пазаръ, за да го продава. За ата прикаска неможало да да бѫде: јубавъ, зеленъ на пулове, едъръ. Мущерии имало много, и ата се продалъ за голема ценá. Бащата теслимилъ ата, но си залъ *поводнѝка* (юлара).

Áта връзали у яхъра и отишли да се почерпатъ. Бащата не отминалъ билъ ни три *фрълјъка* место, и момчето му го стигнало. Сейбията на ата като поседелъ отишалъ по чаршията да купи новъ такъмъ за ата; купилъ и се върналъ. Коги улезнал у яхъра, конја нема! Тукъ конј, тамъ конј, конј нема! Познало се, че конја е избегналъ, но коги, никой го невиделъ.

Додето момчето връшило тия работи, гјавола го билъ следилъ; онъ виделъ, че момчето е научило много добре разни *гјаволиѝ*, затова посакалъ да го убие. Момчето като вървело съ баща си, видело, че гјавола иде превторенъ на арапинъ съ *пусáт* (оржжие), за това казало на баща си да връви, а то останало *бóжемъ зарадъ себеси*. Сеги се почнала борба между гјавола и момчето.

Гјовола посегналъ да посече момчето, но момчето било вече на врапче и фръкнало на едно дърво. Гјавола замерилъ да го удари съ пушката, но момчето станало на мренка риба и се скрило у реката. Гіавола станалъ на щука и се сўналъ по мренката да е гълтне. Момчето станало на рибарь, фърлилъ *зáгъжнята* и фанало щуката. Гіавола вече виделъ, че момчето испекло гіаволтиѝте по-добре и отъ него, сторилъ алáлъ на момчето и се помолилъ да го пущи.»

[Слушана отъ Цвета Торньова гр. Ломъ],

Друго название на тоя лошъ духъ се срѣща, и то много рѣдко, още и «*нечестивий*» и «*врагъ*». «*Нечестивия го надъ* (*х*) *алъ*» — казватъ за полудѣлия човѣкъ; «*врáгу нѝ'единъ*», «*вражле нѝ'едно*» — казватъ нѣкому за укоръ. «*Дигнала му се нѣкаква врàга*» — се казва за болѣстъ, на която името не се спомѣнва, за да не порасте. Такива болѣсти сѫ: *червенка*, *ўстрелъ*, *сурма*.

На диаволътъ се дава по нѣкога название и «*кѫсъ*»: Да те земе «*кѫсия*» или «*Ще те земе кѫсия*» и «*еднокракъ*»: «*Да те земе еднокрàкия.*»

«*Сѝтона*» — «осотонил го е» т. е. умаялъ го, направилъ го серсеминъ.

«*Демонъ*» се не срѣща никждѣ.

Освѣнъ ангелитѣ и *гіаволитѣ*, въ невидимия свѣтъ обитаватъ още много духове. Най-познатитѣ сж: *Самодиви* и сестритѣ имъ *вихрушки* и *русалки; лахуси (лафуси)*, *орисници*, *змейове* и *змейци*, *вампири, върколаци*, *таласъме* и *полувернници*, *караконджо* и *плътеникъ*. *Вѣщици* и *магйосници* сж жени, които иматъ много тѣсно общение съ злитѣ невидими духове.

Народното повѣрие прѣдставлява тия духовевъ слѣдния образъ:

1. *Самодиви, Самовили, Вихрушки, Русалъки.*

Самодивитѣ, самовилитѣ, вихрушкитѣ и русалјкитѣ сж сестри. Народното повѣрие ги прѣдставлява като моми и жени, но много хубавици, русокоси, бѣлолики, чърнооки. Косата имъ е всѣкога расплетена. Тѣхнитѣ жилища сж татъкъ нѣгдѣ много далечъ, крайсвѣтъ; когато се пукне пролѣтъ, отъ бла́говецъ самодивитѣ дохождатъ при насъ и живѣятъ цѣло лѣто до *Секновеніе*, а русалкитѣ живѣятъ при насъ само една недѣля, прѣзъ *Русалската недѣля*.

Самодивитѣ, самовилитѣ обитаватъ въ рѣкитѣ, ѝзворитѣ, кладенцитѣ, лѣсоветѣ, долинитѣ, полегата и усойто.

Нощемъ, слѣдъ *голѣма-вечера*, около *потайно доба*, самодивитѣ излизатъ, та се веселятъ. Въ това врѣме тѣ играятъ, смѣятъ се и свиряятъ. Хорото имъ става само на опрѣдѣлени мѣста и тамо се събиратъ всичкитѣ самодиви изъ околностьта. Тия мѣста се наричатъ *самодѝвски ѝгрища*. Самодивското ѝгрище се лѣсно познава въ полето; то е кржгъ голѣмъ отъ угазена и утъпкана трѣва, а въ срѣдата, гдѣто е стоялъ свирецътъ имъ, има окржглю по̀ голѣмишко пятно отъ тъмно-зелена трѣва, която личи между останжлата трѣва въ ливадата. Такива ѝгрища не сж мно-

го, тѣ сѫ много рѣдко: въ всѣкое поле ще се намѣрѧтъ едвамъ едно или двѣ. При самодивскитѣ игрища расте цвѣтьето *Росенъ*, любимото цвѣтье на самодивитѣ и никнѧтъ гѫбитѣ червенки, най-вкусната за самодивитѣ закуска.

Нощно врѣме, когато тѣ пѣѧтъ, когато се смѣѧтъ, свирѧтъ и играѧтъ, много е опасно да се доближи човѣкъ до такива самодивски ѝгрища, които се наричатъ още и мѣста *ѳтворътни* [отъ думата вратѝка]. Ако нѣкой е случайно замръкнѫлъ въ полето и се намѣри близо до такива игрища, той чуе гласоветѣ на самодивитѣ и звуковетѣ на свирката. Ако не би знаилъ, че самодивското ѝгрище е близо и нѣкакъ мине или прѣзъ него, или много близо край него, то такъвъ нѣма да пати добро: или ще полудѣе или ще ограише (ограмà парализация), и ако не се потрудѧтъ домашнитѣ му да го излѣкуватъ ѵскорѐ, то най-послѣ умира.

Само овчаретѣ правѧтъ исключение. Било за това, че тѣ веселѧтъ самодивитѣ съ своитѣ *медни кавали*, за които тѣ умѝрали; било че, като ходѧтъ по *ливагіето* и газѧтъ всѣкакви лѣковити *билкіи*, тѣ ставатъ неприкосновенни за тѣхъ, еле — овчаретѣ нощно врѣме ходѧтъ съ овцитѣ си свободно по полето, свирѧтъ съ своитѣ кавали и газѧтъ навредъ безъ страхъ. Никакъ не се помни, щото нѣкой овчаринъ да е пострадалъ нѣщо отъ самодивитѣ.

Послѣ играта, като наближи *пръви пѐтли* самодивитѣ ще отидатъ да се окѫпѧтъ, или въ рѣка, или въ кладнецъ. Додѣто трае кѫпаньето самодивитѣ лудешки се веселѧтъ: кикотѧтъ се, смѣѧтъ се, крѣхатъ се като моми, и гласоветѣ имъ се чуватъ по нѣкога пò надалечъ. Въ туй врѣме много е опасно било да отидешъ на кладенаца, било да се приближишъ до туй мѣсто: тѣ сѫ много страстни и почнуватъ да викатъ човѣка съ гласъ да тичатъ слѣдъ него, За да го земѧтъ съ себе си. Такъвъ човѣкъ е всѣкога умиралъ.

Въ всѣкое кладенче, всѣкой изворъ, всѣкоя чешма, всѣкоя рѣка и всѣкой *виръ* въ рѣката въ потайно доба ще се кѫпѣтъ Самодиви; въ това врѣме изъ кладенецътъ или изворътъ водата *ще луѝ* поизобилно, за да има доста вода за кѫпанье.

Отъ много сѫществующи суевѣрия, азъ щѫ съобщѫ само слѣдното.

Между Мокрешъ и Омерова махла (Борисово) Ломска околия Ломский окрѫгъ, сѫществува изворъ, съ много студена бистра и вкусна вода. Водата, казватъ, идяла била отъ планината чрѣзъ подземни канали; за доказателство на това вѣрванье служатъ букòвитѣ листове, които излизали не рѣдко изъ водата. Тоя изворъ носи прѣкоръ „*Рúстинъ кладенецъ*," защото нѣкога при тоя кладенецъ умрѣлъ нѣкой си Ристо отъ самодивитѣ. Водата извира толкова изобилно, щото тя би карала единъ водениченъ камъкъ, за това и казватъ че вода има за единъ водениченъ камъкъ. На тоя изворъ перѫтъ, и лѣтно, и зимно врѣме, женитѣ отъ селата: Мòкрешъ. Душилница, Омерова махла, Вълчедръма и други. Съ водата отъ тоя изворъ Мòкрешченіе поливатъ градинитѣ си, които сѫ расположени пóдолу отъ извора.

Между народа има суеверие, че въ тоя изворъ отъ Бла́говец до Секновеніе обитаватъ самодиви; въ *потайнодоба*-тия самодиви, па и други самодиви отъ околнитѣ страни дохождатъ та се кѫпѣтъ; въ туй врѣме водата извира пò изобилно и *попла́вяла* (заливала) градинитѣ.

Градинитѣ сѫ наредени на дължъ, и поливаньто става по редъ: всѣкой ще чека да полѣе градината си тогава, когато му дойде реда. За да се полѣѫтъ всичкитѣ градини ще се почне отъ *икиндия*, па ще трае до *голѐма вечѐра;* слѣдъ това врѣме всѣкой ще си отиде; комуто градината останала *непòляна,* той дохажда слѣдъ *първи петли*, за да ѫ полѣе. Прѣкѫсването става по тая причина, защоте у *потайно доба* самодивитѣ излизали та се кѫпали у извора. Който би се случилъ у туй врѣме тамо или же тамо на́близо, такъвъ или ограисвалъ, или полудѣвалъ.

За да се подкрѣпи туй суевѣрие, освѣнъ прѣдание-то за Ристо, отъ името на когото останѫло и името на кладенеца, има още едно, много пó прѣсно и скорашно прѣдание. Ето го.

Една вечерь, селенинътъ отъ Мокрешъ, ако съмъ му запомнилъ добрѣ името — Първанъ — като поливалъ градината си по редътъ, закѫснѣлъ малко по вечко, отъ колкото е трѣбвало да стои; не рачилъ да прѣкѫсне поливаньто, защото пакъ на другия день си ималъ друга работа. До едно врѣме поливалъ, и водата вървѣла като всѣкога, обикновенно. На веднѫжъ отъ къмъ извора се зачулъ смѣхъ и кикотенье женско; помислилъ си той, че сѫ жени или моми, дошли на́ вода. Послѣ малко чуло се плискание вода и *цапаньe* въ водата, като коги се човѣкъ кѫпе. «По това време жени при извора! — помислилъ си той: «това не е чиста работа.» Градината му била малко пó далечко, но той смѣлъ ни да погледне къмъ

извора, ами бързалъ да полѣе и останѫлитѣ още нѣколко *тѹрове* и да се махне отъ това мѣсто. Водата почнала да тече по́ буйно и по̀ изобилно, и *тироветъ* и лехитѣ почнѫли да се пѫлнѣтъ по̀ бръзо. До дѣто да осѣти водата стигнѫла до *глѐженјът* му. Било много ясно, и мѣсецътъ свѣтѣлъ; било *вѹдело* като день. Той поглѣднѫлъ къмъ извора, и що да види! . . . . . всичкитѣ градини били потънѫли въ вода, а при извора *кѹскање, кикотење, крехо̀тање* безъ прѣстанка. Той разбралъ каква е работата, това сѫ самодиви. Сега ча́ се сѣтилъ за прикаскитѣ на баба си. Рѣшилъ се да бѣга отъ това мѣсто. Бѣга Първанъ и се кръсти, но краката му не щѫтъ, по него кискање и крехо́тање, и женски гласове го викали да не бѣга, но да отиде при тѣхъ.

Отъ градината му до селото имало колко два куршума мѣсто, но той извървѣлъ това пространство за единъ часъ. Както и да е еле той стигналъ до дома си, потропалъ да му отворѫтъ. Жена му, като му отворила и го поледнѫла, *изрова́ла* (отъ глагола ровем, варекам, ревем—плачѫ) колкото ѫ гласъ дръжало: Първанъ билъ *бѣлъдъ*, жълтъ, синь и *трепералъ на листъ*. Той лѣжалъ цѣлъ мѣсецъ и умрѣлъ.

На другия день цѣлото село повървѣло, ту при Пръвана, ту у градинитѣ. Всички видѣли, че слѣди отъ многото вода имало.

Вихрушкитѣ сѫ сестри на самодивитѣ и всѣкога ходѫтъ съ тѣхъ, та имъ помагатъ.

[«Ма́ма Стояну̀ думаше:
Стояне, сѝнко, Сто̀яне,
Не си разре́вай ста́дото,
Низ самодѝвска пади́на,
Или като го разрѐвашъ,
С' ме́ден си кавал не свири́!
Да ми те Ди́ва не чуе,
Ди́вата Само-Дѝвата
Да ми се с'тебѐ небо́ри.
Стоянъ си ма́кіа не слуша́
Нол'си стадото разрѝна
Низ самодѝвската падѝна
С' мѐденъ ми кавалъ засви́ри
Самодива си по̀кани,
«Да дойде да се побо̀ратъ.
Само-дива ми го по́слуша,

Дотицала е в' падѝна
Та се с' Стояна фана́ла.
До три дни ми се борѝли
Стоянъ ще да надвие!
Само-дива ми се прови́кна:
Ви́рове сестри ви́(х)рушки
Днеска ще ми Стоянъ надвие!
Ви(х)рушки се спущи́ле
Ви́(х)рушки се сви́ле
Че си Стояна фана́ли
Че си Стояна дигна́ли
Йотъ дръво на дръво слага́ли
Йотъ връ' на връ' дига́ли
Кѫс по кѫс го кина́ли
И стадото му се пръсна́ло.»

[Слушана отъ Параскева Цветанова отъ с. Баня Кутл. Окол. Лом. Окржгъ].

Самовилитѣ сѫ самодиви, които живѣятъ въ планинитѣ.

Има много тъмно напомнуванье, че самодива може да вземе человѣчески образъ и да стане съпржга (жена) на човѣка. Освѣнъ долната пѣсень, никакво друго прѣдание за утвърждение на горнето повѣрие не се откри.

[«Либе Петка́но, Петкано,
Защо ми не си іубава
Като пръвніата го̀дина
Като двéкіата не́дѣля.?
Вечеръ си двама лѐгнемо,
Като ста́не полунощъ,
Ти си, либе излéзнешъ;
Когѝ си бѫде у пе́тли,
Ти си, либе доо́дишъ.

Орисницитѣ живѣѫтъ на *крáй светъ*, близо до жилището на слънцето, въ една зелена долина, въ която има сѣнчести дървета. Тѣ ѣдѫтъ, пиѫтъ, веселѫтъ се, както и човѣцитѣ, само нѣма повѣрие, че се женѫтъ.

За да се умилостивѫтъ, та при орисването на дѣтето, да му прѣдопрѣдѣлятъ щастливо бѫдѫще, вечерьта имъ гуждатъ хлѣбъ, ѣстие, вино, пари и други драгоцѣнни нѣща.

Понятията за орисницитѣ се основаватъ и допълнятъ отъ слѣдующитѣ прикаски.

а *Сиромашкия човьк.*

«Едно време имàло двама бракіа: единия бил млого богат, а другия — млого сирома'— немàл нищо с,нищо; *бѫскал* се по *вèсдѐн* и пакъ неможал да нахрани децата си. Дотегнало му и он намислил да иде да намери орисницата си, та барém на нея да си *оттуши*. Приготвилъ се и пóшъл на път. Вървел що вървел, стигналъ до ветара и го попитал: знае ли, дека живѣят орисниците? Ветара му казал, че това знае слънцето. Човека пак пошъл на пѫт; вървел що вървел, дошъл до кѫщата на слънцето. Като іулезнал іу кѫщи, човека исприказалъ сичко на слънчовата макіа, іона му казала: «дай да те скутам, оти слънцето че дойде сеги па е млого сърдито та че те изеде. Човека се скутал на скутно место и стоял тамо додека дошло слънцето.

Слънцето дошло сърдито, седнало да еде 'и *чáс пó час* питало: «мамо, мирише ми тука на човешко месо.» Макіа му думала: «Така ти се чини, синко.»

Като се навечерало слънцето, макіа му му казала сичко. Тогива слънцето казало, та дошълъ при него скутания човек. Он исприказалъ сичко на слънцето и оно го упѫтило надека да иде та да намери орисниците. Орисниците живели край свет, близо до кѫщите на самодивите, русалкіите, чумата и други-дуове.

Човека пошъл на пѫт; вървел още неколко дни и стигнал до кѫщите на орисниците. Он стигнал до една орисница, дека гребала из едно блато иманіе и го фъргала на суо. Човека я запитал и она му обадила, оти е орисницата на брата му. Тогива он попитал да му каже, ако знае, дека живее неговата орисница и она му посочила едно високо дърво: «е! е! тамо под онова дърво седи твоята орисница.» Човека се запѫтил и дошъл при орисницата си. Като дошъл при нея, он издигнал кривака и ù рекал: «Я съм и така и така пропаднал, чекай *барèм* и тебе да утрепем:» Стой бре, какво сакаш от мене?» «Оти ти само седиш, едеш и пиеш, а мене си орисала да мрém *jòтгади* и да не можем да искàрам да нараним децата си?» Тогива орисницата му дала един оре(х) и му казала да го строши, когито стигне іу дома си. [По друга вариация тя му дала три ореха

и той като се връщалъ, видѣлъ. че три дѣца се каратъ за едно врапче (птиче); той дал на сѣкое дѣте по един орехъ та взелъ птичето. Дѣцата сѫ били на орисницата, а птичето носило всѣкой день златни яйца.] Човека зел ореа, върнал се назад и дошъл дома си; като строшил ореа, из него излезнало едно врабченце; това врабченце му носило секи ден по едно златно яйце. Яйцата човека продавал на един чифутин и така станал много имóтен и богат. Веднъж чифутина попитал човека: «А бе джанъм, от дека зимашъ ти тия златни яйца? Толкова парà ти дадо, неможем ли и я да знаем това?» Човека му исказал сичко. Човека като станал много богат, намислил да іотиде на аджилък. Приготвил сичко за пѫт и тръгнал. Когито да тръгне заржчал на жена си да носи яйцата па на оня чифутинъ и парите да къта.

Чифутина, като секи чифутин, почнал да іуди жената и да я мами да му продаде врабченцето, Жената *испървен край* не склàняла, но по после склонила и продала врабченцето. Чифутина зел кафеза съ врабченцето и го іотнел у дóма си, но оно вече престанало да носи яйца.

Минало се що се минало, човека се върнал от аджилък и видел че нема кафеза сас врабченцето, попитал жената си, но она изнапред *ловила бъх,* а после исказала сичко. Човека іотишъл при чифутина да си земе врабченцето, но коги погледнале іу кафеза, що да видат! Немало ни врабче, ни нищо, а само един оре. Чифутина почнал да си скубе косата и да се бие у главата дека дал толкова парá за един оре.

И така, и човека останал без врабченце, и чифутина без пари.

[По друга вариация, врабченцето било зáклано отъ жената по науката на евреина, който знаплъ, че който изеде сърдцето, ще стане пророкъ; който изеде главата му, ще стане царь. Когато госбата била готова, дошли дѣцата и изели главата и сърдцето. Чифутина, дошъл на обѣдъ видѣл че нѣма онуй, което е било най-важното и наговорилъ жената да отрови дѣцата. Но детето, което било изело сърдцето, познало тие кроежи на евреина и майка имъ и избѣгнали на далечъ. Тамо, въ тая далечна земля, момчето, което бѣ изело главата на врабченцето, станало дѣйствително царь, и то много прочутъ. Не сѫ се изминжли нѣколко години и въ тая земля дошълъ и бащата на дѣцата. Той билъ познатъ отъ дѣтето-пророка и билъ прибранъ при тѣхъ.]

[Записана отъ Божана Илиева Ралчева отъ Ломъ.]

б). *За дѣтето и търговеца.*

«Едно време един търговец като одил по търговия, замръкналъ по пѫта и стигнал у едно село млого кѫсно, по *голема вечера.* Всичките кѫщи били затворени само у една горела още свещ. Он се отбил у тая кѫща, потропал и домашните му отворили. Като м'ги расказал какво го докарало по това време у нѣпната кѫща, они го прибрали да прéспи у ніи; случило се та през тая нощ на човека се намерило детенце и то момче. Търговеца се свил край огнището и легнал на килима си; но през сичка-

за нищо не можал ово да заклани и бил буден. По средощ дошли орисниците да орисат детенцето и търговеца слушал сичко.

Едната орисница рекла: «аще да го оришеме да умре сега, оти баща му е много сиромах и оно е момче и не ще може да ги изхрани.»

Другата рекла: «Дако е сиромах, баща му каквото рани другите ще рани и него: да го не умориме.»

Третíата рекла: «И я сам на тоя памет: да го не умориме, нало да го оришеме да жене дъщерята на тоя търговец, та да му стане зет и да му жене имането.»

На това склонили и другите и си отишли.

Търговеца, като чул това, много се разядосал и намислил да убие детето. Он подкупил едного отъ комшиите та откраднали детето и му го дали; като зел детето търговеца го фърлил у една гора.

Един си пасал тамо овците и козите; улезнал у дръмката да искара една от козите, чул детински плач; като надникнал дръмката видел детенце. Какво да се случи, та неколко дни поднапред било му умрело дете и он се смилил на детето, зел го и го отнел на бачията си и го дал на жена си. Като незнаяли какво му е името, кръстиле го *Найден*, оти е намерен.

Минало се много време и Найден порасъл; напълнил е 19-та година. Случило се та дошъл да купува овци пак тоя сжщия търговец; като видел момчето шупелисал се малко, оти момчето много приличало на фърленото дете и попитал іовчара: «А бе побратиме, това момче ваше ли си е?» «Не е брате, Господ ни го прати да ни помага у стари години,» и раскажал му по тълко сичко, какво го намѣрил у дръмката, какво го зел и отгледал и какво до сеги никой не е го потражил. Отъ прикаската на іовчара търговеца се уверил, че това момче е детето, дека го беше он іотпрадналъ» и фърлил у дръмката преди 18-19 годин. Почнал да мисли, какво че да го убие, и най после дошъл до тоя памет: да прати момчето домаки си божем за пари, а іу писмото да пише на домашните да го скутат и убият. Така намислил, така направил. Подкупил от селото неколко души айманѣ да го причекат на пжта и издебат у нѣкоя падина, та, като мине момчето да го утрепат и закопат; ако ли пàк не сполучат, тогива пá домашните му че го утрепатъ без друго.

«Побратиме,» рекъл търговеца на іовчара: «я купувам овци, че купим и іот тебе, ами пари ми недостигнаа; не мòжели Найден да иде дóма сас едно писамце и да земе пери да донесе?» Овчара казал: «бива, оти да не бива.»

Търговеца написал писмото, запечатал го и го дал на момчето да го носи. Найден пошъл, повърнел малко и рекал у себе си: «оти да вървим по пжта та да обикалим толко, и чекай да ударим от тука нáпреко та да стигнем пòскоро.» Така е направил. Вървел що вървел, дошъл до един мост и тука замръкнал да пресни. Айманите, декъ беа се скриле да го утрепат, чекале па си іотишле, като го немало.

Тръговеца одил из селата и намѣрил у едно село друго много іубаво и имотно момче. «Нека това момче да іожения за дъщеря си, та така да не може да са сбждне орисаното отъ орисниците. Зел та на писал друго писмо до жена си: «Щом стигне това момче, тутакси да іожените за дъщеряни.» Дал на това момче писмото, дал му и конь и го испратил, като му заржчал да ита (хитам, хитам — бързам) та да стигне по̀скоро. Това момче вървело що вървело, и оно дошло вечерта до това место, дека беше замръкнало и момчето Найден. «Добрвечер побратиме!» «Дал бог добро.» «Дека така,» — попитал Найден другото момче. «А бе іотносим едно писмо іу града» — му казало момчето, «а ти дека іотводишъ?» попитало момчето Найдена. «И я іотносим писмо іу града.» Погледнали писмата, іеднакви. Заприказали се и видели, че и двете писма сж били оттоя тръговец. «Айде да пресниме тука, па іутре ако е късмет да пойдеме раничко на пжт» — рекло момчето. Така и направили.

На другия ден зараньта раничко, станале, стегнали се и пошли. Момчето сас коня обяздило коня и заминало, а Найден, като пешак останал на назад. Когито да пойдат секи зел писмото си. Момчето коніáка стигнало у дома на тръговеца и дало писмото. Жена му іотворила писмото и видела че у него пише: «Щом стигне това момче, да гледате какво, какво еле да го скутате и утрепете.» Жената прочела го веднъж, дваж, триж и казала на едного отъ слугите да извърши заржчаното. Така, момчето, дека го беа испратиле за зет, бил утрепан и скутан. Малко по после стигнал и Найден сас другото писмо и го дало на жената. Она го іотворила и видела че іу него пише: Щом стигне това момче, тутак си да го іожените за дъщеря ни и да го направите зет.» Жената мислила, мислила и найпосле пресекла да извърши заржчаното. Направиле свадба и Найден станал зет на тръговеца.

Какво станало така, све наопаки. Ете какво. Вечерта при моста, коги момчетата си приказвали, гледали си писмата, и като били све едиакви, променили ги по погрешка.

Минало се некое време и тръговеца се върнал и що да види? Найден не утрепан, а іоще и зет негов. Тогова се сетил за орисаното отъ орисниците и си замълчал. Гледал да намери друг пжт, та да го утрепе. У една ливада на тръговеца имало един много дълбок геран, у когото немало вода іот дълго време. Он нагласил тамо ора и м'ги казал: «нощеска, кой бил и да бил, ако ще-би и я сам, ако дойде тука да го фанете и фърлите у герана и затрупате сас каманіе.»

«Найдене бре, стегни се и иди нощеска у ливадата, оти доождат ора та краджт сено, гледай да ги фанеш.» «Добре!» — рекал Наиден.

Стегнал се Найден и іотишал іу ливадата, а́ма не іотишал при герана, а на друга страна и се затаил да чека крадците на сеното. Чекал, чекал и като немало никого, он си іотишал.

Тръговеца неможал да спи от мерак. «Аджеба да ли че да го утрепат іубаво или пà нещо че стане, та да остане жив. Чекай я сам д'идем

та да видим, какво е станало?» Станал търговеца и іотишал іу ливадата при герана. Щом наближил до герана, тутакси искочили скутаните ора, фанале го и го фърлиле іу герана. Он викал: «чакайте бре, я сам, я сам!» — ама кой го слуша; фанале го и, *главантос надол с' главата* іу герана. После го затрупале сас каманье и си іотишли.

Найден останал сас жена си и ял спечеления от търговеца имот.»

[Слушана отъ сѫщата Божана Ралчева. гр. Лом].

в). Змията у чехала.

«Едно време една жена немала си деца и много се молила Богу да ѝ дада некое чедо. Господ ѝ чул молбата и она родила момче. На трекіата вечер дошли орисниците да го оришат, а сестрата на жената ги прислушала. Орисниците си говорили по между си така:

Едната казала: «Айде де го оришеме доіутре да умре!» Другàта рекла: «Не, ами да умре после една неделя.» Трекіата па казала: «Не е така добро; коги че го оришеме да умре, то барем нека го оришеме да умре коги порасте и стане за женидба, та повече че да плачѫт по него.» И така сичките склониле и го орисали: «да расте, да порасте, да стане момъкъ, да го сгодът, да отидат за момата и когито довождат момата, да пладнуват под едно дърво у гората. Младоженіака да си събуе чéлите и у един че'ъл (чехъл) да улезне змия усойница та да го уапе и да го умори.» Момичето чуло сичко това и се прокашляло. Орисниците му казали: «ти си чула сичко, ама ако кажеш некому, щом кажеш ще се окамениш.»

Детето расло, порасло, станало момък за жененіе, намериле мома от едно далечно село, іотишле да е доведѫт. Стигнале до това дърво и седнале да пладнуват. Тука била и сестрата на жената, дека беше чула орисниците. Она видела, че една змия усойница улезнала у *чеъла* на младоженіька, зела го и го фърлила у огиніа, та изгорела. Младоженіька и другите сватове помислиле, че тетката прави некакви магии и щели да я утрепат. Она м'ги се молила да е не закачат, оти това е сторила за добро на млодоженіька, а не за зло, но они не сакали и да чуѫт. Най-после тетката се видела у чудо и била накарана, ще не ще, да искаже сичко по тънко, каквото беше чула отъ орисниците. Щом свършила раскаязъньето, тутакси станала на камик.

[Записана отъ Цвѣтковъ Хр. с. Бутанъ Орѣховска окол. Вратчански окржгъ].

4. *Змейове и змеици.* Тия духове сѫ и мѫжски и женски сѫщества; невидими сѫ за човѣка, но ставатъ видими, когато поискатъ и то прѣдъ такъвъ човѣкъ, когото обикнѫтъ (залибѫтъ). Тѣхнитѣ обиталища сѫ: пещеритѣ, дупкитѣ и *пукнатѝнитѣ* въ нѣкоя канарà. Въ вода не живѣѫтъ. жилищата имъ сѫ *богати палати* и *сарàи*, напълнени съ злато, сребро и безцѣн-

ни каманье. Тия духове имать много человѣчески свойства и качества: ѣдѫть, пиѭть, женѭть се, воюватъ помежду си и умиратъ. Отъ човѣка се различаватъ само чрѣзъ това, дѣто сѫ невидими и сѫ всемогѫщи.

Змейоветѣ владѣѭть надъ вѣтроветѣ.

Вѣтроветѣ стоѭть затворени въ подземнитѣ пещери, отъ дѣто излизатъ, когато ги пущали били змѣйоветѣ.

Появяванието на змейтъ се познава по туй, че всѣкога, когато той хвърчи има и силенъ вѣтъръ. Ако е нощно врѣме, то отъ змейтъ излизатъ силни искри.

Образътъ на змейтъ се прѣдставлява като *смокъ* (змия), само много по-дългъ и по̀ дебелъ, съ крилѣ като на *прѝлѣпъ* и четири крака. Народното повѣрье утвърждава, че смокътъ, ако прѣминялъ 40-годишна възрасть, прѣобразявалъ се билъ на змей.

Змейтъ най-послѣ слѣдъ дълги години животъ ставалъ билъ на *ала* (хала), която е много голѣма и силна. Такава ала вече не живѣяла на землята, но по небето и между звѣздитѣ, и звѣздитѣ, които се виждатъ, че хвърчѭть по небето, не сѫ нищо друго, освѣнъ такива *али*.

Змейтъ и змеицата много пѫти се влюбвали въ човѣка т. іе. змейтъ въ — нѣкоя мома, а змеицата — въ нѣкой момъкъ. Момата и момъкътъ трѣбвало да бѫдѫть най-красивитѣ и *лѝчнитѣ* въ цѣлата околность. Случайтѣ да се влюбватъ змейцитѣ въ момци сѫ много рѣдки.

Момата, въ която се влюбва змей, вече става чужда за тоя свѣтъ и за неговитѣ хубости; тя е *жива умрѣла*. Змейтъ не ѝ дава нито да се рѣши (вчесва), нити да се мие, нити да се *променява* [т. іе. да се облича въ нови и хубави дрѣхи] нити пъкъ да излиза на *съборъ* [да отива на сѣденки, тлакѝ, хорà и на други увеселения моминскн]. Такава мома трѣбва да отбѣгва отъ всѣкиго, а особенно отъ мѫжь.

Змейтъ дохажда при момата невидимъ, но щомъ влѣзе при

неѫ, той се прѣобразявалъ на младъ хубагѣщъ момъкъ, като ангелъ. Той е видимъ само за своята либовница, а не и за другитѣ домашни. Много пѫти залибената мома се завлича въ пещерата, въ която живѣе змейтъ и тамъ тя оставяла, додѣто умрялъ или змѣйтъ, или момата. Роденитѣ дѣца отъ момата сѫ такожде змейове.

Змейоветѣ ѣдѫтъ хлѣбъ и пиѫтъ вино. Хлѣбътъ се меси отъ брашно и се пече въ пещи (фурни). Брашното се мелѣло отъ жито, събрано отъ всичкитѣ ниви въ прѣдѣлътъ и то първитѣ и най-пълни зърна отъ класоветѣ.

Виното е много хубаво и гѫсто. Това вино се правяло отъ първитѣ и най-зрѣли зрѣна, отбрана отъ всичкитѣ лозя въ околностьта.

Змейоветѣ и змеицитѣ сѫ безсилни срѣщу чародѣйската сила на трѣвитѣ: *вратика, кумуника, перуника, чемерика, и овчарска тентава.* Ако момата, въ която е влюбенъ змейтъ, се окѫпе въ вода, въ която сѫ врѣли тия билки, тя вече става излѣкувана, и змейтъ се не приближава до неѫ, нити дохажда вече въ домътъ ѝ.

Билкiитѣ трѣбва да бѫдѫтъ брани на Еньовдень, или срѣщу Русалската недѣля, или пъкъ въ *Русалската срѣда.*

а) Прѣданието за змей, който живѣлъ въ пещерата находяще се въ „*Рабишката магура,*“ уединенъ голѣмъ връхъ край селото Рабиша Бѣлоградчишка околия, Видинский окрѫгъ съмъ описалъ въ «Трудъ» кн. XII и XIII год. I стр, 767 — 775.

б). Въ село Василовци, Лом. околия, Лом. окрѫгъ помнѫтъ, че жената на Маринъ Топчийский родила дѣте съ глава много голѣма, крака много малки и безъ кости, а вмѣсто рѫцѣ имало крилѣ като на птица но голи безъ перя.

Сѫщо помнѫтъ, че снахата на нѣкого си дѣдо Серафимъ отъ сѫщото село родила дѣте, което имало на челото си едно око, сѫщо и на тилътъ.

И двѣтѣ дѣца споредъ вѣрванията на населението били зачнѫти отъ змей, сами тѣ щѣли били да бъдѫтъ хали.

На часътъ и двѣтѣ били убити. (х)

х) Въ «Македония» год. II 1890 бр 42, вземена отъ «Дневна Но-

5 *Таласъмъ*. Таласъмътъ е распространенъ на всѣкждѣ: въ всѣка кѫща, въ всѣкоя воденица, въ всѣкой мостъ, чешма и други сгради като: черква, мънастиръ и пр. го има. Въ *глуодоба* той се являва ила като куче, или като *мачка* (котка), или като нѣкое друго животно и напада на човѣка та го *дàви*. Такъвъ *дàвенъ* отъ таласъмъ човѣкъ заболѣва и умира.

Таласъмътъ, спорѣдъ народното повѣрие происхожда отъ двѣ нѣща: или отъ *зазùданъ човѣкъ*, или отъ *закóпано иманье*

а) *Зазиданъ човѣкъ*.

Когато се градѫтъ: кѫща, мость, черква, чешма, воденица, но съ каманье или тугли, за да бѫде трайно, ягко, трѣбва непремѣнно да се зазида въ зидовéтѣ човѣкъ, жена.

Зазидваньето, спорѣдъ повѣрието на народа, става послѣдующия начинъ:

«Масторътъ тайно нарича, на пр.: «*кой дойде ютре най-рано при насъ, онъ е обрѣченъ да бѫде темелътъ на тоя мость, или черкова, или чешма*». На другия день всичкитѣ други подмайстори, калфи, чираци, които нищо не знаѫтъ, работѫтъ, само майстора е неспокоенъ, неработи и се *шунгíоросва* около работницитѣ. Щомъ дойде нѣкой, или човѣкъ, или жена които, не сѫ отъ тайфата му, майстора прѣмѣрва сѣнката му съ очитѣ си, които сѫ много навикнали на това и никога не *грéшѫтъ*. Като си отиде лицето, майсторътъ му прѣмѣрва сѣнката пакъ *скришомъ*, било съ конецъ, било съ пръчка или *тръсталига* и самъ съ рѫцѣтѣ си зазидва въ зúда.»

«Зазидания почне да *вене* (вехне), да съхне и най-послѣ умира. Умрѣлия вече става таласъмъ.»

«Таласъмътъ поддържа *згрàгіето* да не падне или да се събóри и се являва всѣкога въ *глуодоба*. Такива таласъме се яв-

---

вини» е напечатана статия: «Чудовище въ с. Свогье» отъ нѣкой си С. въ която се расправя за подобно родено дѣте.

ляватъ въ тоя образъ, въ тая форма, въ каквато е билъ човѣка при зазиданието. Ако е жена, она, или пѣе, или плаче; ако е мѫжъ, онъ свири на кавалъ, или гайда. Щомъ се приближи човѣкъ въ глуодоба при такива *зграѝгіа*, таласъмътъ го вика *по име*, смѣе се слѣдъ него, или плаче и щукнува (изгубва се). Ако пѫтникътъ, кога мине прѣзъ мостъ, край чешма, или край черкова въ *глуодода* си чуе името и си замине *мълкомъ* безъ да проговори и да се обади, той се избавлюва отъ таласъма; ако ли по погрѣшка се обади, такъвъ се разболѣва и умира.

Зазиданитѣ сѫ обикновенно млади хора: моми, момци, невести и младоженци. [Слушано отъ майсторъ Петра отъ гр. Ломъ].

б, Закопано *имàнье*.

«Змейоветѣ сѫ много богати; у пещеритѣ имъ има злато, сребро и безцѣнни каманье безчетъ. По нѣкога змейтъ като прѣдвижда смъртьта си, закопва часть отъ това си *имàнье* и поставя да го пази таласъмъ.»

«Хайдутци, които сѫ хайдукували много години и натрупали иманье, и немогѫтъ да се врьнѫтъ по кѫщитѣ си, или нѣма кѫдѣ да го дѣнѫтъ, съгласяватъ се да го закопатъ на нѣкое мѣсто въ гората. Когато закопатъ имàнето, айдуцитѣ *зарѝчватъ*: *парѝтѣ, що сѫ тука закопани, да излизатъ като*: *куче* [*мачка гѫска или друго животно*]; *кой дойде да ги* ископа, имàнјето да му се даде, ако направи това и това. [Тука се зарича различно; нѣкѫдѣ е наречено човѣкъ да умрѣ, нѣкѫдѣ — да се заколье животно нѣкое и пр. пр.].

Сѫщето прави, ако нѣкой самецъ има много имàнье, а нѣма кому да го остави, намисли да го закопа у земята.

Иманьето неможе да се намѣри по никой начинъ ако се не сполучи зараченото.

Да се налу'чи зараченото има нарочно за тая цѣлъ човѣци, нарѣчени *вражалцѝ* [отъ вражелецъ]; тия вражалци налучватъ заклеванъето или зареченото чрѣзъ вражанье; тѣ налучватъ и мѣ-

стата, кѫдѣто има закопано иманье; това познаватъ пакъ чрѣзъ вражанье.

Много пѫти при такива случаи сѫ извършвани убийства, ако вражалéцътъ види въ своето вражанье, че, да се намѣри имàнието трѣбва да се заколе надъ него човѣкъ.

Отъ многобройнитѣ подобни случки и факти, ний ще изложимъ само тоя.

Въ 1876 г. имаше такъвъ вражелѐц турчинъ по име Латифъ-ходжа, на когото исключителното занятие бѣ да тражи закопано иманѥ. Тѣ бѣхѫ цѣла тайфа: българе, турци, цигане, Въ прѣдѣлътъ на ковачѝшкитѣ лозя Латифъ откриль такова закопано иманѥ, но за да се ископа, споредъ неговата книга (той е гледалъ въ една арабска книга) трѣбало да се заколе надъ мѣстото човѣкъ. Безъ туй условие невъзможно било да се ископатъ паритѣ. Между дружината имало и единъ кръчмаринъ отъ селото Голѝнци, при когото много често нощували людие отъ друга съмнителна категория. Случило се та по туй врѣме въ кръчмата му се крилъ нѣкакъвъ си Македонецъ; било рѣшено тоя македонецъ да се принесе жъртва надъ иманьето. Поканилъ го речения кръчмаринъ да отидатъ да копаѫтъ пари и той, безъ да подозира нѣщо склонилъ.

На сутрeньта намѣрили при копаното мѣсто мрътвия трупъ на македонеца. Отъ всичкитѣ бѣлѣзи видѣло се, че тоя убитъ трупъ е жъртва на тия *мааладжии*. Затворилъ се Латифъ ходжа, като познатъ въ цѣлата околность мааладжия-вражалецъ и може-би че властьта щѣла да открие нѣщо, но трѣбавло да се жъртвува Латифъ ходжа, а пъкъ туй било невъзможно, защото той ималъ много силни покровители между мѣстнитѣ бееве, и тъй туй убийство останѫло неоткрито. Латифъ ходжа слѣдъ два дни билъ освободенъ.

Второто условие, когато се кòпа иманьто е, че трѣбва, прѣзъ всичкото врѣме, додѣто трае кóпаньто и до дѣто паритѣ не сѫ изнесени изъ *трàпа* (ямата, дупката), трѣба да се мълчи, т. іе. никой не смѣе да продума нѣщо, нити да се прокашля, нити да кихне, нити да се засмѣе. Много пѫти вече сѫ дошли съ копаньето до казана или *кюпѣтъ* (голѣмо гърне, делва), но въ това врѣме, нѣкой отъ копачитѣ, безъ да ще се, или прокашле или кихне или друго и . . . казана, или кюпътъ, слѣти въ землята съ голѣмъ шумь, и копачитѣ сѫ сега принудени да кòпатъ на дола още толкова, колкото сѫ копали до сега. Но тъй като това копанье става всѣкога нощно врѣме и тайно, то въ такавъ случай

копачитѣ на иманьето закѫсненѣватъ, почнува да се съмнува, и иманьето остава неископано, защото вече на другата вечерь тука не смѣе да се дойде, понеже всичкитѣ хора, или отъ селото, или отъ градътъ знаѫтъ, че на еди-кое си мѣсто е копано за пари и властьта бди.

Такова закопано иманье било то отъ змей, било отъ хайдуци или отъ другъ частенъ човѣкъ, заречено и заклето, вече въ *глуодоба* излиза като таласъмъ.

Ако случайно човѣкъ пѫтникъ мине край такова имàње въ *потайно доба*, таласъмътъ го напада и мѫчи се да го *дàви*. Ако човѣкътъ не е страхливъ, и, вмѣсто да бѣга, той сграбва таласъмътъ, прѣсторенъ на животно, за ушитѣ, то въ рѫцѣтѣ му . . . вмѣсто животното оставалъ, или казанътъ, или кюпътъ съ иманьето. Бѫдели слабъ и страхливъ и почне да бѣга, то таласъмътъ го *пóгва* (погинямъ), стигва го и почне да го дáви; такъвъ, или умира тамо на мѣстото, или пакъ отива въ дома си боленъ и слѣдъ нѣколко дни, умира.

Дѣдо Лашко отъ село Левчево Кутлов. околия Лом. окрѫгъ билъ момъкъ. Тръгналъ отъ Левчево за селото Горна-гноеница, за да отиде на нѣкаква си свадба. На пѫтътъ излѣзналъ единъ *хрътъ* (куче) и вързлѣтѣлъ на него да го ухапе. Той се уплашилъ, но да бѣга на останало врѣме. Той знаилъ, че ако клѣкне чевѣкъ, кучето, колкото и да бѫде зло, несмѣе да се приближи до човѣка, за туй клѣкнѫлъ и той, но хрътътъ скочилъ на него. Той почнѫлъ да се защищава и първата му работа била да хване хрътътъ за ушитѣ. На часътъ хрътътъ исчезнѫлъ, а въ рѫцѣтѣ на Лашка останѫлъ една делва съ жълтици староврѣмски. Лашко нагърбилъ делвата и се върнѫлъ въ кѫщи, Отъ много бѣденъ Лашко станѫлъ първъ въ селото.

Иманьето се проявлява и по другъ начинъ: тамо, кѫдѣто е закопано такова иманье, нощно врѣме, до дѣто не е настѫпило още *глуо доба*, горѣлъ огань и излизалъ синь пламакъ. Щомъ се забѣлѣжи нѣкѫдѣ такъвъ синь пламакъ, вече се знае, че тамо има закопано иманье.

6. *Врѣколакъ*, Тоя невидимъ духъ се прѣдставлява отъ народното повѣрие като голѣмъ човѣкъ, който има само едно око,

голѣмо като *гѫшчо яйце* (на гѫска яйце) и то на челото сѝ. Връколакътъ обитава въ пусти и полусрутени зградѝ, като: пуста воденица, пуста църква, пустъ манастиръ, пуста кула и други. Той излизалъ въ потайно доба, прѣобразявалъ се на животни и пилъ кръвтьта на хората и ѣлъ месото имъ.

За връколака сѫществува слѣдующата прикаска:

«Едно време на един мѫж умрела жената и он повторил, зел повторка. Повторката довела едно момиче, а и мѫжа́ имал момиче, та станали две: *завареничe* и доведениче. Повторката мащеа, много мразила заварничето, била го секи ден, мѫчила го и най-послѣ казала на мѫжа си, или да пропѫди момичето си, или она че бега от него. Мѫжа вил, сукал и най-после склонил. Он зел момичетó, іотвел го іу една пуста воденица и го іоставил тамо. Момиченцето, когито пошло от дома си, зело сас себе си едно петленце и малко лебец. Като останало іу пустата воденица самò, оно се много іуплашило и почнало да плаче; така като плакало іоно заспало. По едно време се сабудило и чуло, че некой тропа на вратата; іоно понитало: «Кой тропа?» «Я сам.» — отговорил некой: «іотвори ми да іулезнем!» Момиченцето рекло: «Че ти іотворим, ама́ ако ми донесеш на царицата *на́низа.*» (Гердан отъ жълтици или биссеръ или други мънисти). Връколака іотишъл и после малко се върнал съ на́низа на царицата и пак потропал: тропам, трòпам девокіо, іотворими да улезнем!» Момичето рекло: «Че ти іотворим, ама ако донесеш на царицата гривните.» Връколака донел и ніи и пак потропал да му іотвори. Момичето рекло: «Че ти іотворим, ама ако ми донесеш на царицата *пѫфтите.*» Връколака и ніи донел. Тогива момичето казало да му донесе на царицата и обеците и връколака и ніи донел и пак потропал да му іотвори. Момиченцето тогива побутнало петленцето и іоно пропело. Щом пропело петлето, връколака си изгубил. На зараньта момиченцето събрало сичките тия неща, връзало ги въ престилката и си іотишло іу кѫщи.

Коги видели баща му и мащеа му това, іони се много зарадвале и прибрале момиченцето да живее пак при ніи. Повторката казала на дъщеря си — доведеничето — и іоно да иде іу тая воденица и да сака на връколака такива неща.

Макіа ù іомесила пресна турта, іопекла ù кокошка, наліала ù бъклица сас вино и е испратила іу пустата воденица. Коги дошло потайно доба, връколака пак потропал да му іотвори. Момиченцето рекло: «Че ти іоворим, ама́ ако ми донесеш на царицата: на́низа іобеците, пѫфтите и гривните.» Връколака на часъ ú донел сичко и пак потропал да му іотвори. Момичето мълчало и незнаяло какво іоще да сака; върколака пак потропал да му іотвори и момичето све мълчало. Тогива върколака натиснал вратата, іулезнал, испил кръвта на момичето, а чирвата му расточил по гредите на воденицата.

Макіа му го чекала да се върне, чекала, но момичето нема. Угрижила се много и казала на мжжа си да идат заедно іу воденицата да видат ще е станало сас момичето. Стегнале се и пошли; коги дошле іу воденицата, що да видат! Чирвата на момичето биле расточени по гредите на воденицата, Макіата почнала се бие іу главата, да си скубе косата, припаднало ù іот мжка и іумрела там си іу воденицата,

Мжжа е іоставил, върнал се іу дома си, іоженил си момичето и живел си сас ніи много добре.»

[Слушана отъ Цвѣта Торньова гр. Ломъ].

7 *Полувѣрникъ*. Този лошъ невидимъ духъ се прѣдставлява като много грозенъ човѣкъ съ отвратително лице. Той ходялъ нощно врѣме и правялъ разни пàкости на хората.

Какво нещо е *иолуверник* народътъ неможе ясно да опрѣдѣли. Единственното нѣщо, което се знае за него е че полуверника ходи самъ нощно врѣме. Отъ тамо пословицата: „*Щура се като иолуверник*,“ се казва за оногова, който ходи ношно врѣме самъ.

8 *Караконджо*. Тоя духъ се являва само веднъшъ въ годината прѣзъ *мръснитѣ дни*, отъ бждніа вечерь до *Водйци*, а спорѣдъ нѣкой баби, до *бàбинъ день*.

Караконджо се прѣдставлява като конь съ човѣшка глава и крилѣ. Караконджо е половинъ човѣкъ, половинъ конь съ четири конски крака и крилѣ, и човѣшка глава, гржди и двѣ ржцѣ.

Слѣдъ бждніа вечерь у *потайно доба*, Караконджо се вече являва. Неговата пакость, която той причинява на човѣка, е много невинна. Ако нѣкой излѣзне прѣзь *мръснитѣ дни* у потайно доба *на* вънь, безъ да има при себе си *бѣли лукъ* (чесновъ лукъ, чесанъ), то явява се караконджо, възсѣдва човѣка и ще го кара да ходи съ него, тъй възсѣднжтъ по цѣлото село цѣла нощь до *пръви петли*. Щомъ петлитѣ пропѣжтъ, караконджо щукнува и ѣздения отъ него човѣкъ се връща дома, испотенъ, уморенъ. Друго никакво зло не струвалъ на човѣка.

9 *Вампиринъ*. Тоя духъ е много лошъ. Той пие кръвтьта на човѣцитѣ, на добитъка, храни се само съ кръвь. Той има образъ много страшенъ: глава голѣма съ много голѣми и страшни

очи, крилѣ и крака съ ногти, подобни на бухалъ, но само съ човѣшка глава.

Тоя вампиринъ се различавалъ отъ онзи вампиринъ, който ставалъ отъ плътеникъ, за когото ще говоррмъ по нататъкъ.

До тука съ нечиститѣ духове, на които происхождението нѣма нищо общо съ човѣка, на които происхождението е неизвѣстно и които живѣятъ вѣчно, съ исключение на змеойветѣ.

Има обаче нечисти духове, които сѫ били нѣкога човѣци, а сѫ станѫли такива вслѣдствие лошитѣ си дѣла на землята. Такива духове, прѣобразени отъ човѣци сѫ:

10 *Плътеникъ* (пълтеникъ). Нито едно отъ суевѣрията и прѣдрасѫдѫцитѣ на народа не е тъй распространено каквото туй суевѣрие, че човѣкъ, слѣдъ умираньето може да се прѣобрази на невидимъ духъ лошъ, който прави много пакости на човѣка. Примѣри и случаи, които съмъ слушалъ отъ народа сѫ до толкова многобройни, щото е невъзможно да ги изложимъ тукъ. Село ненамѣрихъ, въ което отъ 50—60 години насамъ да не е имало поне́ сто такива примѣри, т. іе. мръртва хора оплътени.

Оплътването става по слѣдующия начинъ:

Човѣкъ, когато умрѣ, ако го прѣскочи котка, кокошка, куче или друго нѣкое животно, той можалъ билъ да се оплъти, да стане плътеникъ,

Човѣкъ се оплътвалъ, ако умрялъ прѣзъ мръснитѣ дни, т. іе. отъ Бъдня вечеръ до Водица.

Човѣкъ се сѫщо оплътвалъ билъ, ако е билъ чорбаджия-изедникъ, лошъ, магьосница, блудница и други тѣмъ лоши качества и занятия.

Ако човѣкъ е много дъртъ, старъ, и той се оплътвалъ билъ. На такива старци и баби, за да се не оплътятъ, щомъ умрѫтъ, разрѣзватъ имъ петитѣ на краката.

Плътеникътъ се прѣдставлява като човѣкъ, но само душата на тоя човѣкъ, която имала сѫщия образъ на човѣка; тоя образъ (обликъ) можалъ да види само *сѫбботникъ* или *глогъ*.

Плътеникътъ е невидимъ духъ и може да влѣзе на всѣкѫдѣ.

Мрътовѐцьтъ, който се оплътилъ не можалъ билъ да изгние, тѣлото му, ако и заровено въ земята, оставало неповрѣдено цѣло-цѣлничко, до тогава, додѣто се *увлъчи* или *увампири*. Плътеникътъ ходи по село, по кѫщитѣ, по нивитѣ, по ливадитѣ въ говедата и пр. и правялъ пакости, и на хо́рата, и на *стоката* (добитъка). На стоката плътеникътъ пиялъ кръвьта, а особенно на младитѣ животни, като: *теленца*, *яганца*, *турменца*, *жрдебенца* и пр. а хо̀рата само натискалъ нощно врѣме, когато спѫтъ. Плътеникътъ е тежъкъ 150—200 оки, и човѣкъ, натисканъ отъ него, видвалъ голѣма мѫка. Ако би да е по́ слабъ или *слабуньовъ* (деликатенъ), или ако бѫде дѣте, то немогѫтъ да истърпѫтъ такава голѣма тежинà, и умиратъ. Много такива *слабуньови* хора и дѣца сѫ се намѣрвали мрътви въ лѣглото.

За плътеника нѣма *потайно доба*, нѣма *пръви петли*: той ходи въ всѣко врѣме и *дéньемъ* и нò̀щемъ. Той говори, смѣе се, *крúви* се на хората, кà̀шля се, псува и прави разни други дѣйствия, но никой не може да го види.

Плътеникътъ влиза и прави пакости по всичкитѣ кѫщи; само не стѫпва въ кѫщата на сѫбботника и глога, защото тѣ го виждатъ и защото сѫ по̀-силни отъ него и могѫтъ да го убиѫтъ.

Плътеникътъ, като влѣзне въ една кѫща, чупилъ паницитѣ, разливалъ водата изъ ведрото и котлитѣ, разсипвалъ гозбата изъ грънцитѣ и паницитѣ; той влизалъ въ истбата (истъбата) и *изнѝщвалъ* платното, изваждалъ кросно́то, а по нѣкога съсичалъ и *основата*; той влизалъ въ *пúвницата* и *зѝмника* (звни́ка), той изваждалъ *чепътъ* на бъчвата, та источвалъ виното или ракията, за да отмъсти за туй, че додѣто билъ живъ не сѫ му дали

да пие вино; отварялъ *ко́вчега* (сѫндъка) и изваждалъ рубата (прѣмената, дрѣхитѣ) и ги простиралъ по плѣтътъ на *гумното* (гумно) и *обо́ра;* той влизалъ въ кошàрата, обора и други сгради за стоката, отварялъ вратата и искарвалъ стоката по полето; той искарвалъ коньтъ, обѣздвалъ го и цѣла нощь го каралъ. Такива подобни дѣйствие вършилъ безброи.

За плътеника между народа има толкова много изобилно прикаски, щото само съ тѣхъ би можали да се напълнѣтъ десетина печатни коли. Въ всѣкое село ще чуете по стотина такива прикаски за плътеницитѣ. Азъ щѫ изложѫ само нѣколко.

Въ село Сливовикъ Лом. околия се опълтилъ дѣдо Геро и правилъ на хората много покости. Между другитѣ пакости приказватъ за слѣдующитѣ: источилъ на нѣколко душъ бѫчвитѣ съ виното, защото, додѣто билъ живъ, не сѫ му давали винце, когато поискалъ.

Въ Криводолъ, сѫщата околия се опълтилъ Димитръ Парагюрецътъ. Той станѫлъ до толкова опасенъ, щото отъ страхъ отъ него сѫ се събирали по нѣколко семейства въ една кѫща, за да прѣнощуватъ. На всѣкѫдѣ ходилъ, само въ кѫщата на даскалъ Цвѣтко не стѫпвалъ, защото той билъ *сѫ́бботнùкъ* [роденъ въ сѫ́ббота]; въ кѫщата на тоя даскал Цвѣтко сѫ бѣгали по 10—20 семейства да прѣнощуватъ, и като се връщали на сутрѣньта намирали въ кѫщитѣ си всичкитѣ си земленi съсдове испочупени, а рубата (ризи, гащи, престилки, вълненици, сукманье и други), исхвърлени въ гумното и *ко́вчезите* (сѫндъцитѣ) праздни. Нѣкой си Иванъ Стояновъ отъ сѫщето село се наелъ да спи самъ въ кѫщата си, но прѣзъ нощьта плътеникътъ Димитръ дошълъ и почналъ да чупи и троши. Иванъ станѫлъ отъ леглото си, запалилъ свѣщьта, за да види кой е, но на часътъ невидимъ човѣкъ духнѫлъ та угасилъ свѣщьта и стоварилъ по гърбътъ и главата му такива удари съ тоягата, щото Иванъ паднѫлъ. На сутрѣньта всичкитѣ видѣли ударитѣ по главата и гърбътъ. Селото пропищяло. Най сетнѣ субашата, който билъ арнаутинъ и сѫботникъ се наелъ да го убие. Стоплили единъ котелъ вино, врѣло, раскопали гроба, распрали тѣлото му, отъ дѣто рукняла ясна чървена кръвь, насипали врѣлото вино, и плътеникътъ вече неизлизалъ. Расказватъ всички, че, когато раскопали гробътъ, видѣли били, че тѣлото му било здраво, чървено и пълно съ кръвь, а Димитръ мърдалъ билъ съ единъ мустакъ.

Въ село Ковачица се опълтилъ билъ нѣкой си Първанъ Сивинъ и до толкова се увълчилъ, щото единъ день, когато кръчмата била пълна съ хо́ра и приказвали за него и за неговитѣ па́кости, наведнѫжъ стъклата, които били наредени по полùцата (ла́вица) почнѫли да се чупѫтъ отъ ударъ на невидимъ човѣкъ и невидима тояга. Всичкитѣ видѣли, че това е

Първанъ и почнѫли да бѣгатъ изъ кръчмата, а Първанъ бие дѣ кого стигне.

Подобни суевѣрия се срѣщатъ навредъ. Тия раскази съмъ ималъ прѣдъ видъ при описванието на плътеника.—

Плътеникътъ влизалъ въ кѫщи и тогава, когата всичкитѣ врати сѫ затворени и, когато цѣлото семейство вечеря, той духвалъ и угасвалъ свѣщьта, а послѣ въ тъмнината, чупялъ паници тръкалялъ котли, а по нѣкога и биялъ хората изъ тъмнината съ тояга.

Ако на вратата има *нѝщелки* (нити) или, ако въ нѣкоя кѫща има *чрьнъ глогъ* (дръво), то тамо плътеникътъ не влизалъ.

Плътеникътъ врълувалъ по тоя начинъ до 40 дни; ако до това врѣме немогѫтъ да го убиѫтъ, той се *овлъчвалъ*, ставалъ *самсомо́лецъ*, а слѣдъ туй и *вампѝринъ*, *овампирвалъ се*. До това обаче положение плътеникъ много мѫчно достигвалъ, защото повечето пѫти бивалъ убитъ, или отъ *глогъ*, или отъ *сѫботникъ*.

Сѫбботникъ е онзи, мѫжъ и жена, които се раждатъ въ сѫббота; тѣ естественно виждатъ плътеника; той бѣга отъ тѣхъ, а тѣ могѫтъ и да го убиѫтъ.

Глогъ е по̀ силенъ отъ сѫбботника врагъ на плътеника. Глогътъ произлиза отъ самия плътеникъ; когато се увлъчи и увампири, плътеникътъ забѣгва далечъ, взима человѣческий образъ и тамо се оженва; отъ тоя бракъ родения ставалъ глогъ. Такъвъ глогъ можалъ да утрѣпе плътеника.

Когато ще трѣбва да се убие плътеника, глогътъ или сѫбботника, отива на гробътъ на умрѣлия, раскопва го, промушва трупътъ на плътеника съ дървенъ шишъ, направенъ отъ *чрѣнъ глогъ* и поливатъ го съ врѣло вино или масло.

Чрѣнлог е дърво, отъ което се правѫтъ кръстеве и други домашни потрѣбности. Плътеникътъ бѣгалъ отъ туй дърво; съ шишъ отъ туй дърво и промушватъ тѣлото на оплътения човѣкъ.

11. *Вампиринъ*. Плътеникътъ, който оцѣлѣлъ до четиридесетия день отъ смъртьта си, той се увлъчвалъ, а по̀ послѣ ставалъ *самсомолецъ*, и най-послѣ и вампиринъ.

Да се *овлъчи* плътеника и да стане *самсомолецъ*, спорѣдъ повѣрието на народа, значи: душата на умрѣлия да се облѣче въ плътъ, но безъ кости, и въ тая плътъ той вече ходи по землята. Той можелъ да бѫде видимъ и невидимъ, когато ще. Нощно врѣме той оставялъ видимата си човѣшка плътъ и ходи съ духътъ си та прави пáкости на хората и стоката.

Когато прѣмине въ това положение нѣколко недѣльи, тогава той се увампирвалъ, ставалъ *вампиръ*.

Вампиринъ или *вампиръ*, споредъ понятията на народа, има человѣческий образъ, но само видимъ: защото въ дѣйсвителность, той е трупъ безъ кости, съставенъ отъ месо, което, ако се най-малко пореже, обръщало се било веднъга на *пихтия* (пача). Нощно врѣме той се прѣобразявалъ въ разни животни и нанисялъ голѣми пакости, и на хората, и на животнитѣ; пакоститѣ се състоѫтъ въ това, че той испивалъ кръвьта на човѣка или на животното, отъ което умирали.

Въ тоя си новъ образъ плътеникътъ отивалъ въ далечни страни, кѫдѣто го никой непознавалъ и тамо, като човѣкъ, се хващалъ за работа. Занятието, съ което той трѣбвало било задължително да се занимава, било или касаплъкъ или берберинъ, т. іе. такова, въ което главното орѫжие е ножъ или бръсначь, та да можялъ билъ по-скоро да се порѣже и да умрялъ.

Въ това си положение плътеника по нѣкога достигвалъ до голѣма почесть, спечелвалъ богатство, оженвалъ се, нараждвалъ дѣца, но достигвалъ до дълбока старость много мѫчно и много рѣдко.

12. *Вѣщица*. Вѣщицата е жена много стара, която чрѣзъ тайната сила на разнитѣ билкіи и *буреніе* и съ съдѣйствието на *гіàвола* и лошитѣ духове, получавала свръхестественна сила, дарба и природа. Всичкитѣ невидими духове сѫ нейни всѣгдашни присѫщници и слуги. Тя постоянно се намира въ тѣхния кръгъ и чърпе отъ тѣхъ сила и мощь на чародѣйства.

Вѣщицата живѣе въ пуститѣ гори и планини, въ дѫлбокитѣ

непроницаеми лѣсове, край рѣка, изворь или *врѣло*. Тукъ тя е сама̀ уединена и се занимава съ събиране билкіи и буреніе. Тя има слѣдующата свръхестественна сила: исцѣрява човѣка отъ каквито и да било болести; прѣдсказвала бѫдѫщето на человѣцитѣ; откривала тайнитѣ помишления на човѣка; покорявали ѝ се самитѣ стихии: тя можяла да създаде вѣтъръ, дъждъ; причинявала наводнение; прѣобразявала човѣка въ животно, камъкъ или дръво и повръщала го изново въ първия му образъ; можала, ако иска, да направи човѣка щастливъ или нещастенъ; имала сила да се *префтаря* на разни животни, а, ако искала, да става и невидима.

Змиитѣ сѫ нейни прислужници и слуги и тѣ ѝ помагали да събиратъ *билкіи* и буреніе лѣковити и чародѣйни. Утровата змийска за неѭ е безъ дѣйствие.

Понятията на народа немогѫтъ положително да опрѣдѣлѭтъ да ли вѣщицата умира, както всичкитѣ хора, и какво ставало съ неѭ.

Вѣщицата е зло дихание, и населението не само ѭ мрази, но се и бои отъ неѭ. И днесъ епитетъ «*вѣщица*» се дава на женитѣ и момитѣ за укорение. Има сѫщо укорителенъ епитетъ вещерникъ или «*вещугюрнікъ*,» на мѫжь, но мѫжь вещица на можихъ да открия.

а) За вѣщицата и за силата ѝ сѫществува тая прикаска, съдържанието на комѭто съставлява и понятието на народа за неѭ.

«Едно време имало единъ мѫж, комуто умрела първніата жена и он повторилъ за друга. Отъ първніата си жена онъ ималъ едно момиченце и повторката довела едно, та станали двѣ: една завареничe и едно доведеничe. Мащеата много мразила завареничето, била го и мѫчила, а бащата сичко виждал, но немало що да стори, требало да мълчи, ако сака да бѫди мир у кѫщи. По едно време повторката почнала да казва на мѫжа си: «ако не пропѫдиш момичето си, я ще си сѝидем, я неможем да търпим тая смърделщина.» Бащата вил, сукал и най-после склонил да го пропѫди. Казалъ на повторката: «іомеси и іопечи леб, че ще да іотведем детето на друго село та да го дадем некому раніениче!» Она іомесила и іопекла един леб и бащата зел момиченцето си и го повел на пѫт. Вървели, що вървели, настанали една пуста гора, «Нека го іоставим тук, па какво му Господ даде«—помислил бащата; он тръколил туртата низ един баир и казал

на момиченцето: «Иди, татино, та фани леба и го донеси!» Момиченцето оттръчало, зело леба и пошло да се искачва из баира на горе. Коги дошло тамо, дето е бил баща му, него нема. Викало то „*тате*,“ плакало, но от нигде ни глас ни вест. Бащата се скрил и се върнал іу дома си, а момичето іостанало самò іу пустата гора. Плакало що плакало и като незнаяло на кѫде да иде, упътило се по една пѫтичка низ пòтока на горе, да вида дека че го іотведе тая пѫтичка. Така, като вървело, дошло до една колибка. Оно се малко іоплашило, но после са *ослободило* (а) и іотишло та почукало на вратата. *Изнѫтре* се чул глас, и момичето іулезнѫло. Оно виделе една бабичка, че варила край òгинѣ билкіи у гърнци; тая бабичка била вещица. Она попитала момиченцето, от дека така е дошло, и момиченцета исприказало сичко. Тогива бабичката му казала да се небои, она че го има за свое и че живеят заедно.

На заранта бабичката излезнала по гората да бере билкіи, а на момичето казала: «ти, синко, остани тука и да нагледваш колибката; да се не боиш іот нищо; че излезнатъ моите пиленца, они не сѫ като вашите, ама ти да се не боиш, забръкай м'ги бръканіе налей м'ги водица, та да ядѫт и пият.»

Бабичката іотишла да бера билкіи и буреніàк, а момиченцето останало само; оно помело, омило паничките и приготвило бръканіице за пиленцата на бабата. Сипала бръканіицето у *чúрепа*, сипала водица у друг чиреп и смамила пиленцата. Она чекала да излѣзнат пиленцата сас квачката, но колко се уплашила коги видела, че излезнали из буреніàка и тревуліака не пиленца, а змии и гущери; она намалко щела да избегне, но се сетила за думитѣ на бабичката и се ослободила. Бабините пиленца се наяле и пинале водица и пà побегнали и се скутале по тревуліака. Наближило пладне и бабата се върнала; іоще на пѫта посрещнале я пиленцата и викале: «бабо, кака ни нарани и напои убаво!» «Добре, бабини, и баба, че пофали кака» — казала м'ги бабичката.

Бабичката и момиченцето седнале да обедват и като се наяли, момиченцето дигнало синията, примело троите. После пладнуваньето бабата казала на момиченцето да иде та да се іокѫпе іу̀ барата. Момиченцето іоти-

---

(а) *Ослобождамъ, Слóбоден, Слободúя.* Значение на глаголътъ има туй значение да се небоѝ човѣкъ отъ нищо, да се окуражва и ободрява, насърдчава. *Бѫди слободен* — значи не бой се отъ никого. „*Не закачай никого, не прави никому пакости, плащай си данъка и дълга, па бѫди слободен*“ — е съвѣтътъ на бащата къмь дѣщата. «Слободия« и *слободен* още означава и óхолность: „*Слободен си, та се смееш*“ „*Широко ти около огръльето.*“ „*Слободúята те надула*“ или „*Слободията е пó лóша и јот неволията.*“ Значи, че въ охолностьта човѣкъ по нѣкога може да направи по вече грѣшки. „*Слободия печен божур*“ има сѫщето значэние.

шло, іокѫпало се и коги излезнало из водата, оно светнало като слънце: било цело-целеничко позлатено. Тогива бабичтака му казала: «ако сакаш седи при мене, ако сакаш иди си при баща си: от сеги ната(к) никой нема да те мрази и пѫди; ти че земеш царския син.» Момиченцето рекло че сака да си с'иде. Оно пошло и като вървело неколко дни, стигнало іу дома си. Мащеа му, като го видела такова іубаво и позлатѐно, почудила се и посакала и нейното момиче да стане такова.

Вечерта дошъл си мѫжа и като видел дъщеря си и іоще и такава іубава много се зарадвал. Жена му рекла да заведе и нейното момиченце тамо, дека е билъ іоставил своето. Омесила пресна турта, іопекла кокошка и момиченцето пошло сас о́чува си; като дошле до пустата гора́ о̀чува го оставил само́ и се върнал. Момиченцето пошло по пѫтичката и дошло до колибката на бабата. Потропала на вратата и бабат ѝ іотворила; оно іулезнало іу колибката и исприказала на бабичката сичко. Бабичката се склонила да іостане при нея. Бабичката пак пошла да събира билкіи и буренiе и казала на момичето да нарани пиленцата. Момиченцето останало само, легнело да спи, а пиленцата бабини (змии, змийчета и гущери) излезнали и зели да тражатъ ранà. По едно време момиченцето се сабудило и се сетило какво му беше заржчала бабичката. Оно стоплило вода, забръкала бръканiе и дала на пиленцата. Бръканiето било жежко, водата била жежка и пиленцата сѫ се попарили и побегнали по тревуліака. За пладне бабата се върнала пак, и пиленцата е па́ посрещнале и се іоплакале іот кака си, че ги іопарила сас бръканiето и водата, и сѫ гладни. «Нема нищо и баба че ѝ плати» — рекла бабичката.

Седнале да іобедват каквото се нашло и после бабичката казала на момиченцето да иде да се іокѫпе іу барата. Момиченцето отишло па се іокѫпало и като излезнало оне било чърно като арапкиня. Като се видело така грозно и чърно, момиченцето зело да плаче и плечешкòм се върнало іу дома си. Макіа му, като го видела така грозно и чърно, почнала да плаче, да се бие іу главата, и да си скубе косата. Она іоще повече намразила завареничето си и зела по́често да го бие.

Царския син посакал да се жени и пошъл по царството си да тражи момиче за себе си. Одил що одил царския син дошъл и іу това село. Он одил іу секоя кѫща па дошъл и іу кѫщата, дека живела златнто момиченце. Мащеата извела своето чърното момиче, а завареничето златнто момиче скутала. Царския син попитал: «немате ли друго момиче?» Мащеата сакала да скута, но се уплашила и казала, че има іоще една, ама оно е іу пепеліа. Царския син посакал да види и него и мащеата, ще не ще, извела го, и царския син е аресал, дал ѝ царския пръстен и казал, че ще дойде да е земе сас царски џнтофи. Минало се неколко дни и царския син пратил дрèи за момчето да се облече, та да бѫде готова за свадба. Мащеата от яд не можала да се побере іу кожата си, затова намислила да направи измама. И тогива, като сеги, невеститѐ се превесвали сас прѐвес

та никой неможал да види невестата. Мащеата зела та іоблекла своето момиче, превесила го и го направила на булка, а златòто момиче зела та го заклопила под едно корито іу гумното.

Дошъл царския син сас интофи и много воскіа да земе булката и да е заведе іу дома си. Повеле превесаното чърно момиче и мащеата се радвала, че дъщеря ú че стане царица. Петела час по час скачал на коритото, и кукуригал: „*Кукуригу! Златà кака под корито, а чърната под превеса!*“ Така нѣколко пѫти правил петела и мащеата го пѫдила: «Иш пустиніо!» Царския син чул това пеяние на петела и попитал мащеата: «Какво пее петела и оти така хорутува?» По онова време óрата сѫ іотбирали іот язика на животните. Мащеата рекла: „*Он си така пее секоги.*“ Петела пак се іокачил на коритото и пак кукуригал: „*Кукуригу! Златá кака под корито, а чърната под прѐвеса!*“ Царския син дал зор да отклопат коритото и що да види, под коритото седело момичето дека светело като слънце. Тогива царския син заповедал да свалат прѐвеса от невестата и видел момиче чърно като циганка и арапкиня. Млого се расърдил, фанал мащеата връзал ѝ рѫцете и е іудавил, а златото момиче облекъл іу царски дрѐи, турнал го на интофа и го завел іу дома си. После се вѣнчал за него и така оно станало царица.»

[Слушана отъ Цвѣта Торньова отъ гр. Ломъ].

б) Сѫществуватъ много още суевѣрие подобни на слѣднитѣ:

Въ 1884 г. прѣзъ м. Юний реката *Арчаръ* бѣ придошла ненадѣйно и завлѣкла много кѫщи и покѫщина. Наводнението станало въ течение на една нощь. Ненадѣйно дошло, бързо и заминѫло. Прѣди наводнението не е имало голѣми дъждове. Това повлияло върху вѣрванието на народа, и той незакѫснѣлъ да измисли причината за туй наводнение. Ето го:

«Край *Рабишкото езеро* или *Миливанското блато* живѣла била въ *Рабишката магура* една вѣщица. Тая вѣщица излизала изъ пещерата, та се расхождала покрай блатото. Мнозина отъ околнитѣ селяне ѭ били виждали. На тая вѣщица скимнѫло било да накаже хората, заради грѣховетѣ имъ, та разиграла езерото, и наводнението станало. Когато буйнитѣ талази сѫ влачили: сено, бъчви, говеда, покѫщнина, хора и други вещи, вѣщицата, прѣтворена на гѫска, пливала била върху водата. Нѣкой си отъ селенитѣ поискалъ да ѭ убие съ пушка, но рѫката му изсъхнѫла.»

Въ разнитѣ села помнѭтъ за много такива вѣщици. Така: Тодора и Мицка въ Крива-бара, Стойна въ Ковачица; Цонка въ Комошица; Пена въ Толовица; Дуда въ Вълчедръма; Камена въ Василовци и други и други цѣлъ редъ имена на вѣщици въ селата, сѫ нѣкога живѣли, правили чудеса, пакости и сѫ умрѣли.

13. *Магйосница. Магесница.*

Магйосницата е жена, която такожде стоѝ въ съобщение съ лошитѣ духове и съ силата на билькіитѣ и буреніетѣ, правила разни чудеса, но въ много пò малъкъ размѣръ и въ много пò ог-

раничена стъпенъ отъ вѣщицата. Съ своитѣ *магии* магйосницата можала да прави слѣдующитѣ пакости и нѣща за човѣка: съ помощьта на своитѣ магии, тя можала да умòри човѣка, да го осакати, да го полуди, да го парализира, да го направи *половѝнсветъ;* (а) съ магиитѣ си тя можала да играе голѣма роль въ любовнитѣ отношения на мѫжьтъ и жената или момата и момъкътъ: можала да накара мѫжьтъ и момъкътъ да подлудѣятъ отъ любовъ къмъ жената и момата, или да ги намразятъ до отвращение; жената е безчестна, а мѫжьтъ строгъ и бѫхте жена си за тая ѝ лоша постѫпка, магиитѣ на магйосницата го смирявали, и той почвалъ да глѣда на всичко като *пуйка* безгласенъ; нѣкой е кметъ, чорбаджия, управитель, сѫдия и пр. и прави работи, които не могѫтъ да бѫдѫтъ одобрени, магиитѣ затискатъ хорскитѣ уста, затварятъ очитѣ на началството, и за неговитѣ мръсни и безчестни дѣла никой не продумва нито думица; тръговецъ е човѣкъ и иска да има много мущерии, магиитѣ направятъ, щото всѣкой день дукянътъ му да бѫде прѣпълненъ съ хора, и прочее, и прочее и прочее; нейнитѣ дѣла сѫ многобройни.

Най голѣмата сила и мощь на магйосницата се състояла въ това, дѣто тя можала, съ своитѣ магии, да принуди мѣсеца да остави своето мѣсто на небето и да слѣзне на землята въ нейното тайнственно *сѝто*.

(а) *Половин свет* човѣкъ става тогава, когато е неспособенъ за работа и то, или отъ нѣкое осакатявание, или отъ дълго болѣдувание. „*Половин свет — чѣрн свет*“ е пословица, която обѣлѣжва положението на човѣка половин-свет. Много често се казва и за *изсѝлния* човѣкъ, че е половин свет. „*Іубавѐц е, работник е, ама е половин свет*“—обясняваше една невѣста прѣдъ Лом. Архиерейския намѣстникъ за своя мъжь, като искаше съ това да обясни на съвѣта, че мъжьтъ ѝ билъ *изсипанъ, истуренъ* [»*истурвам*» означава, *помятвам* дѣте, ако се говори за жена. Тоя терминъ обаче за мѫжьсе много рѣдко употрѣблява, и то само, когато искатъ да се посмѣятъ на нѣкой мѫжь, че е *посаклѝв: „Дай му момà да го не истури!* Има още една дума за жените „*Избивам:*“ „*Она е изби-*

Това е онуй *«свàлванѣе на мѣсеца,»* което е обвито съ голѣма тайственность, около което народното повѣрие натрупало купъ измислица и праздни налучквания и съ което се тълкува и обяснява затмението мѣсечево

Начина, по който се сваля мѣсеца никой не знае, защото нито една отъ магйосницитѣ не е откривала тая тайна никому, но народното повѣрие разсказа слѣдующето:

Насрéдъ гумното магйосницата туря единъ котелъ съ вода налѣта въ потайно доба, а въ водата разни *бȕлькіи*. До котела има сложено ново сȉто — *тайнственното сито*, Това магйосницата свършва прѣди потайно врѣме. Като настане потайно врѣме, магйосницата излиза *изъ кѫщи гола-голеничка*, както ѫ майка ѝ родила, съ китка въ рѫцѣтѣ си, отива до котелътъ, заклиня нѣщо и гледа у мѣсецътъ; слѣдъ това влиза въ кѫщи и слѣдъ малко се повръща съ едно грънe въ рѫката си (това сѫ всемогѫщитѣ магии), приближава се при котелътъ и прави ново заклинание къмъ мѣсецътъ. Като свърши заклинанието, тя взема сȉтото, и обикаля кѫщата три пѫти, дохажда изново при котелътъ, и, като направя ново (трето) заклинание, тя заклапя котелътъ съ ситото. Слѣдъ туй натопва китката въ грънето, поръсва сȉтото, гумното на четири страни, себе си и мѣсецътъ на горѣ

Слѣдъ тия дѣйствия, магията се счита за свършена.

Мѣсецътъ, който до това врѣме е свѣтѣлъ тихо и спокойно на небето, почувствува силата на тия магии и почнува да се ѣде т. іе. да потъмнѣва постепенно, додѣто най сѣтне мѣстото му остава тъмно и праздно. На землята става тъмно, но въ гумното на магйосницата свѣтло като день.

Мѣсецътъ като свѣти на землята, падне право въ сȉтото;

ла,“ „Пет роди — едно не изби“. Сѫществува пословица: *кое дръво на роди, оно не стура.“*

магйосницата го надносва надъ котела съ водата и разговаря се съ него. Като свърши разговорътъ си съ мѣсеца, магйосницата го освобождава; мѣсецътъ изново се качи на небето постъпенно, додѣто се напълни. Сега мѣсецътъ нѣколко врѣме неможе да свѣти тъй ясно както напрѣди, защото е уморень отъ слизаньето и възлизаньето.

Всичко туй никой не можалъ да види, а и не смѣялъ да погледне, защото, ако се осѫдялъ нѣкой да надникне, той билъ подлудѣвалъ или онѣмѣвалъ. Додѣто магйосницата вършела тия нѣща, около гумното ѝ се чувало *силно фученье* на вѣтъръ, което произвождали лошитѣ духове.

Пръви петли пропѣватъ . . . . всичко щукнува!

Магйосницата е вече въ кѫщи облѣчена, прибрана и се занимава съ водата, бѫлкіитѣ и китката, които сѫ силни магии и съ помощьта на които тя може да стори много работи. Магйосницата вече знае всико, що се случило по свѣта: защото мѣсечината била ѝ съобщила, що видѣла, било по тъмнитѣ усои, било по полетата, па даже и въ спалнитѣ стаи на хо́рата. И кѫдѣ ли мѣсечината не прониква. какво ли не види.?!

Водата, билкіитѣ и китката се спаструватъ тщателно и грижливо, и съ тѣхъ се правѣтъ магиитѣ.

(Слушано отъ баба Пена изъ гр Ломъ).

Магиосницата Дуда въ село Вълчедръма, като сваляла мѣсеца, а случайно минѫлъ край гумното ѝ единъ пѫтникъ отъ къмъ планината и като видѣлъ свѣтлината въ гумното полюбопитствувалъ да погледне, отъ дѣ иде тая свѣтлина въ гумното и какво връши. Какво видѣлъ, не се знае, защото на сутреньта го намѣрили ограисалъ и онѣмѣлъ и неможело нищо да се разбере отъ неговитѣ мимически движения. Слѣдъ нѣколко дни умрѣлъ.

Магйосници има и день днешен въ всѣкое село поне една, ако не повече, и народа има голѣмъ страхъ отъ тѣхъ, защото тѣ можали били да направятъ много, и добрини, и злини на човѣка и на стоката му, и на имота му.

Освѣнъ тия невидими духове, спорѣдъ понятията на народа и разнитѣ болѣсти, като: *чумата*, *холерата*, *сѝпаницата* (баба шарка), *червенката* и други, па и самата смъртъ, които ще опишемъ по̀ послѣ, не сѫ нищо друго освѣнъ невидими женски духове, които Богъ испраща, за да наказва човѣцитѣ за тѣхнитѣ грѣхове.

Тия сѫ невидимитѣ тайни лоши духове, вѣрдъ които живѣе човѣкътъ и на които народното повѣрие оздравило сѫществуването и до днесъ въ тоя край. Сграхътъ отъ тѣхъ и отъ тѣхни пàкости до толкова е голѣмъ, щото е родилъ и поддържа цѣла верига суевѣрни обряди и прѣдразсѫдъци

И днесь не смѣе човѣкъ да спомѣне името на нѣкой лошъ духъ, или на нѣкоя болѣсть: защото вѣрва, че тоя лошъ духъ, тая болѣсть ще сѫ явѫтъ тутакси. Ако се спомѣне за нѣщо лошо, за нѣкакво нещастие, за нѣкаква болѣсть, всѣкога се придружаватъ съ думитѣ: «*На гѝавола крушумъ у ушитѣ*» (т. іе. да не чуе), *или* «*тамо нѐму си било*» или «*Тука Гъсподъ здравие да дава,*» или «*Подъ камикъ да остане,*» или «*у пусти гори да иде*» и пр.

Вѣрва се още, че има *добъръ часъ* и *лошъ часъ*: *Помислилъ си у добъръ часъ* «*На добъръ часъ!*» «*Помислилъ си у лошъ часъ,*» «*Срѣщнало те у лошъ часъ и на лоше мѣсто,*» «*Погледналъ те у лошъ часъ,*» «*Не кълни* (казва се за майка и баща, за по̀-старъ братъ или сестра) — *че може да се улучи у лошъ часъ,*» «*За право дай, за право се не кълни, че може да се улучи у лошъ часъ*», «*срещналъ те лошъ ветаръ, лоша среща,*» «*Да те не среща лоша среща*» — *сѫ узречки* (пословички), които сѫ основани на тия суевѣрия. Отъ тукъ въ Западна България сѫществува обичай, щото всѣкий мѫжъ или жена, момъкъ или мома, когато ще

срѣщнѫтъ или стигнѫтъ нѣкого, по-младия ще каже на по-стария: «*Добра срѣща*,» *добрѫ стига*» и «*помага Богъ*, ако се минава край работници.

II ПРАЗДНИЦИТѢ И ОБРЯДИТѢ, УСТРОЕНИ ВЪ ЧЕСТЪ НА РАЗНИТѢ СТИХИИ, ВЪЗДУШНИ ЯВЛЕНИЯ, БОЛѢСТИ, ЛОШИ ДУХОВЕ И ВРѢДИТЕЛНИ ЗВѢРОВЕ.

Встѫпление.

Тия тайни и невидими духове създадени отъ невѣжеството на нѣкогашния първобитенъ човѣкъ; разнитѣ тъмни понятия на тоя човѣкъ за окрѫжающата го природа и за разнитѣ явления въ живота на човѣка и въ природата; врѣдителнитѣ животни, които сѫ прѣслѣдвали тоя незащитенъ человѣкъ на всѣкоя стѫпка — всичко това е накарало, както спомѣнѫхме и пòгорѣ, човѣка да устроява праздници, да принася жертви само и само дано нѣкакъ се умилостивѣтъ невидимитѣ духове, болѣститѣ и хищнитѣ звѣрове, та че и разнитѣ явления, било въ природата, било въ живота на човѣка.(а)

а) За устрояването на тия праздненства ето какво прѣдание е съчувано между селскитѣ свещенници:

«Нѣкога не е имало школи. Когато се свършилъ Никейския съборъ отъ 318 Св. Отци и въвелиновия законъ, стария законъ останалъ пустъ. За да го запазѫтъ, събрали се трима свещенници и три бàби: попъ Торньо, попъ Мильо и попъ Калцункьо, баба Петка Гороглѣда, баба Кандакира и баба Друсна; тѣ сѫ били отъ шестъ села; събрали сѫ се на една могила въ село Буровàнъ, поканили селянитѣ да излѣзнѫтъ — малко и голѣмо — да направѫтъ идолослужение; заклали овни и овци, ѣли и пили и установили слѣдующитѣ праздници;

Пръви Мартинъ день и пръва Мартина сѫббота — отъ градъ. Тудоровъ пондѣлникъ отъ мухи; тудоровъ четвъртъкъ отъ гарване и чавки. Великий четвъртъкъ и слѣдующи (спорѣлъ новия законъ) — отъ градъ.

Свѣтлий вторникъ (по новия законъ) — отъ суша. *Еремия* —

Тия праздници, и обрядитѣ, които сѫ извършвани въ врѣме на праздненствата, слѣдъ въвождането на християнската вѣра, ако и да сѫ прѣтърпѣли едно малко промѣнение, ако и да сѫ, нѣкои отъ тѣхъ, облѣчени въ християнската одѣжда, сé пакъ сѫ запазени

Ний ги излагаме, такива, каквито сѫ запазени между народа въ тоя край Ще ги опишемъ спорѣдъ мѣсецитѣ.

1. Димитровский мѣсецъ Октомврий

а)Мѝшинъ день (27 Октомвр. Св. Несторъ).

Селенинътъ е прибралъ всичкитѣ полски произведения, скѫталъ е кукурузътъ въ кошòветѣ, а житото, ичмикътъ, овесътъ лимеца, просото — въ амбаритѣ; сѣното и сламата е напластилъ и зашумилъ въ гу̑мното; оборитѣ и кошàритѣ закѫтани и стѣгнѫти за стоката и добитъка за прѣзъ зимата; бѫчвитѣ въ пивницитѣ сѫ напълнени съ вино; *качетата* съ сиренье, и кацитѣ съ зелье (армея); други вàрива вече приготвени въ *зъвнѝцитѣ* (зимницитѣ. Иде и дохажда *Петкòвден*, който се счита за водителъ на *светцѝте* (18) и *Димѝтровдень* (Гмѝтровдень). день, въ кой

отъ змии; прѣзъ Русàлската неделя: срѣда — отъ лудость, петъкъ — отъ кели. 15, 16 и 17 Юлий — отъ *огѝнь* 27 Окт. — отъ мишки 11 12 13 Ноемврий влъчи праздници. 21 Ноемврий лошъ влъчи праздникъ «*Клекуцàн*» Отъ 20 — 26 Декемвр. да се празднува, та да раждатъ женитѣ лѣсно. Андреевъ день — отъ мечки. 8 Януар. Бабинъ день. 1 2 и 3 февр. влъчи праздници. (Слушано отъ попъ Цвѣтко Буковецъ Лом. Окол. Лом. Окрѫгь.)

18) Въ тоя край въ своите молитви всѣкога почнуватъ тъй: «Светá Пѐтка, света Неделіа, светà макіа Богорадица.» Когато ще се мѣсатъ колачи за *служба*, всѣкога ще има колачь «св. Петка» и «Светъцъ» (а); тоя колачь «св. Петка» е и първия колачь при службата и безъ него неможе.

(а) Въ Западна българия, осебенно въ планинскитѣ села, като: Чипоровци, Влашко село и други и въ селата: Ковачица, Вълчедръма, Мокреш, Лом. околия, сичкитѣ сѫществителни, които се окончават на ец и гласоударението пада на послѣдния слогъ това *ец* се изговара *ьц*, като: *светъ̀ц, конопъ̀ц. коньц, самъ̀ц, веньц, кръстьц, колъ̀ц* и пр.

то става *отро́бваньето* и *зарòбваньето* на слугитѣ (19); день въ когото вече слънчевитѣ горѣщи лѫчи и лѣтнитѣ пѣкове нѣма, и селенинътъ се успокоява отъ трудоветѣ и почнува зимното си веселие; день въ който Св. Димитръ убива спаията — агата, който е стоялъ прѣзъ цѣло лѣто надъ главàта на селенинна — работникъ, и день, въ който вече той — селянина — си почива и може да се повесели.

Пекътъ нѣма, трудътъ си почива; спайята го нѣма, за да искарва гарùя на работата, но има другъ врагъ, другъ неприятелъ по́-силенъ, който може да уничтожи всичко, що е събралъ за *зимòвище*. Тоя врагъ е *мишката*.

Мишката се крие подъ землята, крие се въ кѫщи, за неѫ нѣма прѣграда, тя свободно влиза на всѣкадѣ: и у коша, и у амбара, и у кòвчега, било лѣтно врѣме у полѣто, било зимно врѣме мишката и *суекътъ* (полската мишка) съсипва всичко: и жито, и кукурузъ, и ячмикъ, и платнó, и дрѣхи. Трѣбвало е да се тражи срѣдство, за да се избави отъ тоя *съсипнùкъ*. Мачката (котката) е опитомена и човѣкъ ѭ храни, *кóтка ѭ*, гоѝ, само и само за да гони и лови мишки. Обаче и мачката може много малко да помогне на злото; тя може да хване, и то пакъ много рѣдко, само оная мишка, която ù се падне случайно у ноктитѣ; която е излѣзнѫла вънка изъ землята, а другитѣ сѫ неприкисновенни за неѫ. Като на пукъ, и на мишката, и на човѣка, мишката подкопва темелътъ на кѫщата, пробива стѣнитѣ на стаитѣ, прави на *зѫборùна*, и жито, и платно, и прежда, а кошòве и амбаре надупчва на *ржшѐшо и дрьмонь*. У *сред бѣл ден* или у средъ тъмна нощь, мишката свободно и весело си пѣе, играе, цирилика

---

19) Нѣкога, па и день днешний слугитѣ се цѣнаватъ (главяватъ) само два пѫти въ годината: на Димитровдень и на Гергевдень. Времето отъ Димитровдень до Гергевоенъ и отъ Гергевдень до Димитравдень се казва *паша́*, а годината *двь паши*. «За па́шата се главий за 200 гроша или: Главих се за 400 гр., ама за две паши» и пр.

по цѣлата кѫща, до главата на човѣка, до устата на мачката!

Най-послѣ трѣбвало е да се тражи лѣкъ на това зло. Човѣкъ, като видѣлъ, че неможе да си помогне обърналъ е *сдо́бром*. Като не може да се убие, истрѣби, то трѣбва да се умилостиви . . . . . и устроява въ нейна честь праздникъ и създава по тоя начинъ *Мишинден* или *Мишим дѣн*

Празднува се на 27 Октомврий, на денътъ Св. Несторъ. И какво праздненство!

Още отъ вечертьта ще се помѣте кѫщата, ще се почисти и срине гумното, ще се помете пивницата, зъвнùка, избата, кошàритѣ, оборитѣ — всичко, защото на другия день нѣма да се удари метла нигдѣ. Ще се растрѣби у кѫщи, ще се извади изъ амбара жито, ячмикъ, овесъ или друго, което ще трѣбва; още отъ вечерьта ще се извади изъ *ко́вчега* риза или дрѣха, защо на другия день нигдѣ не смѣе да се бръкне. Още отъ вечертьта ще се прѣсѣе брашно три пѫти, ще се замѣси тесто и ще се умѣси прѣсна турта, ще ѫ опекѫтъ начупѫтъ на *кома́тчета* или *за́лази*; ще турѫтъ тия комтàчета въ всѣкой кѫтъ на кѫщата, пивницата, зъвникьтъ, избата, кошàрата и другадѣ, за да си хапнѫтъ мишкитѣ срѣщу праздникътъ си, та да бѫдѫтъ ми́лостиви.

На сутринтьта е праздникътъ:

Много рано, още прѣдъ слънце, ще стане най-старата жена въ кѫщата, ще вземе *лайно* (отъ воловетѣ или биволитѣ,) и ще тръгне да маже по малко съ него по всичкитѣ стѣни на кѫщата, кошътъ, амбара, пивницата зъвника избата и други. Слѣдъ неѫ върви пò млада жена и при всѣкое замазванье ѫ пита: «*какво мажешъ мамо?* «*мажа на мишкитѣ очитѣ*» — отговаря другата на всѣкое питанье. Слѣдъ като се свърши тоя обрядь. двѣтѣ жени сѫ завръщатъ въ кѫщи, омиватъ си рѫцѣтѣ и . . . вече праздникътъ почнѫлъ

Въ Орѣховско вечерьта срѣщу Мишинъ день най-старата же-

на зима тиньица исподъ ведрото и замазва *пезъньтъ*, край огньището.

Огнiщето е край една отъ четиритѣ стѣни; надъ огнiщете е куминьтъ, въ стѣната зад или прѣдъ огнiщето има издълбана пешь; ако нѣма пещь, стѣната дори до пречнiька е измазана съ каль. Тая измазана часть отъ стѣната предъ огнiщето въ Орѣховскитѣ села и то въ нѣкои се нарича *пезънj*.

Туй ще бѫде подробно описано въ третата часть отъ „*Жива старина*“ при описване жилището на селенина.

Цѣлъ день се неработи нищо, нито се бръка въ ковчегъ, кошъ или хамбаръ.

Това прави земледѣлецътъ, това върши и кожухарътъ. терзията, абаджията, табакътъ, вальавичаръ̀тъ и всѣкой другъ занаятчия, който работи съ вълнени кожени, памучни платове.

Ако въ една кѫща се появѭтъ много мишки и правѭт *поразiя*, то туй доказвало било още едно нѣщо: че въ тая кѫща имало *кражба*, т. iе. нѣкой отъ домашнитѣ краде и изнася изъ кѫщи на вънка.

Освенъ распространеннето описано суевѣрие, азъ щѫ спомѣнѫ още и една малка случка, на кoѭто бѣхъ очевидецъ. Въ 1884 г. въ Ломското Архирейско намѣстничество бѣ постѫпило прошение отъ Х. жена отъ селото Криводолъ, съ което се оплаква отъ мѫжьтъ си, че той ѭ бъхтялъ много. Въ засѣданието мѫжьтъ признава туй обвинение, но се извиняваше чрѣзъ туй, защото жена му всѣкога го обвинявала въ кражба, т. iе. че кралъ отъ дома си разни нѣща и носилъ ги билъ на нѣкоя си друга жена вдовица, Жената утвърди и тя отъ своя страна туй мъжево ú обвинение срѣщу неѭ, но пакъ тя подкрѣпяше, че той дѣйствително кралъ, Когато единъ отъ засѣдавающитѣ священници ѭ попита: да ли ще може да докаже, жената хладно-кръвно и съ увѣреность отговори: «Какви мáртори сакате, дедо попе; я дойди та да видиш; мишките че ни изедѫт ушите, оно мѵшка пръс и плева. Ако он не крадне, можеа ли да се вѫдат толко мишки.» Тоя аргументъ, ако и да не убѣди всичкитѣ засѣдатели, но азъ забѣлѣжихъ, че той много внушително повлия върху мѫжьтъ, който, види се, не бѣ се сѣщалъ за единъ такъвъ очевидецъ на неговата кражба. Той почървенѣ, смѫти се и не отговори ни думи. Съвѣтътъ ги помири и тѣ си отидохѫ. Слѣдъ двѣ недѣли отъ туй азъ отидохъ въ Криводолъ, два часа отъ гр. Ломъ и посѣтихъ тая кѫща. Въ присѫтствието на священника попъ Тодоръ, азъ попитахъ невѣстата: «Какъ сега има ли мишки?» Тя ми отговори: »Етé сеги неможем да си кривим душата, нема

Ама и он веке не изнася.» И мѫжьтъ ѝ пакъ присѫтствуваше и пакъ мълчеше.

Мишката, споредъ прѣданието на народа, е създадена отъ удара, когото Господъ нанелъ на Нестора, а мачката — отъ ржавицата на дѣдо Господа.

Мишката се счита за мръсно животно; за туй, дѣто тя е гризла, трѣбва да се очисти добрѣ, па послѣ да ѣде, защото иначе човѣкъ се *огалатвалъ*, омръсвалъ и бива *пофракванъ* по устата.

Огалатвам се има значение на омръсвамъ се отъ нѣщо нечисто. Човѣкъ се огалатва, когато ѣде нѣщо, отъ което сѫ ѣли мишки, котки, куче; огалетения човѣкъ *пофракват* (излизат) пришки по устата. Щомъ излѣзнатъ такива пришки или *кјели* по устата, казватъ: „*Ти си се огалтил сас нещо.*“ Когато нѣкой, мѫжь или жена, говори много мръсни гнусни (цинически) думи, казватъ: „*Ти си много гала́тна ју устата.*“

Омръсвам се значи огалатвам, а значи и *вкусвам*, а още *ублажвам се*. *Мръсно* означава нечисто, но означава и *блажно* [*блажно* е онуй, което е забранено да се ѣде въ постъ, като: месо, масло, скреніе яйца. *Блажјѣ* значи ямъ горнитѣ нѣща въ врѣме на постъ или въ срѣда и Петакъ. *Отблажвам, отоствамъ* значи нарушавамъ поста, «Коги че іотблажиме?» — значи коги ще се свърши постътъ?] Глаголътъ омръсвам се означава *вкусвамъ* отъ нѣщо. Труднитѣ жени или онѣзи, които доѫтъ (кърмѫтъ)трѣбва. споредъ приетото отъ народа мнѣние, да се *омръсат* отъ сичко, що видѫтъ, за да не хванѫтъ *посáкци* (пощещевци) „*Дай ѝ бре, да се омръси жената, оти дой!*“ — значи да си хапне малко, да вкусне малко.

Въ тоя край има собственни имена Мишо (на мѫжь), Миша (жена).

2. *Рангеловски мѣсецъ*. Ноемврий.

а) *Рáнгеловденъ*. (8. Ноемврий). По нашигѣ икони смъртьта се прѣдставлява като человѣчески скелетъ съ коса́ въ ржка; тая фигура,— страшна и грозна — *вади́ла* (зимала) душитѣ на хората. Въ тоя край като че не гледатъ на смъртьта толко грозно. Навредъ е распространено таково мнѣние и понятие, че душата на човѣка *не вàди* нѣкакъвь лошъ духъ но добъръ — ангелъ. Тоя ангелъ се прѣдставлява като младъ и хубавъ мъмъкъ, нареченъ *Св. Рáнгелъ — душо вáдникъ*.

Въ негова честь е устроено праздненство и жртвоприношение.

Въ тоя день всѣкой който е по̀ заможенъ и имотенъ ще заколе овенъ, който е храненъ още отъ лѣтото за тоя день, а по̀ бѣднитѣ ще купѫтъ месо овчо съ главата и краката на овцата овенътъ или шилето. Главата, кракатата се сварватъ цѣли, а отъ месото се сготвува ѣденье. Омѣсватъ се и хлѣбове. Попътъ дохожда та прѣкадва; слѣдъ прѣкадваньето, разнися се по махалата отъ ѣстието, а послѣ сѣдатъ и домашнитѣ да ѣдѫтъ.

Тоя обичай, въ тоя день, много е сходенъ съ обрядитѣ и обичаитѣ, които се извършватъ по случай на «*служба*» или «*свѣтьц*,» за което ще поговоримъ подробно, когато дойдемъ до *службитѣ*. Но тъй като *службата* или *свѣтьцътъ* въ разнитѣ отдѣлни семейства се празднува въ разни дни, т. іе. всѣкое семейство има *своята служба* или *свой свѣтьцъ* въ отдѣлни дни прѣзъ годината, а *Рѐнгеловден* празднува всѣкоя кѫща безъ исключение и си мѣси, готви и гощава и то въ честь на смъртьта, олицетворена въ *св. Рѐнгелъ*, то затова и вмѣстихъ тоя праздникъ въ тоя отдѣлъ.

На тоя день приематъ (въ градоветѣ) визита лицата, които носѫтъ имена: Ангелъ, Рангелъ, Михаилъ, Гавриилъ, Миленко, Милева, Мишо, Рачо, Рако.

б) *Мратинци*. (Мартинци). 11, 12 13 Ноемврѝий а въ нѣкои села цѣла недѣля: 11, 12, 13, 14, 15, 16 и 17 Ноемврѝии.

Домашнитѣ птици, като: гѫски, пловки, кокошки, пуйки съставляватъ часть отъ богатството домашно, на българския селенинъ, наречено още и *женско имѐніе*.

Мѣжду сичкитѣ домашни птици, кокошката стои̯ на пръво мѣсто. Тя дръжи това пръво мѣсто и за туй, защото, както ще видимъ по̀ послѣ, когато дойдемъ до «*живота на народа*,» кокошката играе много важна роль въ цѣлия тоя животъ и служи като веществѐннъ бѣлѣгъ на уважѐние и отличие. Така на пр: «*печена кокошка*» съ «*пресна турта*» се праща на *кръст*·

ника, *бабата*, *дѣверътъ* и *старокіата* на всѣкій день, който е опрѣдѣленъ като день за семейни отличия.
[Такива дни сѫ: *Коледа*, *Сурвакіи*, *Бабинъ день* (само на бабата,) заговезни, *Младенци и Великдень*]. *Печената кокотка* съ *прѣсна турта* играе важна роль въ всичкитѣ моменти на раждането и женидбата; съ *печена кокошка* и *прѣсна турта* се посрѣща най-скѫпия гостъ въ кѫщата; испраща ли се тоя гостъ, то непрѣмѣнно ще има печена кокошка. И прочее, и прочее.

Ето защо кокошката стои на пръво мѣсто; ето защо, слѣдователно се изисквало щото, между всичкитѣ домашни грижи на българската селенка домакинка *добра кѫщовница*, развъжданьто на домашната гадь (а) да стои на пръво мѣсто, да бѫде едно отъ главнитѣ домашни, женски занятия, на *бабата* (домовладиката-жена въ семейството).

Положени сѫ голѣми старания и грижи, направени сѫ и немалки разноски, бдѣло се бодро да не би *пилiукътъ*, враната или свраката да грабне и отнесе нѣкое пиле, *бибе пловче*, пуйче, и най-послѣ тия малки пиленца, *бибенца*, *пловченца* и пуйченца сѫ очувани, отгледани и станѫли за *кланіе*. Но въ това врѣме являва се лошия духъ «*мратiнiгкъ*,» грозенъ, чърнъ, въ форма на голѣма кокошка съ крилѣ, съ голѣми очи; тоя духъ е кокошата болѣсть, която ходи та *мѫри* домашнитѣ птици, а особенно кокошкитѣ. Ступанката, която е положила толкова трудъ, тол-

---

(а) *Гадь* тукъ означава: кокошки, гѫски, пуйки, пловки. *Гадина* има сѫщето значение: „*Наранi гадините!*“ или „*я развъдих много гад;*“ „*гумното м'и пълно сас гадини.*“ *Гадь* обаче има и друго значение: „*изело го гад*“ — значи, изели го въшки. „*У тоя тревуляк ими гад*“ — значи има змии и гущери.

Има глаголъ *гади ми се* който означава: *подиш ми се, блюза ми се* отъ нечистотия, отъ мръсотия. „*Ти си много гадливъ*“ — значи тебѣ се отъ нѣщо мръсно, гнусно лѣсно подига да бълвашъ. „*Одаден въ устата*“ — значи който говори *огадни*, мръсни, срамотни (цинически) думи, и има по̀ силно значение отъ *галатна*, *галатенъ*.

кова грижи и старания; която се *скарвала* (23) и съ родната си сестра за едно пиле, за едно *бибе, пловче* или пуйче — тя сега е поразена. Кокошкитѣ, гѫскитѣ, пловкитѣ, пуйкитѣ една слѣдъ друга се тръшкатъ, и *курникътъ* (24) опустѣлъ! Българката е въ отчаяние; тя би раскинѫла съ зѫбитѣ си тоя духъ,— тоя діаволъ, но той е невидимъ, той е отмъстителенъ, страшенъ, а тя? тя е безсилна, немощна срѣщу неговитѣ опустошителни поразии. Оставало само едно единственно срѣдство: да се моли на тоя духъ, да му се принася жъртва и дарове, та дано се умилостиви.

Ето въ честь на *мратúнiъка*, на кокошата болѣсть се създава праздникъ, и то тридневенъ, а по нѣкѫдѣ и седмодневенъ! Обрядътъ, който се извършва при жъртвоприношението въ честь на *мратúнiъка* става по слѣдующия начинъ.

Ступанката въ *задругата* избира най-хубавото, най-голѣмото и най-ранешото между всичкитѣ пилета; пилето трѣбва да бѫде черно като гарванъ и още петле, т. іе. мѫжско. Ако се случи да нѣма черно пиле, то може да бѫде и друго.

Вечерьта на 11 Ноемрвий, срѣщу Св. Минà, взиматъ това пиле и го заклаватъ по тоя начинъ: единъ хваща пилето за кра-

---

(23) *Кáрам се, карбá*—значи кавга; тоя глаголъ има и друго значение. *Карáм* значи: испращам, заповѣдвамъ. *„закарай го на дърва!“* — значи испрати го за дърва. *„Накарай мръзлjо на работа, да те научи на паметъ* значи: заповѣдай на мръзліа» и пр.

«Карамфило, кáра ли те макіа?
«Не ме кáра, ни ме нищо дума,
«Сал ме праща на Дунаф на вода,
«Язе незнам от дек Дунаф тече» и пр.

Тукъ думата *кáрам* има значение: попържамъ, псувамъ, гълчимъ.

(24) *Курникъ* е помѣщение, въ което се затварятъ кокошка, гѫски, пуйки, пловки. Види се да е произведена думата отъ *курешки* — екскрементитѣ на кокошкитѣ, пуйките и пловкитѣ, защото тия на гѫскитѣ се казватъ: *гѫшлjяци*.

За курника ще поговоримъ въ третата частъ на сборника ни.

ката, а другъ го държи за главата; тоя, що го държи за глава та ще бѫде въ кѫщата вѫтрѣ и той държи ножа да заколе пилето, а другия, що държи пилето за краката, ще стои прѣзъ прага на вънка; като се дигне ножътъ да колье пилето, вънкашния ще пита: «*Какво кольешъ?*» «*Колем мратинѣкъ,*» отговаря вѫтрѣшния, и въ сѫщо врѣме вече отсича главата на пилето, като казва: «*Не ко́лѣмо ти ния, ноло те колѣе мратѝнѣкъ*» и стиска кліувницата на пилето, за да не зева.

Като се заколіе пилето, дава се на женитѣ, които го ощипватъ. Перушината се *спáструва* и се употрѣбява за лѣкъ: съ неѫ пуши жена лахуса и дѣте, когато се растресѐ. Главата, краката, и *желудѣка* (а) (стомаха) се нанизватъ на червенъ конецъ и се закачва задъ вратата отъ зло. Въ нѣкой пакъ села (въ планинскитѣ) въ клювницата на главата турѫтъ *живъ вѫгленъ* и *пе́рушъ* и ведно съ желудъка и краката го окачватъ на *пре́чнѣка* на огньището, за да не влиза въ кѫщи зло.

Месото се зготвя и изѣдва.

Закланото пиле — жертвата се нарича *мратѝнче*, а нощитѣ прѣзъ тия три или седемъ дни — *мартѝнски нощи.*

Втория день отъ *мратинцитѣ* се празднува отъ *бодѐжъ*. Тая болѣсть боде снагата на човѣка, като съ ножо́вье и трае по цѣли недѣли. По селата ѫ лѣкуватъ съ растриване, разгрѣване палаганье и запойванье, придружени всѣкога съ баяние: ако не мине отъ тия срѣдства, то човѣкъ, който страдае отъ бодежъ се кади́ съ перушината отъ *мратинчето*, а запойватъ го съ вода, въ която сѫ натопвали главата, желудъка, и краката му.

Мратинцитѣ се празднуватъ още и въ честь на вълка.

Какъ гледа народа на вълка, какви понятия има за него и

(а) Въ Чипоровци, Влашко-село, Превала, Ко̀пиловци и други планински села чисто *желудъкъ* се казва на стомаха.

неговия животъ, за туй ний ще поговоримъ на друго мѣсто. Тука ще спомѣнемъ само слѣдующето. Споредъ народното повѣрие вълцитѣ почнуватъ да се съвокупляватъ прѣзъ нощьта на 11 Ноември, и това трае цѣли шесть дни. Прѣзъ тия *мратински* нощи вълцитѣ виятъ изъ гората много страшно.

Прѣзъ всичкитѣ дни, додѣто сж мратинцитѣ, никждѣ не кълцатъ соль, и *чутуритѣ* (а) стоятъ заклопени съ устата на долу; вѣрва се, че и устата на вълцитѣ прѣзъ лѣтото и зимата ще бждатъ затворени и не ще могатъ да причиняватъ пакость на стоката. По сящата причина, когато отсѣкатъ главата на мратинчето стискътъ му клюнътъ да не зева, за да бждатъ затворени и устата на вълцитѣ.

в). *Мечкин ден.* (Св. Андрей пръвозваний 30 Ноеврий).

По насъ мечката е най-голѣмия хищенъ звѣръ; тя живѣе по лѣсоветѣ и горитѣ и причинява грамадни пакости на човѣка: ѣде кукуруза, граби и отвлича говеда, конье, па напада, ако е гладна и *стрѣвница*, и на самия човѣкъ. Когато влѣзне въ нѣкоя нива посѣта съ кукурузъ, за една нощь отъ тая нива не остава нищо: по́малко ѣде, а повече потъпква. Влѣзне ли въ говедата, тя прѣ спокойно си избира най-хубавото и едро добиче и го завлича; ако ли се пъкъ *настрѣви*, тя става *стрѣвница* и съсипва цѣлото стадо. Псетата, колкото и да сж едри и зли, прѣдъ мечката отстжпватъ и задоволяватъ се да *джавкатъ* и то отъ далеко. Пастиритѣ, говедаритѣ, прѣдъ очитѣ на които се отвлича волътъ, кравата, коньтъ или телето, дълго врѣме трѣбва да се *позамислятъ* додѣто влѣзнжтъ въ борба съ мечката: защото, разсърдена вед-

---

(а) *Чутура.* Отъ трупътъ (стеблото) на тополата нарезватъ се парчета, дълги около единъ метаръ и издълбаватъ ги отъ една страна; въ издълбаното се гужда соль и се кълца съ чересло — железенъ дебелъ прътъ. Това е *чутура.* Подробно ще се опише въ третата часть при описванието на покжщнината на селенина.

нѫкъ, тя е страшна и немилостива. Опастностьта отъ неѭ, ако човѣкъ не сполучи да ѭ убие, е толкова по̀-голѣма, защото отъ неѭ човѣкъ не може да отбѣгне никѫдѣ, па и на най високото дръво, по което тя се катери и *чеплези*, за да докопа жертвата си и ѭ смаже.

Гладна ли е пакъ отъ нѣколко дни, то тя нещади нито самаго човѣка.

Нейната физическа сила уголѣмява страха отъ неѭ: тя може да сграбчи камъкъ отъ 100 оки и повече, и да го хвърли на далечь; тя съ единъ ударъ убива човѣка.

Понеже въ полето тя рѣдко слиза, то тя е особенно опастна за селата, които сѫ расположени въ планината. Много пѫти гладна мечка е влизала и въ самато село и отъ срѣдъ село е завличала нѣкое добиче.

Като стои тъй съ мечката днесъ, тогава, какъвъ по̀-голѣмъ размѣръ е било въ ония далечни — минѫли врѣмена, когато Балканския полуостровъ е билъ покритъ съ гѫсти непроницаеми гори и лѣсове. У онова врѣме, расказватъ селеннитѣ, — мечката е дохаждала на тоя день въ всѣкоя кѫща да се храни, и въ която кѫща не е било приготвено храна, тя изѣдала дѣцата. Отъ тогава било останѫло обичай да ù варѭтъ кукурузъ, когото тя много обичала, та когато дойде да има, що да ѣде.

Тоя страхъ отъ мечката е създалъ праздникътъ «*Мечкинден*» на 30 Ноемврий, на Св. Андрей първозваний; въ планинскитѣ мѣста празднуватъ още единъ «*Мечкинден*» — на 4 Юлий на Св. Андрей Критский.

Въ тоя день женитѣ никъкъ не работѭтъ, не прѣдѭтъ, не тъкѭтъ, не плѣтѭтъ чорапе, нити перѭтъ.

Обрядътъ, извършиванъ въ честь на тоя праздникъ е слѣдующия:

Още отъ вечертьта *натро̀нватъ* кукурузъ на зърна, гуждатъ го въ котелъ, и го заливатъ да кисне, та да се свари по̀

лѣсно. На другия день, още отъ рано, отъ първи или втори пѣтли, закачватъ котела на веригата, и, додѣто се съмне, кукурузътъ е уврѣлъ.

Щомъ се съмне, най-старата жена въ кѫщи, омива си очитѣ. взима 10 зърна отъ сваренй кукурузъ и хвърля ги изъ кумѝнътъ на горѣ като вика: «*На̀а ти мечко, варен кукуруз да не ѣдешъ суровъ!*» или по нѣкѫде: «*На̀а ти мечко за̀душа.*»

Когато ще залѣѫтъ кукурузътъ съ вода, гуждѫтъ отгорѣ върху тронения кукурузъ, нѣколко цѣли кулени, (а) и, като сипѫтъ водата и закачѫтъ котела на веригата, за да се вари кукуруза, зиматъ тия цѣли кулени и ги скѫтватъ до пролѣтьта. Когато садѫтъ кукуруза, то наврѣдъ, около нивата, насадватъ отъ тия скѫтани отъ *мѐчкинден* кулени, защото въ такава нива мечката не влазяла никакъ и неможала да причинява пакость.

Въ тоя край вѣрватъ още, че отъ нощьта срѣщу *Андреовден* почнуватъ днитѣ да *наедреватъ* — да ставатъ по̀-голѣми, за това въ котела при кукуруза, гуждатъ още и зърна отъ бобъ, жито, ичмикъ, леща, просо, овесъ, грахъ гръсти, ленъ, *босѝлѣкъ*, зеліе, чушки — съ една дума отъ сичко що се сѣе, било въ полето, било въ градинитѣ си. Това се прави, за да бѫдѫтъ плодоветѣ отъ тия растения едри, пълни. Тоя обичай особенно се запазилъ въ планинскитѣ села.

(а) *Кулен* се нарича плодътъ на кукуруза съ зърната за̀едно. Когато се оро̀нѫтъ зърната, голия кочанъ се нарича *какалашки, кѫкълашка.* Ако куленътъ нѣма гѫсти редове зърна, а зърната сѫ рѣдки, тогава той не е вече куленъ, а *бабарка. Бабарки* сѫ закѫснѣлитѣ кулене. Кукурузътъ се са̀ди на редове и никне на стръкове. Когато стръкътъ пущи *китка* (цвѣтъ), вече значи, че кукурузътъ ще *сѐче кулене.* Когато куленътъ пущи *свила̀* (цвѣт), той вече залавя зърна (леб). Зърната сѫ обвити въ *шушлји*, които, когато сѫ сухи, съставляватъ *шушлја̀к.* Сухия стрѫкъ на кукуруза, на когото растѫтъ куленетѣ, се нарича кукурузиніе или тулузаніе, а вкупомъ взето *кукуружлја̀к*, съ когото се храни зимно врѣме добитъка. Ще се повърнѫ пакъ въ третата часть, при описванието на земледѣлието.

За да се празднува именно Св. Андрей въ честь на мечката расказватъ слѣдующето:

Нѣкога Св. Андрей, се постилъ въ гората. При него сѫ дохаждали всичкитѣ животни, дохаждала е и мечката. Било Великитѣ пости, и Св. Андрей искалъ да отиде въ градътъ, за да се прѣчести. Възсѣднѫлъ на мечка, а за юзди ѝ турилъ два смока и тъй отишелъ въ градътъ. Отишелъ въ домътъ на Митрополита, вързалъ мечката за едно дръво и възлѣзалъ при Владикмта. Като се исповѣдалъ при Владиката, Св. Андрей казалъ, че прѣзъ пости тѣ ѣлъ млѣко. Владиката му казалъ, че той е блажнлъ, защото млѣкото е блажно и прѣчесть не може да му се даде. Св. Андрей попиталъ Владиката: а ти какво си ѣлъ прѣзъ поститѣ? «Владиката отговорилъ, че е ѣлъ *«хайверъ»*

Св. Андрей тогава настоявалъ, че хайвера е блаженъ, а млѣкото постно. Споръть се рѣшилъ по слѣдующия начинъ: сипали въ двѣ паници: въ едната млѣко а въ другата хайверъ, покрили ги съ платно и почнѫли да четѫтъ. Като свършили четимото, отклопили паницитѣ и видѣли, че млѣкото се прѣобърнѫло въ трѣва а хайвера — въ кръвь. Товава Владиката позволилъ на Св. Андрей да се прѣчести. Като се прѣчестилъ Св. Андрей възсѣднѫлъ пакъ мечката и пакъ си отишелъ въ гората, въ постницата си.

Отъ тогава останало Мечкинъ-день да се празднува на денътъ Св. Андрей.

(Слушана отъ дѣдо Койчо отъ село Вълчедръма Лом. околия Лом. Окрѫгъ).

Твърдо се вѣрва, че, въ която кѫща се пазило и врѣшило всичко това, прѣзъ годината въ тая кѫща щѣло да има берекетъ въ всичко; че мечката, ако и да срѣщнала нѣкого отъ такава кѫща неможяла да му стори никакво зло.

3. *Никулица. Никулски мѣсецъ. Декемврий*

а) Рибний св. Никола. Св. Николай Мириликиский чудотворецъ. 6. Декемврий.

На всѣкоя стѫпка човѣкъ гази вода, била та *плитка*, била дѫлбока (бàра, потъкъ рѣка, вàда) и може да се удави. «*Човѣкъ се дàви и у вода до глѣжъні*» — казва пословицата и поддържа у народа това вѣрвание, че човѣкъ може да се удави всѣкога и всѣкѫдѣ. И дѣйствително, като се земѫтъ прѣдъ видъ многобройнитѣ, да не кажемъ безбройни, пóтоци, долове, бàри, рѣкички и рѣки, прѣзъ които нѣма никъкъвъ мость, а трѣбва човѣкъ да ги гази или пакъ да приминава прѣзъ тѣхъ, или на щуліи (а) или по *бръв*, (б); като се вземе прѣдъ видъ, че тия долове, потоци бàри, почти сухи, когато нѣма дъждъ, ставатъ буйни и непроходими, щомъ удари и най-малъкъ дъждъ и отвличатъ неброенни жртви и написатъ огромни пакости и опустошения, то можемъ много лѣсно си истълкувá причината на страхътъ, когото е внушила на човѣка тая стихия — водата.

Въ честь на тая стихия сѫ опредѣлени два праздника: 6 Декемврий и 9 Май [*Рибний св. Никола* и *Лѣтній св. Никола*], но най-много се празднува пръвия, който, спорѣдъ вѣрванието народно, ходи по моретата, рѣкитѣ, езерата и пази хората отъ потопъ и отъ удаванье.

Праздникътъ се съпровожда съ слѣдующия обичай.

(а) Щуліа — щуліи е кука отъ дърво, но направена така, щото човѣкъ гужда краката си въ куката а единия край държи съ ржцѣтѣ си и тъй ходи. Крайтъ на щуліата, когото човѣкъ държи, достига до рамото му, а долния исподъ куката, който служи за стѫпалото е високъ произволно и спорѣдъ дѫлбочината на водата, но ненадминава дължина по гóлѣма отъ единъ метаръ, която е и послѣдната най-голѣма дължина. Да ходи човѣкъ на *щуліи* трѣбва дълго упражнение, защото, неукия пада и може да си скупи главата.

(б) *Бръвь*. Прѣзъ пòтоцитѣ, бáритѣ, па понѣкога и прѣзъ рѣкитѣ, въ тоя край понеже мостове нѣма, то се гуждатъ *бръви*, *бръвъ*, т. іе. прѣпрѣчватъ прѣзъ пóтока барата, или прѣзъ рѣката дебело дръво или дебела букóва, горунiова или чамòва дъска и по тѣхъ минаватъ и то само пѣши. Това дебело дърво, тая дъска се нарича *бръвь*. „*Сбъркал се като куче на бръвь*“ или „*Лесна работа, колко, от бръв до мост*“ сѫ по-

Всѣкоя кѫща, *имо́тна*, *неимо̀тна* (сиромашка) още единъ день преди 6 Декември си купува риба *шаранъ*, или ако не би се намѣрило шарани, то въ крайенъ случай *си* купува и друга риба, но само тая риба трѣбва да бѫде съ *лiуспи* като: платика, щука, мрѣна и други, а не гола, като со̀ма. Рибата трѣбва да бѫде прѣсна, но когато нѣма такава, то допуска се и солена, която, като се накисне въ хладна вода съ *тро̀на* (29) или само́, то ставала съвършенно прѣсна или прѣсносола.

Тая риба се гужда въ кисело тесто и тура се да се опече. Рибата овита въ тестото е *ро̀бнiкъ*, жрътвата, която се принася въ честь на св. Никола.

Ро̀бнiчка, съ колачитѣ: «*Св. Петка*» и «*светеца*» се слагатъ на трапезата и, слѣдъ Св. литургия, вика се свещеника да прѣкади. Ако свещеника не дойде, то прѣкадва най-старата жена въ кѫщата. Свещеника, като прѣкади трапезата, отрѣзва и взима опашката на ро̀бнiчка. Понеже свещеника отрѣзва отъ рибата по нѣкога много голѣмо парче, то много хитри домакинки омѣсватъ *рибнiчка* съ по-голѣма опашка и свещеника, колкото да отрѣзва, всѣкога гужда въ торбата си само . . . . печено тесто.

б) *Игна̀жденъ* 20 Декември. Богоносний Игнатъ.

Развѫжданието на домашнитѣ птици, както видѣхме съставвява една отъ сѫщественнитѣ грижи на нашата домакинка. Това развѫждание обаче, зависи, освѣнъ отъ *мрато̀нiчка*, който мори гадьта още и отъ *кокошитѣ лахуси*, които уморяватъ квачката (клочката) вь врѣмето, когато мѫтила яйцата или пъкъ ѫ полудѣватъ, та бѣгала отъ яйцата си.

словици за бръвьта. И за бръвьта ще се повърнѫ пакъ въ третата часть на сборника си.

(29) *Трина*. Сѣното се пласти на пластове. Когато на́пролѣтъ сѣното е изѣдено, то на мѣстото на пласта е останѫлъ гѫстъ слой отъ ситно сѣно, отъ сѣме на сѣното и на други растения: туй ситно сѣно, туй сѣме и пр. се нарича *трина*.

На *Малка̀коледа* и на *бѫдніавечер* ставатъ слѣднитѣ обряди и обичаи.

Прѣзъ деньтъ срѣщу *малкàколеда* (на 23 Декемврий) кѫщовницата, най-старата жена въ кѫщи се грижа да приготви за *бѫдніа вѐчер* и малкà коледа, както и за самата коледа всичко що е нужднс; тя се распорежда, коя отъ снахитѣ ще мѣси, коя ще готви и пр.

Замѣси се тесто и остава да *стàше* (втаса, да кипне). Като сташе тестото, омѣсватъ се нуждни *лебове*, както за *малкà коледа*, така и за *дждніа вечер* и за коледа.

За *малкà коледа* се омѣсватъ 40—50—60 па и 70 колачета, нарѣчени още и *кофрѣгѝ* [Ед. ч. *кѳфрѣг* или *кофрúг*]. Числото на *кофрѣги*-тѣ въ всѣкоя кѫща зависи отъ числото на кѫщитѣ, принадлѣжащи на една *влакà*: ако една кѫща има много роднински дѣца и ако е имѳтна, то омѣсватъ се повече *кофрѣгú* да има да стигнѫтъ, хемъ на роднинскитѣ дѣца, хемъ и на други неимотни дѣца, които бихѫ дошли да искатъ кофрѣгú. Въ нѣкои кѫщи омѣсаатъ и по сто такива *кофрѣги*.

Слѣдъ това се омѣсватъ и другитѣ хлѣбове, нуждни за *бѫдніа вѐпер*. Числото и формата на тия хлѣбове стоѫтъ въ тѣсна свръска съ обрядътъ, който е установенъ за *бѫдніа вѐчер*. Ни най-малко измѣнение не може да бѫде допустнѫто нити въ числото, нити въ формата на тия хлѣбове, съ едно много малко, съвсемъ незначително, исключение; било семейството имотно (богато), било *неимотно* (сиромашко), голѣмо или *мѫнинко*, тия хлѣбове сѫ нуждни и трѣбва да бѫдѫтъ омѣсени и да иматъ формата, установена вече отъ *стариніѐ*.

Хлѣбоветѣ сѫ слѣдующитѣ:

Най-напрѣдъ се омѣси колачътъ «*Св. Петка*,» безъ който колачь се неможе, защото, както спомѣнѫхме, Св. Петка е водительтъ на светцитѣ.

Послѣ идѫтъ малки хлѣбчета поредъ както слѣдватъ и съ

название: *гумно, ніива, лозе, бѫчва, кòла, конь, овцà, свиніà. кòшар, воденици, плуг валіàвица* и други. Всѣкое хлѣбче трѣбва да носи и формата напрѣдметътъ, за когото е прѣдопрѣдѣлено; така на пр: хлѣбчето за ижата трѣбва да прѣдставлява ижата; това за гумното — да прѣдставлява гумното; това за колата — да прѣдставлява колата и пр. Българката се потрудила да даде на всѣкое хлѣбче съотвѣствующата форма [първобитната форма, както се тя дава на хлѣбчетата отъ рѫката на българката ще има интересъ за нашия живописецъ и скулптуръ, не по художеството, а по дрѣвностьта и по своята старинска оригигиналность.]

Както кофръгитѣ, тъй и хлѣбчетата сѫ опечени и очакватъ своето прѣдназначение.

Малкàколеда е дошла вече.

Още отъ рано момчета и дѣца тръгватъ по кѫщитѣ на *потрътùца* (въ Ломскитѣ села) за *кофръги* и да коледуватъ.

Тия момчета сѫ *кофръжѐнци* и всѣкой такъвъ *кофръже нiък* носи пръчка — *кофръжàлкіа*, на която нанизва *кофръгитѣ*.

Щомъ дойдѫтъ тия *кофръджѐніци* въ кѫщи, ще питатъ:

«Славите ли младаго Бога?»

Кѫщовни́ка: ще отговори:

«Славимо.»

Като влизатъ въ кѫщи, единъ отъ тѣхъ ще дума гласно: «*Ми у ижу. Бог из ижу*» (въ Чипоровецъ).

Като влѣзнѫтъ въ кѫщи, кѫщовнùцата ги посрѣща съ решетото въ една рѫка, а въ другата съ нѣкой ссѫдъ съ жито. Единъ отъ *кофръджéніцитѣ* зимо решетото (ръштото), гужда въ него жито и сѣе по кѫщи, като дума: «*Дай Боже на секаде пълно! Да се роди, дето рало оди!*» Тия думи се говорѭтъ много пѫти, а всичкитѣ изъ кѫщи отговарятъ: «*Аминъ, дай Боже!*»

Като свръшѭтъ това, кофръджéнцитѣ си тръгватъ, а кѫщов-

ницата ги дарува съ по единъ *кофрѝг*, когото всѣкой нанизва на кофръджалкіата.

Като излизатъ изъ кѫщи, кофръдженцитѣ говорѭтъ: «*Ми из ижу Бог у ижу*».

Понеже тоя день всичкитѣ момчета тръгватъ за *кофръгѝ*, то се случва нѣкѫдѣ и да ги не пущатъ, защото, или сѫ отъ другия край на селото, или отъ друго ближно село [това става, когато двѣ три села сѫ много на́близо], или па̀к *кофръгитѣ* сѫ дотраяли. Въ такъвъ случай *кофръджѐнцитѣ* казватъ: «*Миш у грънѐц*» — т. іе. въ тая кѫща да нѣма отъ нищо, да се не роди нищо, а само мишкитѣ да изобилватъ. За таково пожелание на *къфръджѐнцитѣ* и кѫщовни̇ка на остава дълженъ: ако може да ги стигне, той ги натупва.

Кофръдженцитѣ заминѫли и онова, що трѣбвало да стане прѣзъ *деньтъ* на малка́ коледа е вече свръшено; сега иде на редъ да се приготви нуждното за *бѫ̑дніъ-вечер: бѫ̑дніъка*, *ти̇квеника*, *слама*, *го̀зба*, орѣси, *боб*, *бе́ллук*, *червенлук*, *конъ̆ц*, усуканъ отъ червено и синіо мааніе.

Бѫ̑дніака е *расти̇ца* дебела и дълга, отсѣчена на малка̀коледа; тая растица е отъ церо̀во дръво — *цер*. На единия — по дебелия — край, който е билъ до коренътъ, проврътватъ дупка, гуждатъ въ неѭ масло и медъ, а по нѣкѫдѣ и бучка тамянъ и задънватъ ѭ съ дрѣново клинче. Тоя дебелъ край на растицата овиватъ съ бѣло платно.

Ти̇квеник е *ба̀ница* (пита), на коѭто между *о̀бгитѣ* (30) турятъ тикви нарѣзани на *резні̇ѝ*. Въ нѣкои кѫщи вмѣсто тиквеникъ , пекѫтъ само тикви.

---

(30) *Обга* — обги. Баница се прави отъ отъ тестеви листове които се растриватъ съ *оклагјѝа*; тие листове се наричатъ *обги* (отъ глагола обгѫвамъ). За обгитѣ и баницата ще поговоримъ въ третата часть по̀ подробно, при описванието на *гостбите* и храната на селенина.

Вече се смръкнѫло, и всичко, що било нуждно за *бѫднѝз-вечер*. е приготвено. Трапезата е сложена, а на трапезата: *колача*, хлѣбоветѣ, тиквеника, вино, гостбитѣ, орѣси, бобъ, *червенъ-лукъ*, белъ лукъ, леща, грахъ, жито, нѣколко *кулене* кукурузъ конецъ отъ сиињо́ и червено мааніе и отъ всичко друго, що се намира у кѫщи. До трапезата сѫ сложени *ра̀лника* и *бѫднѝка*.

Всичкитѣ сѫ събрани въ кѫщи около трапезата и чекатъ да се прѣкади, та да сѣднѫтъ да ѣдѫтъ. По кѫщи е *растръвена* (распръснѫта) *слама*. Щомъ стане *ма̀лка вечера*, става *орачьтъ*, т. іе. онзи мѫжь изъ кѫщи, който оре [ако сѫ нѣколко орачи, то става най-стария отъ тѣхъ]. Взима ралника, туря на него огань и темянъ и прѣкадва, както трапезата и находящитѣ се на неѫ нѣща, тъй и всичкитѣ згради у гумното, като: *пивница*, зъвникъ, *истба*, *кошара* и пр. и пр., като неоставя и *купнитѣ*.

Като свръши прѣкадването, орачътъ се връща, пречупва колачьтъ «*св. Петка*,» взима бѫднѝъка, занася го край огньището, бръка съ него въ жаравината и нарича сѫщо, както и *поджнѝзка* на игна̀жденъ: «*Колко и́скрици, толко пѝленци, ши́ленца, яренца, ждребе́нца, телѐнца, дъчи́ца и пр.*» и туря тоя (тънкия) край въ оганѝъ да гори.

Слѣдъ това се тръкаля по сламото; това правѫтъ всичкитѣ изъ кѫщи.

Бѫднѝъка ще гори цѣла нощь, за да *дръжѝ* (подържа) ога-нѝъ, та да не угасне, защото било много зло за кѫщата. Тръкалятъ се по сламата, за да бѫдѫтъ сноповетѣ тежки, т. іе. пълни.

Хлѣбовѣтѣ се раздаватъ както слѣдва: »*ижата*» ще се дада на домовладиката, старѣйтъ въ кѫщата или за́другата: «*гумното*» — на бабата, най-старата жена въ кѫщи; «*колата*» и «*плуга*» — на орача; «*волътъ*» на говедара или по́ младия орачь (ако нѣма особенъ говедарь както е било нѣкога, когато една за́ друга имала много стока, та ѫ пасялъ човѣкъ изъ за̀другага); «*коньтъ*» — на коняра; «*воденицата*» —на воденчара (тоя хлѣбъ

мѣсѫтъ само ония, които иматъ воденица); «*свинята*» — на свинара; *кóшарътъ* — на пчеларътъ; *лозето* — на лозарътъ, и «*градината*» — на най-старата снаха.

«*Бѫчвата*» ще се раздѣли между всички, а сѫщо и «*ньивата*».

Бабата ще вземи белия лукъ, ще наниже чéшніови (ед. число *чéшъні*) на усукания отъ червено и синьо конецъ и тия *гердани* ще носѭтъ, женитѣ на *гушитѣ* (вратоветѣ) си, а мѫжьетѣ — на пояситѣ до *Бабинден*. Бѣлия лукъ се носи отъ караконжо, а още и отъ всѣкое зло.

Тая вечерь въ Бѣлоградчишко въ плѣмето «Кѫсодрешьовци» а именно въ селата: Ружинцú, Дългопòліе, Мемéдовци, Кáрбанци, Медовница и други, които ще бѫдѫтъ обѣлѣжени въ втората книга на «*Жива старина*» вършѭтъ слѣдующето: Омитатъ куминьитѣ, събиратъ саждитѣ, счупватъ орѣхи и ги размѣшватъ. Тоя размѣсь отъ орѣхи и сажди врьзватъ въ кърпа и на първий Трифунецъ (1 Февруари), който се казва и *Трѝфун зарезàн* отнасятъ тоя смѣсь на лозето, отрѣзватъ отъ три *главужиніи* по една пръчка, заливатъ тия три гіижи съ вино, размѣсено съ саждитѣ и орехитѣ и казватъ: «Колко сажди по комѝніъ колко орéси по дървята, толко грóзгіе по лозето.»

Като се свръши всичко това, насѣдватъ всички около трапезата и прѣди да почнѫтъ да ѣдѫтъ, домовладиката направя дупка въ хлѣбътъ «*бѫчва*» сипва въ неѭ вино, та сѣкой посръбва и похапнува отъ тиквеника (или тиквата) и отъ колача.

Като се свърши това, тогава почнува вечерата (ѣденьето).

Въ нѣкои села отъ тиквеника оставятъ за утрѣшния день, та като излѣзнѫтъ изь църква, хапватъ отъ него, прѣди да се омръсѭтъ съ месо.

Всичко що е кадено тая вечерь на трапезата, се счита за свято и се кѫта добрѣ.

Отъ орѣхитѣ всѣкой взима по единъ и го счупва: ако из-

лѣзне пълнъ, означавало *късмѐт*, ако излѣзне *шупълъ* (празенъ), означавало, че лицето, комуто се паднѫлъ, нѣмало да има късметъ прѣзъ годината.

Сутрeньта сламата се събира и се запаля на срѣдъ гумното и подъ всѣкое дръво: въ гумното, за да се запази кѫщата отъ магии. отъ *напрàтено* (31) и отъ друго зло, а подъ дърветата, за да не *маніосватъ* плодоветѣ. Отъ тая слама се спаструва та се гужда по малко въ *полозитѣ* [гдѣто носѭтъ кокошкитѣ] и когато садѭтъ квачкитѣ да мѫтѭтъ; по между сламата ще се намѣрѭтъ нѣколко зърна; тия зрънцà се турѭтъ въ амбара при житото, въ амбара или коша при ичмика, просото и друго ситно *зеере* (захирѐ), и то при това, което е оставено за сѣме. Това се прави, едно да не *маніосватъ* ньивитѣ, а друго да не могѫтъ да ги обиратъ *бродницитѣ* [ще поговоримъ по послѣ за тѣхъ].

Бѫднѩка е горѣлъ до сутрeньта. Щомъ пѣѭтъ втори и трети петли дигатъ го и, колкото е останѫло отъ него, скѫтватъ го; когато нѣкое дѣте *ручàше* [ручаше, хваща уроки], потопѫтъ въ вода въгленчета отъ него, омиватъ съ тая вода дѣтето и го запойватъ съ неѭ.

---

(31) За магйосницитѣ говорихме, Тия магйосница, за да напакостѭтъ нѣкому, т. іе. да го направѭтъ или лудъ, или половинсветъ или пакъ за да го уморѭтъ, омагйосватъ живакъ, отровватъ го и го пратѭтъ да отиде въ опредѣлената кѫща и да влѣзне било въ ведрото съ вода, било въ другъ нѣкой съсѫдъ, за да го испие личностьта, която трѣбва да пострадае. Спорѣдъ вѣрваниесо на народа живакътъ оживѣва, ходи и дохожда въ кѫщата като човѣкъ, влиза въ ведрото или въ другъ нѣкой съсѫдъ и като испие човѣкъ, той, живакътъ се запива за сърдцето и уморва човѣка. Такъвъ живакъ се крие, сѫщо както и единъ хайдукъ. Жената или мѫжѭтъ, който е испилъ такъвъ омагйосанъ живакъ, заболѣва, почне да повѣхва и, ако се не исцѣри ȗврѣме, най-сетнѣ умиралъ. Щомъ се усѣти това трѣбваеднѫга да се отиде при друга магйосница да *ѭтвѣрне* живака или да *ѭотвѣрне вода* и болната пие другъ живакъ или іотвърнѫта вода, които искарватъ отагйосания живакъ.

Такъвъ омагйосанъ живакъ се напраща.

Да *уручаше* дѣте, значи да го заболи глава, да се растрѣсе и ако се не исцѣри, може и да умрѣ. Уручасватъ дѣцата, момцитѣ, невѣститѣ, момитѣ; уруча́сва и добитька; коньтъ, волътъ, агне и пр. и пр. но трѣбва да сѫ много красиви. Елни уручасватъ много лѣсно, а други по́ мъчно; това зависяло било отъ кръвьта.

Може да уручаше и работата на човѣка. Тъчете нѣкое платно много красиво, ковете нѣкой желѣзенъ съсѫдъ; правите бъчва, точило, шиете дрѣха и пр. и пр. и работата върви много лѣсно и добрѣ; дойде нѣкой та ви посѣти, погледне работата ви и ѫ уручаше: слѣдъ туй работенитѣ нѣща се развалятъ, работата не върви.

Споредъ вѣрванията, уручасването става отъ очитѣ на нѣкои хора, които, казватъ, имали лоши очи. Дѣтето, веднъжъ *отбито*, ако се повтори да суче, получава *лоши очи* и съ погледа уручасва всичко.

Отъ уроци (уроки) баятъ, гасятъ въглища въ вода и съ тая вода запойватъ и ръсятъ уручасения.

По подробно на друго мѣсто.

Вечерата е свършена, трапезата се дига, по-младитѣ край огньището се забавляватъ съ приказки, гатанки и пословици и глѣдатъ да не угасне о̀гнiъ, а старитѣ се прибиратъ да си *по-починѫтъ*. Глѣдатъ прѣзъ нощьта да не би да угасне свѣщьта.

Потайно доба е вече. Мръснитѣ дни вече настѫпили, и караконджо съ другитѣ лоши духове почнали да бродятъ. Приказкитѣ върху караконджо и неговитѣ пакости сѫ наредъ.

Пръви пѣтли пѣятъ. Караконджо и другитѣ лоши духове бѣгали.

Младитѣ мѫжье излизатъ та прѣглѣдватъ добитъка въ кошаритѣ и оборетѣ, и ако нѣматъ храна, турватъ имъ, или слама, или сѣно.

Втори пѣтли пѣятъ. *Клепа̀лото* на църквата бие и вика християнитѣ на литургия.

Старитѣ сѫ вече станали, омили, *прѣмѣнили*, за да отидятъ въ църква.

Напращатъ се още и болѣсти разни, като кiели, живиница и други; напраща се нещастие у кѫщи, напраща се още и безсъние на дѣцата. Всичко туй се казва *напра̀тено*. За да неможе да дѣйствува, каквото и да било напратено зло, кади се, и гумното, и кѫщата съ тая слама.

Църква пустнѫла, и *колѣжнiѣцитѣ* тръгватъ да коледуватъ. Кофръженiѣцитѣ сѫ дѣца—момчета, колѣжнiѣцитѣ сѫ мѫжье—стар ци или възрастни мѫжье.

Колѣжнiѣцитѣ сѫ на брой 10—12 душъ и си имать прѣдводитель—царь, който ги прѣдвожда и рѫководи коледувания-та. Коледуватъ съ пѣсни, които се завръшватъ съ благословия, исказвана отъ царьтъ имъ.

Пѣснитѣ сѫ слѣдующитѣ:

а). *На дѣдото* [Домóвладиката] въ кѫщи.

«Стàни нине Господине!
«Закукала кукавица,
«Като кука iона дума:
«Я излéс, излéс стар старéо,
«Дóбр абар ти си носим
«Iот твоето сиво стàдо,
«Iбаве е зимувàло
«Пó iбаво изягнило:
«Сé овновци виторошки
«Сé iовчици пластовлънки
«Излéс, излéс домакине.
«Добар ти са абар носим
«Iот твойте врàни кози:
«Iубаве се зимувàли
«Пó iубаве искозили:
«Сé козици белобочки
«Я прчовци прчорòжки.
«Излес, излес, домакине
«Добър ти си абар носим
«Iот твойте сиви крави:
«Iубаве се зимувàли
«Пó-iубаве истéлили:
«Сé кравици бело-пàхки.

«Я воловци бистророжки
«Излéс, излéс чорбаджио,
«Добар ти си абàр носим
«Отъ твоите врàни конье:
«Іубаво са зимувàли
«По іубаво иждрéбили:
«Сé кобилки койлогривки
«Я-коньовци патоножки:
«Излéс, излéс домакине,
«Добар ти си абар носим
«От твоите кóшари:
«Іубаве са зимували
«По-іубаве изроили
«Сé рояци сé левàшки
«Сé пчелици злàтокрилки.
«Тебе пеем стар старео,
«Тебе пеем Бога хвалим.
«Колко здрàвец іу планина,
«Толко здраве в' тая кжща
«Здраве, късмет и берекет
«Жито, просо, мед и масло
«От сждé се наливàло
«И през прага се преливало.
«Тебе пеемъ стар старео
«Тебе пеем, Бога хвалимъ.»

[Слушана отъ Димитръ Николовъ Осиково Вратч. Окржие, Врат. Околия]

Друга.

«Стáни нине Господине!»
«Пофали се стари Пейо
«Че си има до шéс сина
«До шее сина, шес делии

«Запре́ли са шес клисури,
«Та не даватъ да си мине
«Ца́ревата те́жка азна̀.
«Не се наѐ нигде никой,
Да си гони ше́с дели,
Пейовите до шес сина,
Нъй се наел Татàр Лало,
Нае ми се с' триста души
«Триста души отбор войскià.
«Па си очел в' Пейовите
«В' Пейовите равни двори,
«Па си дума на стар Пейо:
«Леле варе Стàри Пейо,
«Стàри Пейо, стар войводо,
«Войскіа ли щеш да раниш
«Или щеш бой да пràвиш?
«Стари Пейо iотговàря:
«Рани-ща, пои-ща само мир да бѫде.
«Три дни ми са яли пили,
«Татар Лало малко яде,
«Малко яде, малко пие,
«Пейовите до шес сина,
«Млогу яли, млогу пили
«Млогу пили и напили
«Фанал ми ги Татар Лало
«Та м' ги рàце назàд връзал.
«Стари Пейо по двор оди
«По двор оди пръсти троши,
«Пръсти троши слъзи рони.
«Дочуле ми го синове му;
«Най-стария проговаря:
«Леле варе мили баща

«Доста толко по двор оди
«По двор оди слъзи рони
«Нол си стегни до шес коньа
«Припаши м, ги до шес сабліи
«Іотведи ги тамо горе,
«Тамо горе в' ла́говете,
«От дѣто ще ний да минем.
«Послушал го е стари Пейо,
«Стари Пейо, стар войвода.
«Па си стегна́ до шес коньа
«До шес коньа іура́нени
«Припаса м' ги до шесъ сабліи
«Іотведе ги іу ла̀гове
«Не се мина́ млогу малку,
«За даде се Татар Лало
«Сас Пейовите до шес сина
«Та ги кара извръзани.
«При чекал ги стари Пейо,
«Причекал ги іу ла́гове,
«Засвирил ми с' ме́ден кава̀л
«Па си запе́л стара песен;
«Кава̀л свири пѐсен пее:
«Ей ви вазе до шѐс сина,
«До шѐс сина шес делии?
«Да ли сте ми млади булки
«Мла̀ди булки под пре́весе
«Или сте ми мла̀д момци
«Млади момци и делии?
«Трепна̀ли ми са Пеоовите
«Пеиовите до шес сина.
«Скина̀ли ми са тесте коно́пци
«Іокачили до шес коньа

«Замаали до шес сабліи
«Изсекли са Татар Лалу
«Татар Лалу триста войскіа.
«Татар Лала жив фанàле,
«Жив фанале жив іудрале.
«Тебе пеем Домакине
«Тебе пеем Бога фалим.
«Колко здравец іу планина
«Толко здрве в' тая кàща
«Здраве, късмет и берекет
«Жито, просо мед и масло
«От сждè се наливало
«И през прага преливало
«Тебе пеемь стар старео
«Тебе пеем Бога хвалим!

[Слушана отъ Ив. Стояновъ с. Осикнво Вратч. Окржжие Вратч. Околия].

б) *На домакинката.*

«Стáнинине Господине,
«Пофáли се Мúлки майкіа
«Сноши вечер на клáденци,
«Пред сви мóми и невéсти
«И пред сви млàди момци:
«Че е Милка най-іубава
«Най іубава най гиздава
«Кой ще земе моя Милка
«Да направи витà чешмà
«Витà чешмà с' жùва вóда
«Да пробие три планини
«Да изведе жива вода.
«Не се нае нигде никой
«Нол се нас лудо младо

«Лудо младо чръно арапче
«Та пробило три планини
«Та изве́ло жива вода
«Та направи вита̀ че́шма
«У Милкини ра́вни двори;
«Почукало чръно арапче
«Почукало повѝкало
«На Милкини та̀нки порти:
«Я изле́с изле́с ма̀лка Милке,
«Та изне́си бели котли,
«Да си видиш вита чешма,
«Да налсеш жива вода.
«Неизлезна танка Милка,
«Нол изле́зна Милки майкіа.
«Милка не е така рекла,
«Нол е она инак рекла:
«Кой на́сади бе́ло лозе,
«Бело лозе іу бел Дунаф,
«Да го чака до три годин,
«Да си роди бело грозгіе
«Да донесе бело грозгіе,
«Бело грозгіе іу кошница,
«Да си зобе танка Милка
«Іон ще земе моя Милка.
«Не се нае нигде никой
«Нол се нае чръно арапче
«Та наса̀ди бе́ло лозе,
«Бе́ло лозе іу бел Дунав
«И го чака̀ до три годин,
«Та си роди бело грозгіе,
«Та донесе іу кошница,
«Да си зобе танка Милка.

«Па по чу̀ка и повика
«На Милкини танки порти:
«Я излѐс, излѐс танка Милко
«Да си зобеш бело грозгіе!
«Не излѐзла та́нка Милка
«Нол излѐзла Милки майкіа
«Милка така не е рекла,
«Нол е ѝнак іона́ рекла:
«Кой направи ла́к и стрела,
«И устрѐли ясна дзвѐзда,
«Ясна дзвзда в' синіо небо,
«Той що земе моя Милка.
«Не се нае нигде никой,
«Нол се нае чръно арапче,
«Та направи лак и стрела
«Да устре́ли ясна дзве́зда,
«Ясна дзвѐзда в' синьо небо.
«Па іотиди на Милкини,
«На Милкини танки порти,
«Та почука и повика:
«Я изле́с, изле́с танка Милко,
«Да си гледаш как ще стре́лям
«Ясна дзвезда в' синіо небо,
«Я да стре́лям ти да гле́даш.
«Изле́зла е танка Милка.
«Той си дигна ла́к и стрела
«Да си стреля ясна дзве́зда
«Ясна дзвезда в' синіо небо;
«Не устрѐли ясна дзве́зда,
«Нол устрели танка Милка
«Между двете тънки іочи.
«Тебе пеем домакинко

«Тебе пеем Бога фалим
«Колко здравец іу планина
«Толкò здраве в' тая кѫща и пр.

. . . . . .

[Слушана отъ Димитръ Николовъ с. Осиково Вратч. Окржжие Вратч. Околия].

в) *На Момъка въ кѫщи.*

«Ста́нинине Господине!
«Зазори се бела зора
«Не е била бела зора
«Нол е било ма́лко момче́
«Малко момче с' вра́но конче́,
«С' дълга пушка с' тънки ръ̀тки,
«Та си гони ситна лова,
«Ситна лова яребова,
«Яребова пре́пелова.
«Не се найде ситна лова,
«Ситна лова яребова,
«Яребова пре́пелова,
«Нол си искара сур елена
«Искара гіе тука горе,
«Тука горе на белило
«Де́ка бе́лат ма́лки моми
«Мàлки моми мла́ди булки.
«Младо момче проговаря:
«Леле варе малки моми
«Малки моми, млади булки
«Побивайте кобилчици
«Убивайте тънки платна́
«Бели ризи *завр̀атнѣчки*

«Да увием вита́ *стръга*
«Да си фанем Сур—Елена
«И на вас ще дел да стора.
«Искара си сур—длена
«Па се подпре с' кован кривак,
«За приказа с' малки моми
«С' малки моми, с'мади булки.
«Залете́ се сур—елена,
«Злете́л се и прескочил
«Прескочил е вита *стръга*.
«Ръзсърди се малко момче
«Завръте́л си с' кован кривак
«Ідàри си сур—елена
«Между двата златни рогìи
«Паднали ми златни рогìи
«Ізело ги малко момче,
«Ютишло си при златаре,
«Направило двой—трой,
«Двой—трой вити гривни,
«Мàлен пръстен за пръстите.
«Ютишло си при мил баща:
«Лѐле варе мил ми баща,
«Я бръкни ми іу пàзвушка,
«Та извади люта змия,
«Люта змия усойница,
«Че ми испи клето сърдце.
«Нему баща ютговаря:
«Без сина си млогу можа
«А без ржка час не мога.
«Ютишо е при майкìа си:
«Леле варе мила майкìо,
«Я бръкне ми іу пазвушка,

«Та извади люта змия,
«Люта змия усойница,
«Че ми испи клето срце,
«Мила майка iотговаря:
«Без сина си млогу можа
«А без ржка час не мога.
«Iотишло е при либето:
«Леле варе пръво нибе:
«Я бръкни ми iу пàзвушка,
«Та извади люта змия,
«Люта змия усойница,
«Че ми ùспи клетò срце.
«Либето му iотговаря:
«Без ржка си млогу мóжа
«А бес либе час не мòга.
«Па си бръкна iу пàзвушка
«Да извади люта змия.
«Не извади люта змия,
«Лютэ змия усойница,
«Нол изва́ди двой—трой
«Двой—трой витù гривни,
«Мàлен пръстен за пръстите.
«Тебе неем по-млад братец
«Колко здравчец iу планина
«Толко здраве в' тая кжща. и пр.

[Слушана отъ Демянъ Рагьевъ с. Враняк. Вратч. Окржг. Бѣло-статинска околия]

Друга вариация:

«Стàнинине Господине!
«Зазóри се ясна зóра,
«Из iубáва влàшка зèмля.
«Не е било ясна зорà,

«Нол е било рàбар іунак,
«С' Іубава врàня кòня,
«Та іутива в' турска земля,
«Гóн да гòни, лòв да лòви:
«Еребици, прèперици,
«Не нàмери еребици,
«Еребици, прèперици,
«Нол си нàйде сур — елена.
«Изгони гіе, подгони гіе;
«Сур — Елена и подбèгна,
«И подбèгна и продума:
«Леле варе рабар іунак,
«И да гониш не ще фанеш,
«Че сам бозал до две лета,
«До две лета цели млека.
«Провикнал се рабар іунак:
«Щото гона все ще фàна,
«Че и мойто конче іот кобила,
«Іот кобилка копилкинка;
«И то е бузало до две лéта,
«До две лета цели млéка,
«Трекіо лето трéва пасло,
«Трева пасло детелина.
«И по едра *мащрика*.
«Бутна коня, ритна коня.
«Па си спогна сур — елена.
«Та гіе спогна и гіе стигна.
«Къ гіе стигна и възърна,
«Възърна гіе, на край село,
«На край село на белило,
«Дето бегат нàлки моми,
«Малки моми млади булки

«Провикна се малко момче:
«Леле варе малки моми,
«Малки моми мла̀ди булки,
«Побивайте кобилчици,
«Сабирайте дре́бни дари,
«Са́бирайте, преплитайте,
«Да направим вита́ стръга,
«Да накарам сур — елена,
«Да ѝ зема златѝ ро̀гии,
«Да на̀права двой-трой,
«Двой-трой витѝ гривни,
«И до един златен пръстен.
«Сабра̀ли са малки моми,
«Малки моми́, млади булки,
«Сабра̀ли са дрѐбни дари,
«Поби́ли са коби́лчици,
«Преплѐли са дрѐбни да̀ри,
«Напра̀вили вита̀ стръга,
«На̀ка̀рало сур — елена,
«Накарало, іоловило,
«Та и́ узѐ златнѝ ро̀гии,
«Злати́ ро̀гии и папуниці
«Іотишло е при зла̀та̀ре,
«Та направи вити́ грѝвни
«Вити́ гривни, зла́тен пръстен.
«Та іотиде при мил баща,
«Леле варе мил ми баща,
«Я бракнѝ ми іу па̀звушка,
«Та извади́ люта змия,
«Люта змия усойница
«Че ми испѝ клето́ срце.
«Нему баща іотговаря:

«Без сина си млого мо́жа
«А без ржка час не могà.
. . . . . .

[Продължава се сжщо, както и пръвата пѣсень].

[Слушана отъ Кѫня Петкова с. Алтимиръ Вратчан. Окржие Орѣховска Околия].

г) *На войникъ* [Прѣди освобождението пѣло се въ тия кѫщи, отдѣто са отивали войници въ Ц градъ да пасжтъ коньетѣ Султански, а днесь се пѣе въ тая кѫща, дѣто има момъкъ за войникъ (сълдатинъ)].

«Стàнининие Господине
«Завúа се две орлéнца
«Две орлéнца, две братлѐнца,
«Та се вùа малку млогу,
«Малку млогу двàдни трúдни.
«Извùа се у сино небо
«Па се питат едни други:
«Леле братец пò стар брàтец!
«Като гледаш на нагоре,
«Какво́ видиш тамо горе?
«Iотговаря пòстар братец:
«Язе вида тамо горе,
«Тамо горе в' синiо небо
«Язе вида до три óра.
«Пръво óро све млади момци,
«Оро м'ги опѐрдено,
«С'пушчици и ножевци.
«Второ оро све млади невести,
«Óро м'ги опердено,
«Опердено сас люлчици
«Трѐкiо óро све млади моми
«Óро м'ги опердено

«Опердено сас *манунки* (а)
«Леле бра̀тец по̀млад братец!
«Като гледаш на надоле,
«Като гледаш какво видиш?
«Іотговаря помлад братец:
«Язе вида тамо доле,
«Тамо доле іу бел Цунаф
«Іу бел Дунаф мрена риба,
«Мрена риба с' бесценн камик.
«Айде, аиде по́стар братец,
«Да идеме тамо доле,
«Тамо доле іу бел Дунаф,
«Да исплискаме бели Дунаф,
«Да фанеме мрена риба.
«Іотишле се край бел Дунаф
«Завратиле бели ржце
«Та плискали бели дунэф,
«Исплискале бели Дунаф,
«Фанали са мрено риба
«Мрена рибка с' безценн ка̀мик,
«Іузели са безценн камик,
«Іотнели го Стойну момку.
«Тебе пеем млад войниче,
«Тебе пеем Бога фа̀лим.
«Колко здравец іу планина
«Толко здраве в' тая кжща
«По дечица по сто́чица
«Здраве, късмет берекет

(а) *Манунка*— манунки сж единъ видъ вѣнци, които ще опишемъ подробно въ третата частъ, въ отдѣлътъ на *носи́ята* (кустумътъ) на селенина на тоя край.

«Жито, просо, мед и масло
«От сѫдé се наливало
«И през прага преливало
«Стáнинине господине.»

[Слушана отъ Димитръ Николовъ отъ с. Отиково Вратч. окрѫж. Вратч. окол.]

д) *На овчарь.* (Пѣе се въ кѫща, която има много овци и минава къто овчарска кѫща.)

«Стàнинине господине!
«Замръкнале три іовчаре
«Три іовчаре седенкіáре.
«На зло место на прѝдебно,
«Придеби ги самодúва,
«Іозела м'ги кóван кривак,
«Кòван кривàк мèден кавàл.
«Іотвèде си сивò стáдо
«Тука горе іу плàнина.
«Растури си сивò стадо
«Іот падѝна до падѝна.
«Подпрèла се с'кóван кривак;
«Растури си русá косà,
«И іот рàмо и до рàмо,
«Засвири си с' мèден кавàл.
«Сабуди се Иован чобанъ,
«Дочу ми си меден кавал,
«Тука горе іу планина.
«Іотѝде си іу планúна,
«Та придеби самодива.
«Па си іузе кóван кривàк
«Кóван кривàк мèден кавал;

«Завръте се с' ко́ван кривак,
«Та іудари самодива
«Между двете чръни іочи,
«Дек паднàле чръни іочи,
«Там изврѐле две езера;
«Дек паднàла тънка снага,
«Тамо ирзàслолистно дръво.
„Дек паднала руса косà
«Там изникна сùтна трéва
„Сùтна трева детелина.
„Дек изврéле две éзера,
„Там си пои Иван чобан;
„Дек никнàла ситна трева,
„Там си пасе Ивàн чобàнъ;
„Дек израсло листно дръво,
„Там пладнува Иван чобан.
„Тебе пеем млад іовчару
„Тебе пéем Богу фалим.
„Колко здравец іу планина
„Толко здраве по іовчици
„По іовчици по дечùца
„Здраве кьсмет берекет,
„Жито, просо, мед и масло
„От сждé се наливало
„И през прàга преливало
„Стàнинине господине.“

[Слушана отъ Демянъ Рàгьевъ отъ Врънiакъ Вратч. окржж. Белослатинска околия].

е) *На мома.*

„Стáнинине господине!
„Градùла момà момина града,
„Нито на зèмля нито на нéбо,

„Нол го градила у синiи облак.
„Не се нае никой да го разбие
„Наело се едно лудо младо.
„Лудо младо та неженено.
„Бутнало си враніа коніа
„Іотишло е при момина града,
„Момина града, будима града,
«Рипнало ми врано конче,
«Прескочило момина града,
«Іулѐзнало у момина града,
«Сагле́дали го момини бракіа,
«Момини бракіа дор деветина,
«Та фа̀нали лудо младо
«Лудо младо неженено,
„Та му назад ра̀це връзале,
„А под коньо нозе опкова̀ле
„Та го довѐле при малка мома.
„Прогова́ря малка мома́:
„На нейни девет бракіа!
„Леле варе мои бракіа;
„Харижéте ми лудо младо,
„Лудо младо нежéнено,
„Да го връжа с' мойта руса коса,
„Да го бия с' бели бузи,
„Да го сжда с' мои чрьни іочи.
„Тебе пеем малка моме,
„Тебе пеем Бога фалим
„Колко здравец іу планина,
„Толко здраве в' тая кжща
и пр.

[Слушана отъ Иванъ Стояновъ Осиково, Вратч. Окржжие. Вратчанска околия].

Друга (На мома)

„Ста́нинине Господине!“
„Посеяла е мàлка мома́,
„Посѐяла рàн-босиліѣк,
„И под село и нàд село
„Научил се млад іаловар
„Да *препаша* рам-босиліѣк,
„Зàран рàно по росѝца.
„Вечер късно по маглѝца.
„Малка́ мома му се ка́ни:
„Леле варе млад яловàр!
„Не *препашай* рам-босиліѣк,
„Сторѝ-ща се риба-мрена,
„Отѝ-ща си в'овчи нàпой,
„Метнà-ща се, плиснà-ща се,
„Размъти-ща овчи напой,
„Млад іяловàр іотговаря:
„Леле варе мàлка моме!
„Купѝ-ща си сѝтна мрежа,
„Фрли-ща гіе у овчи напой,
„Фанà ща си мрена-риба,
„Жива ща *гіе* в' огъні фрли.
„Малка момà іотговаря:
„Леле варе млад іаловар!
„Сторѝ-ща се сѝтен митѝл,
„Отѝ-ща си в' овчипа́ши,
„Измори-ща сиво стадо
„Млад іаловàр іотговаря;
„Леле варе малке моме!
„Пущѝ ща си буен пожа́р,
„Изго́ри ща си ситен митилі
„Малка мома іотговаря:
„Леле варе млад іоловàр!

„Сторù-ща се медна игла,
„Отù-ща си в' овчи тóри,
„Пробó-ща си сиво стáдо.
„Млад іаловар іотговаря:
„Леле варе малка моме,
„Откупи ща си сúтни сита,
„Събрà ща си малки момú,
„Мáлки момù млàди булки,
„Пресéя ща овчи тòри,
„Намери-ща медна игàа,
„Зè-ща врьа та в' ушите,
„Тебе пеем малка моме,
„Тебе пеем Бога фалим.
„Колко здравчец іу планúна,
„Толко здраве в' тая кжща,
„Здраве късмет и берекетъ,
„Жито просо мед и масло
„От сждé се наливало
„И през прага преліивало.“

[Слушана е отъ Демян Рагіевъ отъ с Врьніак Вратч· Окржж Бѣло статинска околия].

Тия пѣсни всичкитѣ не пѣжтъ всѣкждѣ, и само въ такива кжщи, отъ дѣто се надѣватъ за добъръ бакшишъ.

Като свръшжтъ пѣснитѣ, царьтъ на *Колéжнiзцитѣ* (коледници), ще завръши коледуването съ сдѣдующето благопожалание, което той изговаря много брзо, а другитѣ казватъ „аминъ!.“

„Скочете морè наши дружина!
„Кадè стàна станова (х) ме,
„Кадé пàта пàтувà (х) ме,
„Садé (всѣкждѣ), одиме садè добро найдóме,
„Тука дойдоме, тука най-добро найдоме
„Найдоме Стáненина Господина.

„На позлатени трапѐзи.
„С' златна чаша ракия пие
„С' сребрано ведро вино дава
[Другитѣ викатъ: „амин"].
„На момци и на дружина
„Моли се Богу за коледарци
„Да му попеятъ да го развеселатъ.
«Тий го не повселиа, но удже углушиа,
«Той бе́ си пà весел от Бога
«Та ги дари добрà дàрба
«Добра дарба пещна ле́ба
«Кантар сиреніе крс дука́то.
«Това дукато ако баде ме́дно,
«Медни му ко́шари били
«Ако бѫде златцѐ
«Златцѐ му се лело и ковало
«Като окол Евановден водица под воденица,
«Там тая *кукла*, коя ржка
«Размешала, растривала,
«Тя се прочула през девет села в' десето,
«Та и стари годѐжніъци ѝ доодиле
«С' врани коньѐ, синіи седлà
«С' орадинска ракия, с' тригодишно вино, с' *шишлоеани* бъклици.

[Тая благословия се продължава по нататъкъ, не вече не като благословия, а само за да разсмѣе и тъй веселите слушачи.

Мома́ се носи подноси, като Дражански старешина сас подплатения кожух (х) сас единия рака́въ.

Там сеяле бѐла *белѫ̀я* (жито).

Не се роди бе́ла белия, нол се роди *шаклѫ̀ка маклѫ̀ка*, та е с' нокатъ іожънала, на нокатъ накла̀дла, на *нусер* овръла, натъпкала ка́тѐричина *мешѫ̀на* и тя лакатъ непълна.

Турила е вав колерка, фанала кота́ка и пе́тліа, впрегнала кота̀ка и петліа, и закарала е на воденица. Па неще си седи над мливцето, но си

кара воденичара: «Коги ми дoиде ред, смели ми мливцето я ще отѝ' по га́бара, имам род да си го обида.» Коги дошла да дири мливцето, завратила ракаве до лактите, *са́ка* (мисли) че се набрашневатъ и лактите, а то нема и за ноктете. Тогава се скарала сас воденичара: «бре воденичарче, магарче защо ми си толко *уѐмнал* мливцето?» Той се разсърдил. па дръпнал *лоста* та е *спогна* през моста; тя падна на моста се уби на *нуссер* (крайната часть на носа); дигнала ѝ се ліоспица, пліощица па седнала на моста да плаче.Майкіа ѝ *гје* чула, прочула па дошла да *гје* (ѫ) теши: мълчи ми синко, мълчи и това да ти не е за зла̀, за добрà. Лесно през лед вода да пиешъ, на кръсник през плетъ ржка да цалуваш. Тя се зарадва, че това не е за зла́ не е за добра́ та стана и іотиде та си събра брашното, де по *пода*, де по каманіете та напълни *ка̀теричината мегшна* и тя лакат непълна. Фана котака и пе́тліа та ги спрегна та закара брашното домà. Там си іомесила ле́бище като а́рно *дука̀тище*; имаше си до три чичови дечица: дала м'ги от лебището, те го яле три дни и три годин; то им спорело като на *мравучка* през *полѡвинка* (кръстътъ).

От техъ едно да се разбере та станало *разбий войскја, разбиа́ша*, та комар му бе добар коні, сламка му бе маздрак, иглени уши му беа *стръмени* (зенгии). Той. се чу тука далече че *Сова̀ченје* (едно село) и *Врънјаченге* (друго село) се бият. Той си отиде бой да бие, та е избил що ми избил, що е останало живо намерили му мана, джана та го спогнали тука горе през поліето, тука горе *каде горикјава* та бара (местности тамошни), *влъчп дол*, та при дамова бара. Той да избегне зел та скочил през иглени уши сас коніа барабар у циганско гърне, и то му бѣ широко. От де ми дочуле *Попиченје* (село Попица) и те ми пошле сас лисите коніе, дългите ръткы, тънките пушки да гонатъ късите заеци . . . . .

[Тъй наред продължава да исмеява всичките околни села. Слушана отъ сжщия Демянъ Рагіевъ отъ село Враніакъ].

Като свършѫтъ благословията, домакинътъ ги дарява съ пари «*кръс-дука̀тъ*» а домакинката съ кофръгу́, колачета, нарѣчени *куклы*.

Коледуванията се губѫтъ све повече и повече и днесь сѣнка отъ тѣхъ сѫ останѫли въ планинските села.

---

4. *Гълѐм-сѐчко*. Януари.

а(*Сурваки. Св. Василъ, Нова година Іянуари.*

Празника се празднува на вредъ по селата, подъ название

сурувáки, и то отъ *злó* отъ *лоша срéща* и отъ *премéждие*

Както казахме и по-горѣ, спорѣдъ вѣрванието на народа. човѣкъ отъ всѣкждѣ е обкржженъ съ добри и лоши духове, които вѣчно водятъ борба по между си; прѣдмѣтътъ на тая борба е човѣка. Ако побѣди ангелътъ човѣкъ остава неврѣдимъ, побѣдили *гіавола*, то човѣка сполѣтватъ нещастия. Ако отъ тия нещастия е зависялъ живота на човѣка, тѣ се наричатъ *прѣмеждия*. Нещастнитѣ случки могятъ да бждятъ много, а *прѣмеждията* само нѣколко (двѣ, три или четри) въ цѣлия житотъ на човѣка. Тия *премеждия* сж създали *службата* и *оброка* (За тѣхъ ний ще поговоримъ пó послѣ).

Лошата срѣща, нещастнитѣ случки и прѣмеждията дохаждатъ на човѣка не само отъ *гіàвола*, но и отъ лошия день, лошия часъ лошия човѣкъ, отъ лошъ вѣтъръ, лошо мѣсто и пр. и пр. Глав на роль обаче играе добрия или лошия день и добрия или лошия часъ. Добрия день или часъ донася на човѣка: добро щастие, здравие и успѣхъ въ работа, а лошия донася: зло, нещастие, болѣсть и неуспѣхъ въ всичко. Ако си почналъ нѣкоя работа въ добъръ часъ, на срѣща ти иде само щастие и добъръ успѣхъ; ако те нѣкой срѣщне, походи поглѣдне въ добъръ часъ, то иде ти добро; пръкне ли се дѣте въ добра дакика, то бива щастливо.

Какъ обаче да улучишъ добъръ часъ?

Какъ можемъ прѣмина благополучно прѣмеждията?

Ето това зависяло отъ праздника *сурвакíи*

Слѣдъ *пръви петли* тръгватъ момци да сурвакатъ, както хората, тъй и стоката (добитъка). Чуятъ се още отъ далечъ, защото изъ пятътъ непрѣстанно *мяукатъ* като мачки (котки); «*мяу, стрúно, кофрънда̀лí*! Тука думата «*кофрънда̀лí* означава *мръвка сланúна* или свинско месо, Защо е именно туй мачешко (котешко) мяуканіе, никой неможé да ми обясни.

Щомъ влѣзнятъ въ кащи, тия *сурувачнíщи*, сурвакатъ съ дрѣновитѣ си пръчки най напрѣдъ *стàрецътъ* (домовладиката) въ кащи, а послѣ и всичката *чéлíад*. Послѣ това сурувакатъ воло-

ветѣ, кравитѣ, коніётѣ, говедата, овцетѣ и всичко що е живо (живина) въ кѫщи. Въ своитѣ сурувакания, тѣ желаѫтъ едно и сѫщо нѣщо: „*Сурова весела година, животъ здраве до година, до година до амина*; *пълна кѫща съ чѐліадъ, пълно гумно съ стока, пълна кошàра съ овци, големъ клась на нива, голѣмъ грозд на лозà, червена іабалка у градина, весело и здраво іу кѫщи*“.

«Аминъ» — отговарятъ всички.

Като свършатъ своитѣ сурувакания, всичкитѣ насѣдватъ, почерпватъ се и даряватъ.

Въ нѣкой села (планинскитѣ)щомъ влѣзнѫтъ сурвачніъцитѣ, най напрѣдъ бръкатъ съ дрѣновитѣ си пръчки въ жаравината и нареждатъ ония благословия, които чухме и на *Игнàжден* и на *Бждніа вѐчер*.

Даруванията се състоѫтъ въ *повесма* и мръвки отъ слания или свинско месо.

Дрѣновитѣ пръчки трѣбва да бѫдѫтъ сурови, т. іе. наскоро отсѣчени.

За Бога *Сура* никѫдѣ нищо незнаѫтъ.

б). *Бàбинден* (8 Януарий)

Тѐжката (трудната) жена, която стоѝ на прáга между живота и смъртьта, въ тия скръбни, мѫченически минути има прѣдъ себе си единственния избавитель *бáбата*. Бабата съ свойтъ разговоръ, съ бѝлкіитѣ си, съ знанието и вѣщината си *растушва* и *ослобòжда тежката* жена и ѫ приготовлява за великия моментъ на раждането.

Вече болкитѣ настѫпватъ и бабата употрѣбява своето знание: билкіи,*магіѐренье* е направено и трудната жена е вече . . . . . майка, *родуліа*, *лафутка*.

Родуліата е намѣстена, прѣвръзана, и опастностьта за неѫ

е остранена. Сега иде редъ на дѣтето: цѣлъ редъ грижи, старания, най-деликатни *бабѝнски* операци сж направени; дѣтето е *очѝстено*, окжпано, *пòвито* и положено край ревнивата и щастлива майка.

Въ цѣлата кжща е щастие и радость. Главния виновникъ на това щастие е *бабата*, която е лѣсно отървала трудната жена отъ мжки и смърть.

Главната опастность е отстранена, но още хиляди нови иджтъ, или за *лахусата* (родуліата), или за дѣтето. Лахуситѣ вече лѣтжтъ около родуліата и около дѣтето и гледатъ да имъ повредятъ, но *бàбата* е тукъ и съ своитѣ билкіи ги пази.

Дохожда *трéкіата* нощь; орисницитѣ сж вече опжтили да насѣдатъ около *люлкіата* на дѣтето, за да произнесжтъ своето *орисванье*, *да оришатъ* дѣтето. правжтъ се приготовления, за да се посрѣщнжтъ тия всемогжщи духове и да бждатъ расположени добрѣ къмъ *младѐнеца*. *Бабата* е пакъ тука: тя спи до дѣтето; тя нарежда всичко, що трѣбва, за да бждатъ орисницитѣ весели.

Послѣ това, четиридесетъ дни наредъ, *бабата* дохожда при родуліата и дѣтето и отстранява отъ тѣхъ всѣкоя опастность. Разнитѣ дѣтински болѣсти: *склóпци*, *бабыци* и други лѣкуватъ се отъ *бабата*; тя е единственния лѣкарь и на родуліата и на дѣтето. И всичкигѣ тия трудове бабата врѣши за едно нищожно възнаграждение: колкото желае бащата; по селата тая сумма не възлиза и днесъ повече отъ четири лева (20 гр.).

Това е българската — селска *баба*. Само българската — селенка може да знае значението на тая баба; само българскиятъ селенинъ баща може да оцѣни заслугитѣ на бабата.

Това е сега; това е днесъ, а какво е било прѣди у старо врѣме!

Въ честь на тоя домашенъ благодѣтель, въ тоя край, е запазенъ праздникъ, извѣстенъ подъ название *бáбинден*.

Това празднество, казватъ, е устроено още и въ честь на дѣтинската болесть *Бабици*.

Праздника се съпровожда съ слѣдующитѣ обряди и обичаи.

Още прѣдзорѝ *бабата* дохожда въ кѫщата, дѣто е *бабувала*, окѫпва дѣтето, ако е *телѐначе* (малко), а омива очитѣ на пòголѣмшкитѣ. Прѣди да окѫпе дѣтето, намазва го съ масло, а сѫщето прави и слѣдъ окѫпваньето: когато ще го *оповúе* (повивамъ) на главицата му ще тури и червенъ *влàсъ* (34) съ масло. Маслото бабата носи въ гърне и е *магіèрено* отъ нея, та има цѣлебна сила; сѫщето е направено и съ *власътъ*.

Като свърши тая своя работа въ всичкитѣ кѫщи, въ които е тя бабувала, бабата се връща въ кѫщи, за да посрѣща *гóскіе*. Снахитѣ на бабата или нейнитѣ дъщери и роднини (ако има снахи и дъщери) сѫ вече приготвили всичко за *гóскіето* Приготовленията се състоѧтъ въ приготвуване *гóстби* за *гóскіето*.

Всѣкоя пакъ майка, щомъ бабата излѣзне изъ домътъ ѝ още отъ заранѣта омѣсила и опекла *пресна турта*, заклала, обиварила и припекла печена кокошка,, сготвила и друго ѣденье, налѣла бъклица съ вино и, когато дойде пладне, опѫтва се къмъ кѫщата на бабата. Ако е пó млада, тя ще отиде и пó раншко, за да и послуша (пошета) по нѣщо въ бабата.

Тоя день мѫжътъ въ кѫщи е нѣмъ: той вече неможе да заповѣдва на жената си: «*направи това или онова!*» нити пакъ да ѫ пита: «*кждѣ отиваш и какво ще правишъ?*» «*На бàбинден въ кѫщи пѣе кокошката*» — казваше баба Пръва отъ Клисура.

Всичкитѣ майки сѫ дошли, трапезата е вече сложена, бабата е седнѫла *на челó*, и гощеваньето почва; то се продължава

---

(34) *Влас* е опрана и влачена вълна. За *влисъ, щимъ, къделъи* и пр. ще се говори въ третата частъ, въ отдѣлътъ на женската домашна работа.

до тъмнинòщи, до *голема вечéра*. Казахме тоя день жената е пѣтелътъ въ кѫщи.

Това гощаванье е най-интересното, най-веселото, най забавителното за майкитѣ. Трапезата е сложана на длъжъ и около нея сѫ насѣдали 50 60 70 па 100 майки по редъ, т. іе. на чело́ бабата, а до нея, отъ лѣво и дѣсно, майкитѣ по възрасть. *Бабата*, развеселена отъ винцето, отваря ко́вчега на тайнитѣ при раждането на всѣкоя родуліа отдѣлно, и то за всѣкое дѣте. Анекдоти, раскази, прикаски *коя откоя* по интересна, по забавителна по смѣшна. а свръшванье край нема. Щомъ свърши една почнува друга.

Гласовѝтитѣ ще почнѫтъ да *кръшаѫ* своитѣ гласове, и пѣснитѣ почнуватъ. Всѣкое се *надвàрква* да попѣе пръва, но наведнъжъ пѣснитѣ сѫ прекѫснѫти! Нàдворъ запищела, или гайда, или *зурла* съ тъпанъ или пакъ задрънкала *цигулка*, испратѐни отъ щастливъ нѣкой баща и . . . . . хорото се залюлѣло, водено отъ самата баба.

Тъй се свръшва *ба́бинден* въ Западна България.

в) *Южнѝчци-верѝжнѝчци.* [16 Януарий].

Гръмотевицата е страшно нѣщо: човѣкъ си работи на ньивата или отпочива отъ работата нàпладне (пладнува) или пакъ весело си свѝри край овцетѣ, и наведнъжъ облакъ трѣсъкъ и гръмъ . . . . . и човѣкъ е прострѣнъ мртавъ. Гръмотевицата се праща отъ Бога, за да накаже човѣцитѣ за грѣховетѣ имъ и *грѣмнѫтия* се незакопава въ гробищата, защото се счита за грѣшенъ. Гръмотевицата е *стрела́*, която *долѣтва* отъ небето и ударя човѣка. Стрелата, ако се ископа изъ землята, е лѣковита.

Въ честь на туй явление физическо сѫ устроени два праздника: 16 Януари и 20 Юлий.

На тоя день всѣкоя кѫща си мѣси *колáчь* и си разнася по кѫщитѣ да бѫдѫтъ запазени отъ гръмотевицата. Никой изъ кѫща, а особенно женитѣ, не трѣ́ова да работѫтъ, защото, ако на нѣ-

кого има дрѣха, чорапъ, или риза, работени на тоя день, то непремѣнно ще го удари гръмотевицата.

г) *Срѐдзѝма* [18 Януарий. Св. Атанасии].

Св. Атанасии се счита за средзима. На тоя день се мѣси колачь и разнася по кѫщитѣ за *берекѐтъ* (плодородие).

Всѣкой селенинъ си прѣглежда сеното сламата и другата храна, нуждна за стоката и вече знае да ли ще стигне до *нàпролет* или ще трѣбва да се прикупува още. Отъ дебелината на снѣга на тоя день познавтъ, какъвъ ще бѫде и берекета прѣзъ лѣтото.

5. *Màлък сѐчко.* Февруари.

а) *Влъчѝ празднищи. Трифунците* (1, 2, 3 Февр.)

Главния поминъкъ на българина, освѣнъ земледѣлието, е и скотовѫдството. *Овцѐте*, *козѐте*, говедата, *коньѐте* и другия добитъкъ и стока съставлявать негового богатство особенно овцата.

Освѣнъ разнитѣ болести, които дохаждать въ видъ на разни лоши и пàкостни духове и разрушаватъ това багатсво на човѣка, има едно друго зло, видимо, което ходи, което живѣе близо до човѣка, което срѣща човѣка на всѣкѫдѣ и му наниса пакости. Това зло е влъка.

Вълка живѣе въ гората, въ шумáка въ гѫститѣ трънници и отъ тамо граби овци, коньѐ и говеда; когато пакъ е гладенъ, а това се случва зимно врѣие, вълка напада и на самия човѣкъ.

Слѣдъ мечката вълка е най-голѣмия грабливъ звѣръ въ нашитѣ гори. Той е братъ на кучето, но, вслѣдствие скарването имъ, което е станѫло за една овца, защото неможли да си ѭ подѣлѭтъ братски, тия два родени брата сѫ станѫли непримирими врагове. Кучего станѫло пазитель на човѣка и на стóката му, а вълка останѫлъ сѫщия прѣдишенъ грабитель

Вълка се храни само съ месо, за това той напада на стоката, а най много на овцата, защото е пòслаба и пòглупава. Той би съсипалъ много овци, защото удушва повече отколкото може да изѣде, но Богъ го устроилъ така, щото *челіустѝтѣ* му да не сѫ

отворени всѣкога; има минути, когато вълка не може да си отвори устата и не може да граби овцата, а ѫ само *души* (мирише) и *ніушка* и ѫ бута съ *прълипцата* си, па си замине гладенъ.

Голѣмо щастие за човѣка и за скотовѫдеца е, дѣто вълка не може да *подушва*, като кучето, и неможе да *понюшва* на коя страна има овци, конье, говеда и човѣкъ; по нѣкога той минава наблизо край стадото, но не може да подуши и си заминава. Той сѫщо и неможалъ да види отъ далечь.

Друго щастие за човѣка и за скотовѫдството е и туй, дѣто вълка не се *плоди* много като кучето: вълчицата се *окучвала* само веднѫжъ въ живота си и то *окучвала* толкова щѐнци (щенѐп), колкото недѣли траѫтъ *мѣсѝцитѣ* тая година (35). Прѣзъ *мратѝнскитѣ* нощи на коя страна виѫтъ вълцитѣ въ една околность, тамъ ще се *кучатъ* вълчицитѣ прѣзъ пролѣтьта. За това двѣ-три села ходѫтъ по тия мѣста и убиватъ *щенцѝтѣ*, додѣто сѫ още слѐпи и немогатъ да бѣгатъ.

Вълка ходи за плѣнъ или самъ — *самъц* (самѐц), или нѣколко заедно — *глотнѝца*. Глотницата е много опасна, защото напада и на самия човѣкъ. *Самѐца* не е толкова опасенъ, но пакъ свѐ се храни по́добрѣ. «Защо ти е дебел врата?» — попитали вълка: «защото одим сам» —отговорилъ той.

Глотнѝцата, зимно врѣме захваща пѫтищата и *прѫтинитѣ* и тамо чекатъ своята плѣчка. Глотницата по нѣкога влиза и въ селата.

Това е вълка за българското скотовѫдство.

За да го истрѣби, човѣкъ е изваждалъ *хайки*, опитомилъ е кучето, но нищо не е помогнѫло. Най-послѣ се видѣлъ принуденъ да му устрои праздникъ.

---

(35) *Месни́цитѣ* се наричатъ днитѣ отъ 25 Декемврий до сѝрни за́говезни. По нѣкога, когато Великденъ е прѣзъ Марта, мѣсницитѣ сѫ кратки, а когато Великденъ е прѣзъ Априлий, месницитѣ сѫ дълги.

Тоя праздникъ е тридневенъ: 1 2 3 февр. наречень: «*Влъчи празднищи*» или «*Трифунцитѣ.*»

Прѣзъ тия три дни женитѣ не плѣтѫтъ чорапе, не прѣдѫтъ прѣжда, не тъкѫтъ платно шаекъ, блеви, не перѫтъ ризи и други тѣмъ подобни домашни женски работи

Тия праздници пазѫтъ и занаятчиитѣ: кожухари, терзии, ковачи, валіавичари, табаци и други, които изработватъ или облѣкла и обуща, или материялъ за тия потрѣбности.

«Вълка ако срѣщне такъвъ човѣкъ, комуто въ кѫщата се празднувани тия дни, не го задѣвалъ нищо; ако ли пакъ той има на себе си нѣщо, което да е работено презъ «*влъчите празднищи*», то вълка го напада; за да се избави такъвъ отъ ноктитѣ на вълка, той трѣбва да хвърли отъ себе си всичко онова' що е работено презъ тия дни. Ако ще би и единъ конецъ да има на дрѣхата, турнатъ през тия дни, или и едно *копче* да е пришито то трѣбва да хвърли цѣлата дрѣха, за да отърве живота си.»

Първия день се меси *колáчъ* и се разнася по кѫщитѣ и се туря въ *кръмилката* на овцетѣ, и на стоката, за да ги не напада вълка.

Вълка никога не напада на вола, ако е той *ангелъ*, т. іе. ако се впрѣга и оре съ него.

Презъ Трифуацитѣ се вржшатъ още слѣдуюнтѣ обряди.

На първия Трифунецъ т. іе. на 1-ий Февр., който има лозя, ходе въ лозето си и *порѣзва* три пръчки лозови. Това се прави за да не *маніѳсва грозгіето.*

Спомѣнѫхме по горѣ [глѣдай въ обрядитѣ за *бѫдніа вѐчер.*],

Саждитѣ, омѐтени *отъ* коминьтъ и размѣсени съ орѣхи отъ бъдніа вечеръ размѣсватъ въ вино и поливатъ на тритѣ *главужиніи*, отъ които сѫ отрѣзани три пръчки, като казватъ:

«Колко саждипо комѝніъ, колко орехи по дървята, толко грозгіе по лозята.»

Отъ туй първий Трифунецъ и нареченъ и «*Трифунъ зарезанъ.*»

На първия, втория и третия день отъ Трифунцитѣ, всѣкой орачь всѣкоя заранъ туря на рàлника нѣколко *жѣви* вѫглена, като нарича всѣкой единъ на нѣщо, на пр. единия вѫгленъ прѣдставлява жито, другия ячмикъ, третия — кукурузъ, четвъртия — сено, петия, — грозгіе, шестия — грѣсти, седмия — овесъ и прочее, све земни произведения. Тия вѫглене стоѫтъ на раника презъ цѣла нощь и на сутрентьта се гледа: кой отъ вѫгленитѣ ся расипалъ и станалъ на пепелъ, а кой е угаснѫлъ и останалъ цѣлъ вѫгленъ. Вѫгленътъ който се разсипалъ- т. іе. станалъ на пепель, прѣдсказва, че ще има берекетъ отъ това земно произведение на което е той билъ нареченъ; цѣлия угасналъ вѫгленъ прѣдсказва, че отъ туй произведение на щѣло било да има берекетъ.

б). *Чуминден* [Денътъ на чумата. Св. Хараламби 10 Февруарий].

Всичкитѣ болести, които идѫтъ, било на човѣка, било на добитъка сѫ зли духове, които сѫ създадени само да го мѫчатъ и да му причиняватъ зло. Нѣкой отъ тия духове се провождатъ отъ Бога, за да наказва хората за тѣхнитѣ грѣхове, или пакъ да ги *опитѫтъ* (испитатъ). Между всичкитѣ тия лоши духове и болѣсти, на първо мѣсто стои *чумата.*

Народното повѣрие, знае за чумата слѣднитѣ нѣща.

Чумата е жена, вѣчно живѣе и вѣчно патува по различнитѣ части на свѣта. Отъ врѣме на врѣме ней се испраща отъ Бога *тѣ́фтеръ* (регистръ), въ който стоѫтъ записани имената на они човѣци, на които тя трѣбва да земе душитѣ. По нѣкога въ тоя *тѣ̀фтеръ* е записано само общото число на душитѣ, които тя трѣбва да вземе, а на чумата е оставено да рѣши, кой именно трѣбва да умрѣ. Въ нѣкой села тя повече мѝори, а въ нѣкои — пѝ малко, кѫдѣ какъ ѝ *скимне*; кѫдѣ ѫ посрѣщнѫтъ добрѣ ми-

нават безъ жртви, а кждѣ е разсърдена, опустошава немилости во: въ нѣкои села неостава нито една жива душа.“

Ето защо, щомъ се поеви чумата въ нѣкоя страна, веднага се правятъ приготовления, за да ѫ посрѣщнатъ, колкото се може по-добрѣ, и съ това да ѫ умилостивятъ. Цѣлата кѫща ще бѫде помѣтена, почистена, измазана; чърги и други постелки ще бѫдатъ или *о́прани* или *избуани* и истърсени отъ прахътъ. Кѫщата ще свѣтне отъ чистота, дворътъ или гумното ще бѫде почистено, помѣтено; оборътъ кошарите ще бѫдатъ тъй сѫщо чисти.

«Щомъ се поеви чумата прѣстава всѣкоя кражба: едно *лукаво перо* не смѣе да се открадне; съ торби парѝ да стоятъ на пътятъ, никой не смѣе да ги бутне. Ако нѣкой знае въ себе си, че въ кѫщата му е внесено нѣкога нѣщо чуждо, а особенно: *сирашко*, черковно или *довѝшко* (на вдовица), веднага ще хвърли всичко това на пътятъ; ако ли пакъ това *отъмнѫто* имание е изѣдено, испито или *изно́сено* (за дрѣхи, черги и тѣмъ подобни), то въ такъвъ случай се хвъргатъ пари на пътятъ срѣщу стойностьта имъ.» За това въ чумово врѣме нѣкога на пътъ се срѣщало злато, сре́бро, мѣдъ (бакъръ) и други нѣща цѣнни, но никой не е смѣилъ да бутне или пипне тия нѣща, защото, щомъ нѣкой е взималъ нѣща, тутакси ставалъ чумавъ и до единъ часъ умиралъ.

Така сѫщо въ чумово всѣкой трѣбва да се пази и то много строго отъ плътски сношения, защото чумата мразяла тѣзи нѣща и уморвала лицата, които не сѫ пазили, Особенно чумата много мразяла блудницитѣ, или тѣзи, които оскверняватъ брачния чертогъ и изневѣряватъ на мѫжътъ си: такава жена, па и мѫжъ, умирали непремѣнно. Даването ексикъ, измама, всякоя лъжа и други подобни чумата такожде мразяла много. За туй кръчмаретѣ, хлѣбаретѣ, дукянджнитѣ, бояджиитѣ и други строго ге пазятъ въ чумово врѣме отъ измама, ексикъ и лъжа. Чумата много мразяла и хайдуцитѣ, за това въ чумово врѣме умирали много хайдуци.

Щомъ се появи чумата, въ всѣко кѫща правѭтъ слѣдующитѣ приготовления: щомъ се смръкне стоплуватъ котелъ съ вода, намѣстватъ коригото *заливатъ ума* (36) турѭтъ гребенъ и хубава мегка прана вълна. Всичко това оставятъ въ кѫщи на една страна, защото прѣзъ нощьта чумата дохождала, омивала си главата, окѫпвала си дѣтето и го оповиввала въ вълната. Понеже не се знае, кога именно ще дойде въ нѣкоя кѫща, то за това тия приготовления ставатъ всѣкоя вечерь въ всѣкоя кѫща, додѣто мòри чумата.

Казахме какво най-много мразяла и кого най-много морила. Ето защо чумата въ едно село изморила сичко живо въ една махла, а въ другитѣ махли не докачила никого или, въ една махла измòрила всички кѫщи, а само въ една незадѣнѫла никого, или пакъ, въ една махла или село, изморила цѣла една кѫща, а другитѣ кѫщи не бутнѫла.

По селата прикаски, анекдоти върху туй сѫ толкова многобройни, щото за сѣкое село има запазени по стотина.

«Чумата ходяла била само по пѫтищата и друмоветѣ, а избѣгавала пѫтекитѣ; особенно не обичала била до ходи изъ шумаци, гѫстаци и тръніàци. Ето защо който успѣлъ да избѣга въ шумацитѣ, гѫстацитѣ и горитѣ, чумата не е можала била да го умори, ако ще би да билъ той записанъ у тéфтера ù».

Заразения отъ чумата се нарича *«чумавъ»*, *«чумава.»*

---

(36) Въ тоя край съ хумата перѫтъ ризитѣ си и миѭтъ главитѣ си. Особенно за въ послѣдния случай. Туй правѭтъ женитѣ защото *ума̑та* омеквала косата, *У̑ма*, която ще бѫде употрѣбена за миеніе глава, найнапрѣдъ се опече въ оганіътъ, а послѣ гуди въ *ўмнјъка* (ссѫдъ нарочно употрѣбляемъ за тая цѣль) и се полива съ *връл оцет*. Това цѣлото дѣйствие се нарича: *заливанје ўма*, *„заля ли умата?“* значи: опече ли ѭ и поляли съ оцетъ.

За у̑мата и ўмніака има прикаска, но тя ще бѫде изложена въ третата частъ, въ отдѣлътъ на домашния животъ на селенина.

Това е чумата спорѣдъ народното вѣрвание.

Тя дохажда и заминава, но страхътъ, ужасътъ, опустѣлитѣ кѫщи оставатъ слѣдъ нѣѫ и напомнуватъ за нейнитѣ дѣла. Поколения измиратъ, но нейнитѣ дѣла се прѣдаватъ и не забравятъ.

Това повлияло, та въ нейна честь е устроенъ праздникъ.

Запазенитѣ до днесь обряди сѫ слѣднитѣ.

Сутрьнята рано ще се помѣте гумното, кошáритѣ; оборътъ ще се почисти, а слѣдъ туй се сготви гостба и опече хлѣбъ и колачь. Като наближи обѣдъ, ще се сложи трапезата, ще се прѣкади гостбата и хлѣба и ще се разнесе по махлата отъ гостбата и *колака*, който въ нѣкои села е намазанъ съ медъ. Прѣкадването извръшва не свещенника, но най-старата жена въ кѫщата.

Слѣдъ разнисанието, ще се съберѫтъ домашнитѣ и ще ѣдѫтъ. Прѣзъ тоя день женитѣ не работѣтъ нищо отъ женскитѣ си занятия.

Името на чумата се употрѣблява като укорителенъ епитетъ: «*Чумо нѝедна!*» Употрѣблява се още и въ слѣдующитѣ пословици: *Бегаш от мене ката от чумав*» или «*Чумава ли сам та не доодиш у дома*» или «*Ти си чумава у главата,*» «*Като чумлѝък си.*» Има и трѣва, посвятена на чумата, *чумиш*, *чумотрънье*, *чумлѝък*.

Незнаѫ да ли е едно съвпадение, или подъ влиянието на християнството е станѫло, дѣто праздника на св. Великомѫченикъ Хараламбии на 10 Февруарий, който святецъ въ черковитѣ по иконитѣ е прѣдставенъ, че бие и мѫчи чумата, обаче, въ тоя день името на св. мѫченикъ Хараламбии се срѣща много рѣдко и то само между свещенницитѣ, даскалитѣ, попадиитѣ, когато името на чумата ще чуете въ всѣкоя кѫща.

в) *Влàсовден*, *Власинден* [11 Февруарии св мѫченикъ Власии]-

Значението на добитъка за домашната икономия е вече познато. Волътъ, съ когото въ тоя край селенина оре, вози и свръ-

шва всичкитѣ си полски работи, играе много важна роль въ живота на селенина. Кѫща, въ който нѣма волове за впрѣгание се счита най-бѣдната кѫща. Воловетѣ, които се впрѣгатъ иматъ толкова голѣмо уважение, щото тѣхъ вече не наричатъ съ други думи освѣнъ съ думитѣ «*Ангели*»: «*Не мѫчи ангелитѣ!*» «*Не бий ангелитѣ!*» «*Не е ли те барем грех за ангелите?*» и други ще чуете на всѣкѫдѣ за воловетѣ. Жената никога нѣма да мине пѫть на воловетѣ, които се впрѣгатъ. Това уважение се распространило по надалечъ: въ тоя край се счита за голѣмъ грѣхъ да се заколе и ѣде волъ, който е впрѣганъ.

Здравието, слѣдователнно, на воловетѣ е скѫпо за единъ селенинъ.

Има обаче единъ лошъ духъ, който въ видъ на болесть, наречена «*влáс*», която влиза въ утробата и чирвата на вола и го уморва.

Тая болесть се лѣкува много мѫчно, и понеже тя е олицетворена въ лошъ духъ, то въ нейна честь е и устроенъ праздникъ.

Спорѣдъ вѣрванията на народа волътъ, лѣкуванъ на тоя день, нѣма да страдае отъ тая болѣсть.

Обрядътъ е слѣдующия.

Всѣкоя кѫща омесва два колака: «*св. Петка*» и «*св. Власс*»; тия колачи се прѣкадватъ и то кошарата при воловетѣ. Отъ колачьтъ «*св. Влас*» гуждатъ въ трицитѣ, та закрѣмватъ воловетѣ и гуждатъ още и въ кърмилката на овцетѣ, а отъ другия колачь «*св. Петка*» разнасятъ по махлата. Вѣрва се, че воловетѣ и овцитѣ, закърмени съ колака «*св. Власс*» нѣма да ловѫтъ прѣзъ годината болѣстьта «*влас*» въ чирвата.

Вѣрва се още, че волътъ е опасанъ съ деветъ «*иримика*» (пояси) и на тоя день той е распасанъ, та за това тоя день нетрѣбвало да се впрѣга по никакъвъ начинъ. Волъ, впрѣгнѫтъ на тоя день, умиралъ непрѣмѣнно отъ «*влас.*»

Прѣзъ тоя день на впрѣгатнитѣ волове гуждатъ по деветъ пѫ-

ти сѣно или слама. Сѫщо и постикъ, ако би да се случи въ блажно врѣме.

На тоя день отъ воловетѣ, овцитѣ и козитѣ жинатъ по малко вълна и длака. Тая вълна се употрѣблява послѣ за лѣкъ. Когато нѣкоя овца, коза или друго добиче се нѣкакъ нарани, то тая рана засалятъ съ малко изгорела вълна.

Ако нѣкое добиче да хване болѣстьта «*власъ*», изгарятъ отъ тая вълна и гуждатъ въ трицитѣ и въ пѣрнилката.

Други обряди нѣма.

И туй е едно съвпадение. Пѣтъ *Власовден* се празднува на 11 Февр., когато е празникъть на св. мученикъ Власия.

г) *Сѣрница* или *Сирна недѣля* (а) (Сирни заговезди).

Нѣкога, прѣди 100 години, зимни се, че свадбитѣ сж става ли само зимоврѣме и то отъ *Петковденъ* до *Сѣрница*. Сѫщъ *Сѣрница* оставалитѣ не оженени моми и момци до чекатъ до голѣма пакъ *Петковденъ*, защото прѣзъ лѣтно врѣме не е позволявало да се оженятъ. Това до нѣкакъ се запазило и до днесъ, ако и не до толкова строго: въ селата и днесъ е много голѣма рѣдкость да се направи свадба прѣзъ лѣтнитѣ месеци или и тѣ сѫщатъ отъ много голѣма нужда.

Ето защо, ако нѣкои моми или момци сж останали неоженени прѣзъ зимата, и сѣрница сж запазили моми и момци сж казва: *Герговъ* момчета и моми *Петковъ* невѣстици, или «*Петко* и *Пенко* момци, *Гюргя* сж се оженили, а *Тодя* е дѣвицо, та сѣрница сѣ тъжна и дълго време и сѣ сѣди до въ тая недѣлята сѣ пущатъ сѣщо сватби и сѣ сѣдятъ

Прѣзъ тѣзи [illegible] сѣ [illegible] сѣ [illegible] сѣ

дѣля. Тия три дни прѣзъ сирната недѣля сѫ праздненственни; всичкитѣ моми и момци сѫ на люлкитѣ, а особенно въ недѣля трѣбва всѣкой да люлѣе за здравие и отъ *бес.*

Додѣто се люлѣятъ домакинкитѣ, — най-старитѣ жени въ кѫщата — гуждатъ яйца въ пазвата си, за да бѫдатъ прѣзъ лѣтото гръститѣ голѣми.

Въ нѣкои села(а) до дѣто траятъ люлкитѣ прѣзъ седмицатата, подѣвкитѣ вършятъ слѣдующата ѝгра.

Раздѣлятъ се на двѣ групи, положени една срѣщу друга, отъ които, едната група прѣдставлява домътъ на момата, а другата — домътъ на момъка. Избиратъ се двѣ моми, които играятъ роль на свахи — просителки — бъкличарки — които ще бѫдатъ проваждани отъ домътъ на момъка въ домътъ на момата, за да ѭ искатъ. Двѣтѣ моми, като тръгнятъ отъ групата на момъка пѣятъ:

«*Дѐвокѝина мале, дѐвокѝина мале*
«*Да дадѐш девокѝа, да дадеш девокѝа.*»

На това отъ групата на момата отговарятъ съ пѣсень:

«*Не давам девокѝа, не давам девокѝа,*
«*Че не е упрела и не е доткàла.*»

Момитѣ — свахи запасятъ тая скръбна вѣсть съ пѣсень:

«*Не рàдвай се войно, не радвай се войно,*
«*Недáват девокѝа, недáват девокѝа.*»

Свекръвата олицетворена въ групата на момъка отговаря съ пѣсень:

«*Молѐте се тъщи, молѐте се тъщи,*
«*Да дàдѐ девокѝа, да даде девокѝа.*»

Свахитѣ — моми се връщатъ съ просителната пѣсень:

«*Мòлим ти се тъщо, молим ти се тъщо,*
«*Да дадѐш девокѝа, да дадѐш девокѝа.*»

Групата на тъщата отговаря съ пѣсень:

«*Дàвáме дѐвокѝа, даваме девокѝа*

(а) Въ Ломско и Берковскво.

«*За шиник жълтици, за шиник жълтици*

«*За крошніа маргарит за крошніа маргарит.*»

Свахитѣ — моми .съобщаватъ съ пѣсень:

«*Дàват ни девокіа, дàват ни девокіа*

«*За шѝнѝк жълтици, за шѝник жълтици*

«*За крошніа мàргáрит, за крошніа мàргáрит.*»

Тъщата връща свахитѣ съ пѣсень:

«*Молѐте се тъщи, молѐте се тъщи,*

«*Да даде девокіа, да даде девокіа,*

«*За кола ѝ волове, за кола ѝ волове.*»

Свахитѣ се връщатъ съ пѣсень:

«*Молим ти се тъщо, молим ти се тъщо*

«*Да дадеш девокіа, да дадеш девокіа*

«*За кола ѝ волове, за кола ѝ волове.*»

Тъщата отговаря съ пѣсень:

«*Не дàвам девокіа, не давам девокіа,*

«*За кола ѝ волове, за кола ѝ волове.*»

«*Моята девокіа, моята девокіа,*

«*Сака злàтен войно, сака злáтен войно.*

Свекръвата, оскърбена отъ тоя отговоръ, съ ядъ и гнѣвъ отговаря.

«*Я кажѐте моми, я кажѐте моми*

«*Че ѝ се готви, че ѝ се готви*

«*Студен лѐден войно, студен лѐден войно.*

Свахитѣ вече разсърдени, дохаждатъ до половината на разстоянието между двѣтѣ групи, и като че прѣкжсватъ прѣговора съ пѣсеньта:

«*Тебе иде моме, тебе иде моме*

«*Студен лѐден войно, студен леден войно,*

«*Сас златна кочѝя, сас златна кочѝя.*» (37)

---

(37) Въ тия нѣколко редове се исказва туй народно суевѣрие, че змейовете, когато щѣли да отведжтъ нѣкоя мома и да ѫ земжтъ за жена,

Съ това се свръшва прѣговора, като се загàтва, че за останѫлитѣ неоженени прѣзъ зимата моми, прѣзъ лѣтото се готви младоженiькъ, студенъ и леденъ змей, който ходи съ златна кочúя, т. iе. че прѣзъ лѣтото момата може да се ожени само за змей, а никакъ за момъкъ.

д) *Пъсси понделникъ. Чисти пондѣлник.*

Първия день, пондѣлникъ отъ първата недѣля на Великия пость. се нарича «*Пъсси понделник*» или «*Чисти понделникъ*».

Кучето пази овцитѣ отъ вълци; кучето пази кѫщата и имуществото на стопанина отъ разбойници; кучето обажда всѣкога, когато е влѣзнѫлъ въ кѫщата чуждъ човѣкъ. Безъ кучето селенинътъ не отива никѫдѣ; на воденицата ли отиде, на дърва ли, на нивата ли, на оранье ли, на косене ли — навредъ кучето ще бѫде неотлѫчно отъ него, отъ колата и воловетѣ. Селската кѫща безъ куче е немислима. «*Нема ни куче на вратата си.*» — казватъ прѣзрително, когато искатъ да укорѫтъ най лошия селенинъ. Кучето е вѣрно на ступанина си, даже понѣкога по-вѣрно и отъ самата повторка ступанка. Вѣрва се, че кучето познава, кой какво мислялъ билъ; за това, когато дойде нѣкой страненъ човѣкъ, кучето познавало дали странеца мисли добрѣ или зло за кѫщата и въ такъвъ случай, или лаяло много върху гостенина, или *поджавка* и млъкне, Ако кучето поджавка малко и млъкне, то значи, че гостенина е добъръ човѣкъ и нѣма никаква зла ѳмисъл; ако ли пакъ то лае непрѣстанно и немлъква и то лае на гривицата на кѫщата, дѣто е влѣзнѫлъ странеца, то всички въ кѫщи вече знаѭтъ, че гостеннина не е добъръ човѣкъ, и не мисли добро за кѫщата; той има лошъ кроежъ, или за ступанина на

дохождали били съ *златни кочии* (интофи, каруци, файтони, колесници). Въ народния говоръ сѫ познати: кола, колесаръ, кочия и интофъ: има още талига. Разликата между тѣхъ и подробното имъ описание ще бѫде изложено пакъ въ третата честь.

кжщата, или за имуществото му. За да се осуетятъ лошитѣ намѣрения на тоя човѣкъ, всичкитѣ домашни взиматъ прѣдопазителни мѣрки и цѣлата нощь сж *на щрѣк*. Хиляди примѣри и приказки поддържатъ това вѣрване между народа.

Това е кучето за селенина. Ето защо кучето е станжло едно отъ най-обичнитѣ домашни животни за човѣка. Едно добро отъ *сой* куче се цѣни повече отъ двѣ—три овци. Имало е много случаи, щото за едно добро овчарско куче сж дадени десеть овци.

Кучето при това нѣма голѣми претенции. Храната му е ос кждна: трохитѣ отъ трапезата и по нѣкое кокалче сж достатъчни да заситятъ колко годѣ гладния му желждъкъ. То живѣе постоянно на вънъ, изложено на вѣтъра, дъжда, снѣга и студа. Тоя труденъ животъ то сносва съ голѣмо юнашество, и това е родило пословицата: «*има кучешка душа*!»

Кучето не хваща друга болѣсть освѣнъ *бес*—побеснева. Бесътъ е лошъ духъ, който мори псетата, па и човѣка.

Въ честь на тоя лошъ духъ е устроенъ праздникъ въ пондѣлникъ слѣдъ сирната недѣля.

За да се запази човѣкъ отъ *бес*, както видѣхме, трѣбва непрѣмѣнно да се люлѣе въ нѣделя; за да се запази кучето отъ бесъ, трѣбва да го люлѣятъ въ пондѣлникъ.

Сутрењта въ пондѣлникъ, всичкитѣ момци се събиратъ на нѣколко мѣста вънъ отъ селото и направятъ люлкіи, за да люлѣятъ на тѣхъ всѣкой своитѣ кучета; понеже всѣкоя кжща има по десетина псета, то обикновенно люлѣятъ само по едно куче отъ кжща. Люлкіата трѣбва да бжде направена отъ колци или други дърва, защото ако се направи на дърво, което ражда, такова дърво изсъхвало; па и за селото не е добро да се люлѣе куче на зелено дърво.

Като се приготви всичко, почнува се люлѣянието.

Кучето, вързано прѣзъ плѣшкитѣ *изнишватъ* го нѣколко

пѫти и го пущатъ. Пустнѫтото куче бѣга, вие, лае, пищи, квичи и се спира чà у дома.

Овчаретѣ люлѣкътъ всичкитѣ си кучета.

Тоя обичай, който е сѫществувалъ прѣди 50—60 години на всѣкѫдѣ, днесь е запазенъ въ нѣколко села само.

На тоя день женитѣ не работѫтъ отъ бесъ.

Въ планинскитѣ села ще станѫтъ много рано и ще си омиѫтъ очитѣ на рѣката, за да не страдаѫтъ отъ очоболъ прѣзъ годината.

е) *Чрън вторник. Усóвски вторник.*

Болестьта *усóв* или *устрел* е много опасна; болкитѣ, които съпровождатъ болѣстьта сѫ сѫщитѣ, като че на болното мѣсто ви мушка нѣкой съ шишъ, или ножь. По нѣкога тая болесть е придружена и съ *óтокъ*. Лѣкува се съ налаганіе билкіи и съ баяние.

Въ честь на тая болѣсть — пакъ лошъ духъ — е устроенъ праздникъ, наречень *усóвски вторник*.

Въ тоя день месѫтъ колачь, прѣкадватъ го и разнасятъ отъ него по махлата.

Тоя вторникъ е наречень още и *чрънъ вторникъ*. Тоя е прѣдводителътъ на всичкитѣ вторници прѣзъ годината, които сѫ нещастни дни прѣзъ седмицата: въ вторникъ не се почнува никаква работа, защото вѣрва се тая работа щѣла била да излѣзне злополучна. Ако нѣкой се роди тоя день, то той ще бѫде най-голѣмата *злочестùя* на свѣта; за такъвъ казватъ: «*он се родил у чрън вторник*»

Женитѣ и мѫжьетѣ не работѫтъ прѣзъ тоя день отъ *злочестùя* и отъ *сухочà*, за което нѣкѫдѣ се нарича още и *сух вторник*.

ж) *Луда среда.* [Срѣда въ първата недѣля отъ Великия пость].

Умопомѣшателството, полудѣванието се счита за болесть, ко

ято дохажда отъ *гіа́вола*. *Гіа̀вола* влиза въ човѣка, и той става лудъ. Човѣк, който полудѣва, споредъ вѣрванието на народа е прѣпълненъ отъ грѣхове и за тия грѣхове ангела му е избѣгнѫлъ отъ него и го оставилъ на гіавола му. За да се изгони сега гіавола и повърне пакъ ангела, трѣбва полудѣлия да пости и да се полива съ билкіи, буреніе и да му се бае.

Въ честь на тая болесть — на гіавола — се празднува тая срѣда.

з) *Врѣто́главъ четвръ́тък*.

Има болѣсть, която хваща, или човѣка, или добичето и ги прави като зашамадени. Болѣстьта е въ главата. Отъ тая болѣсть овцата, говедото може и да умрѣ. Човѣкъ, който страдае отъ тая болѣсть, не умира, но се мѫчи; такъвъ човѣкъ не може нищо да помни, не може да мисли. Освѣнъ *Врѣтоглав* такъвъ човѣк се казва още и *щуроглав*

Болѣстьта пак происхожда отъ нѣкакъвъ лошъ духъ. За да се излѣчи, трѣбва баяние и *поливкіи* съ билкіи.

Въ честь на тая болѣсть е устроенъ тоя праздникъ. Тоя день месѫтъ колачь и гуждатъ отъ него съ кръмилката на овцитѣ говедата и коньетѣ.

Деньтъ четвръ́тъкъ се счита такожде като не добъръ день прѣзъ седмицата. Работа, почната въ четвръ́такъ, нѣма да бѫде довръшена: ще се испрѣчѫтъ непрѣдвидени обстоятелства и ще бѫде работата напустнѫта прѣди да бѫде довършена. Кокошка не трѣбва да се са́ди въ четвръ́такъ, защото нѣмала да лѣжи на яйцата; въ *по́лога* (мѣстото, дѣто носѫтъ кокошкитѣ яйца) не трѣбва да се бръка въ четвръ́такъ, защото кокошкитѣ нѣма вече да *нбсѫтъ* на това мѣсто; въ четвръ́тъкъ не трѣбвало да се цѣня ва слуга, защото нѣма да досѣда и пр. и пр. Това вѣрвание е родило пословицата: «*четвръ́тък — несвръ́тък*»

Врѣто̀главия четвръ́тък е водитель на четвръ́тъцитѣ.

Священницитѣ такожде празднуватъ тоя *врѣтоглав* четвръ́тъкъ,

защотъ го счита единъ отъ 12-тѣ четвръткци, които, споредъ черквата сѫ голѣми праздници и не би трѣбвало въ тѣхъ да се работи.

и) *Тудурица.*

Коньтъ такожде съставлява часть отъ богатството на селенина. Въ тоя край наистина още не орѫтъ съ конье, но пакъ се цѣни, защото се употрѣблява за ѣздение, за прѣвозване и прѣнасяние. Особенно той се цѣни въ планинскитѣ мѣсто, дѣто волътъ не може да се употрѣби безъ особенна мѫка, и дѣто населението се занимава и съ *киражилък*. Въ тия мѣста всѣкоя кѫща има по нѣколко конье, наречени *кліусе* [мн. кліусетини], товарни конье. *Кліусето* за планинския селенинъ има и това преимущество, че на него той пѫтува лѣсно по стръмнитѣ планински мѣста: «*Ем си седи, ем си оди*» — селенина по тия мѣста съ кліусето, както наивно единъ планинецъ е казвалъ на полянецътъ, когато го убѣждавалъ да си продаде воловете и да си купи *кліусе*.

За да не мрѫтъ коньетѣ и да се ждребѫтъ кобилитѣ добрѣ, празднува се *Тудурица*.

Още отъ сутреньта се омесватъ два колака: «Св. Петка» и «св. Тудуръ,» прѣкадватъ ги заедно съ вино и раздаватъ. Най-старата жена въ кѫщата извръшва туй раздаванье: колачътъ «св. Тудоръ» е начупенъ на голѣми *зàлъзи* и, когато ще даде нѣкому *зàлаг* отъ колача, жената ще процвили като кòбила и ще ритне като конь. Слѣдъ това слѣдвать благословенията: *Кобилитѣ да се ожеребватъ све женски жребенца.*» Отъ тоя сѫщь колачъ се гужда въ трицитѣ или ичмикъ (зобъ) и се дава на коньетѣ.

Прѣзъ цѣлата недѣля [понделникъ, Вторникъ, Срѣда, Четвръткъ и Петъкъ] нито въ една кѫща не готвѫтъ никакво *вàриво* [бобъ, леща, грахъ, лукъ и др.] въ землено (пръстено) грънe, за да не ловѫтъ коньетѣ *гутурàчь*, болѣсть отъ която коньтъ умира.

Св. Тудур обличалъ деветъ кожуси и на тоя день отивалъ

при Бога за да проси лѣто. Додѣто да влѣзне при Бога и излѣзне отъ при него, *забувалъ* си *маздрака* въ землята и привързвалъ за него коньтъ си. Когато излѣзне отъ при Бога отъ дупката, дѣто билъ забуанъ маздрака излизала пара.

Запазенъ е въ нѣкои села още единъ обичай — *надбръзваніе* или *кошия* (по турски).

Това надбръзванье става тъй:

Всичкитѣ, които имать тамазлъкъ конье, нѣколко дни прѣди Тудурица се подканятъ и събиратъ помежду си, било пари, било ичмикъ. Отъ тия пари или ичмикъ, се опрѣдѣля наградата на оногози, комуто коньтъ *надбрѣзви*.

Въ сѫбботата на пръвата недѣля отъ Великия пость, на Тудорица сутрентьта излизатъ вънъ отъ селото на равно поле и тука се извождатъ най-хубавитѣ конье.

Когато вече сѫ събрани коньетѣ, които ще се *брѣзатъ*, опрѣдѣля се *белѐга*, до дѣто ще трѣбва да се бръзатъ коньетѣ; който стигне до *белѐгат* (нишана) най-напрѣдъ томува коньтъ надбързилъ и томува се дава наградата.

Ако се появи нѣкакъвъ споръ [а такива спорове се появяватъ много често], този поръ се разрѣшава отъ комисията избрана отъ помежду по-старитѣ хора въ селото, които присѫтствуватъ при *надбрѣзванъето*.

Прѣди 50—60 години; коньтъ, който е надбързилъ, укичвалъ се съ вѣнци и връвѣлъ най-напрѣдъ прѣди всичкитѣ конье, съпровожданъ отъ свирки и тѫпане. Щомъ стигне до дома, на врàтніъка на гумното, ще излѣзне да го посрѣщне, или мома, или невѣста съ бѣлъ котелъ, напълненъ, или съ прѣсна ненàчната вода, или съ вино. Съ тая вода или вино напойватъ коньтъ.

Въ домътъ на селенина, комуто коньтъ надбрѣзилъ, тоя день е *сборъ*: цѣлъ день старитѣ се черпѫтъ, а младитѣ правѫтъ хоро.

Днесь тоя обичай е съвсемъ загàзенъ.

Бѣлѣжка. Тия послѣднитѣ праздници, а именно; *сѝрница Пъсси понделник, Чрън вторник, Луда среда, Врътоглав-Четвръткъ* и Тудурица — се мѣстятъ и зависятъ отъ месницитѣ: нѣкога по-рано, нѣкога по-късно, споредъ кога какъ Великденъ е у зиме, или у лѣто.

---

6. *Баба Марта* (Марта).

а) *Младенци.* [Марта 9. Св. 40 Севастийски мъченици].

Сипаницата, иначе наречена *баба шарка* е болѣсть, отъ която всѣкой човѣкъ трѣба непрѣмѣнно да лежи боленъ. Тѣ сѫ три жени, сестри: *ѐдрата, срѐдніата и сѝтната (дрѐбната).* Тая послѣднята ходи най-много по дѣцата и отъ неѣ не може да се *присѐди* — да се ашладиса.

Тая болѣсть е сѫщо, както и чумата, т іе. жена, испратена отъ Бога да мѝори хората. Обаче тя е по-милостива отъ чумата и може по лѣсно да се *предѝбри.* Тя ходи по нѣкога много легко, а по нѣкога, когато се разсърди, тя прави голѣма поразия. За туѝ, щомъ се поеви *бабашарка*, веднѫга се омеси прѣсна турта, намазва се съ медъ и разнася се по махлата.

Въ честь на *бѐбашарка* е устроенъ праздникътъ, нареченъ *«Младенци.»*

Прѣди *«Младенци»* всѣкоя кѫща, омесватъ колачи, хлѣбове и *«младенци»* — хлѣбове като кукла. *Младенцитѣ* се шаратъ съ цѣвь [дупчѫтъ се отгорѣ съ цѣвь]; на *«младенцишѣ»*, които сѫ назначени за дѣца, дупкитѣ на цѣвитѣ трѣбва да бѫдѫтъ малки и тѣсни и то само четири дупки, та баба шарка да излѣзне само четири зърна; *«младенцитѣ»* опрѣдѣлени за по-стари хора, се напълватъ съ дупки, та *баба шарка* да ги хване по вече.

На самия день *«младенцитѣ»* колачитѣ и хлѣбоветѣ се намазвагъ съ медъ, прѣкадватъ се и се разнася. Освѣнъ това

всѣкоя кѫща ще испрати «*младенци*» и колачь на кръстника си, на бабата, на дѣвера, ако има млада булка.

«*Младенцитѣ*» въ всѣкоя кѫща трѣбва да бѫдѫтъ омесени най-малко 40; повече колкото се иска.

Отъ тоя день въ тоя край има и собственни имена: Младенъ, Младена, Младжо, Младжа, които иматъ и именъ день по градоветѣ.

б) *Блàговец* [Благовьц. Благовещение 25 Марта].

За тоя праздникъ народното вѣрвание е запазило слѣднето:

Самодивитѣ и самовилитѣ, които на Сѣкновеніе си били отишли въ жилищата си, на Благовец се връщатъ. Изворитѣ, кладенцитѣ, усоитѣ, долинитѣ изново се населяватъ отъ тѣхъ; тѣхнитѣ игри, тѣхнитѣ свирніи, кавали гайди, тѫпане, които отъ Сѣкновеніе се никѫдѣ нечуехѫ, изново загръмѣли по самодивскитѣ игрища и изворитѣ. На Благовец, прѣди зори всѣкоя се върнала на своето мѣсто, и изворитѣ кладенцитѣ, рѣкитѣ и вироветѣ сѫ пълни съ тѣхъ, въ които се кѫпѫтъ. За това на Благовецъ не е добрѣ да се ходи за вода много рано.

На Благовецъ излизали били и змиитѣ изъ своитѣ зимни пещери.

По тоя край на Благовецъ дохожда кукувицата и обажда на човѣцитѣ, че пролѣтьта е вече дошла; но заедно съ това весело извѣстие, тя имъ обаждала и скрѣбното, че самодивитѣ и самовилитѣ сѫ се върнѫли.

Срѣщу Благовецъ помитатъ и почистватъ гумното, събиратъ *сметатъ* (боклука) на срѣдъ гумното и го запалѫтъ. Около тия запалени *бунѝща* момитѣ ходѫтъ та пѣѫтъ въ всѣкоя кѫща. Пѣснитѣ, които се пѣѫтъ срѣщо Благовецъ сѫ слѣднитѣ:

«Закука́ла кукувица» (два пѫти)
«Не́где кукне не́где викне» «
«Негде ѝ се глас прочуло. «
«Като кука іона дума: «
»Коя мàкіа черка има

«Да е ра́но неиспра́ща,
«На ú́звори на кладенци,
«Че там има до три вѝли,
«До три вѝли самодиви
«Цвѐкіе бе́рат кіткіи кіѝтат,
«Кіитки кіитатъ вѐнци вият
«Ем ги вият ем наричат:
«Коя мома рано рани,
«Рано рани, рано дойде
«Зла неволя че да пати.
«Дона макіа не слушала
«Нол'ранила на кладенци,
«На кладенци на изворе
«Много рано преди зо́ри.

. . . . . .

«Чекала е стара макіа
«Чекала е до три дена
«До три дена до три години.
«Нема Дона да си дойде.
«Домъчнело Дони мàкіи
«Па си пошла на кладенци,
«На кладенци на изворе,
«Да си тражи млада Дона.
«Не е нашла своя Дона,
«Нол' е нашла нейно ведро,
«Нейно ведро нейна чаша
«Нейна чаша с'кобиликата:
«Ведрото ѝ гѫбисало,
«Чашата ú вреж пущила
«Кобиликата напѫпила,
«Напѫпила лист пущила.»

[Слушана отъ баба Мария Ломъ].

Друга.

«Закукала кукувица
«На сре́д село на граница.
«Ем си кука, ем си дума:
«Не предете не течете
«Не течете малки мои,
«Че моицитѣ болни лежат,
«И моиците и момите.
«Пчела бръмчи по небето,
«Глас си праща по селото
«По селото, по момите
«Да не предат да не течат.
«На моиците конско месо
«Конско месо не вàрено
«Конска глава за бъклица
«Ръжен квасник за яденіе.
«На момите чиста турта
«Чиста турта двам пресета
«Іопечена кокошчица
«Ново шинче с' ,бело грозгіе.»

[Слушана отъ Цвета Каменова с. Чръни Връхъ Лом. Окол. Лом. Окржие].

Друга [въ Бѣлоградчишко].

«Закука́ла кукувица,
«На срѐд село на граница
«Кадѐ кукне, та́мо викне:
«Бре іовчарко, бре чобанко!
«Що ти стои сиво стадо?
«Да ли си е трева гладно,
«Да ли си е вода жъдно,
«Или си е сол безсолно?
«Іовчар тада іотговàря

«Стадо не е трева гладно,
«Стадо не е вода жъдно
«Ни ти си е сол безсолно,
«Ново стадо чудо гледа
«Какво івчàр зàман пати
«Прес свà пролет за кладенци
«Я свà èсен за седèнки
«И свà зима за свадбите
«За момини росни китки
«За момини крúви венци
«Китки като слънце
«Вèнци като мèсец

[Слушана отъ Веца Василева с. Ружинци Бѣлоградч. околия Вид. окржгъ, а записана отъ Петковъ Костандинъ].

Въ село Белотинци Лом. Окржж. Кутлов. Околия тая сжща пѣсень се пѣе съ тая вариация:

«Закукала кукувица,
«Закула на сред село,
«На сред село на é̀зеро

(Другитѣ думи сж сжщитѣ).

Нѣгдѣ пакъ се пѣе тъй:

«Закукала кукувица
«На то (й) брдо вереницко
«Негде кукне, негде викне
«Негде глас издала
»Дума дума на момците,
«На момците на момите:
Кой си има сладко либе
«Нека либи да налиби
«А кой има добра коніа
«Нека яе да се наяе,
«Че се чуло и разбрало

«Че си иде зла година,
«Зла година поморлíива
«Поморлíива чрьна чума,
«Та че мори свé девокíи
«Све девокíи и ергене!»

[Слушана отъ баба Гена Пашкуліовица отъ гр. Ломъ].

Въ Чипоровци и въ другитѣ планински села се пѣятъ тия пѣсни:

«О! О! О! Закукала закукала
«Сива кукувица.
«О! О! О! Доран Бегу, Доран Бегу
«На високи чардак.
«О! О! О! Излезлà е излезлá е
«Доран Беговица:
«О! О! О! Ише, ише
«Сива кукувицо!»
«О! О! О! Да не будиш, да не будиш
«Моя Доран Бега.»

Друга:

«Рàно рáни кошутица
«През дѐл голем у ливàгíе
«У ливàгíе у зелѐно.
«С'лико косу превзàла
«С' поле росу íобивала.»

[Слушани отъ Мария Бадина отъ село Чипоровци Лом, Окр. Берков. Околия],

На Благовецъ се кадятъ дърветата, за да не маніосватъ плодоветѣ; кадятъ и *кòшаритѣ* съ *матечина*.

Благовецъ се казва още и *Куковден*. Обаче това название е много остарѣло и вече се почти изгубило, а останѫло запазено само въ узречиитѣ: «Ще го чекам до *Куковден*» или «*Ще дойде на Куковден.*» — Значи никога.

в) *Лазарница*. Лазарова сѫббота.

Тоя день се празднува навредъ въ всѣкоя кѫща.

Прѣди обѣдъ ще се съберѫтъ около десетъ моми, наречени *лазарки* или *лазарници* и ще тръгнѫтъ по кѫщитѣ да пѣѭтъ. Пѣснитѣ сѫ слѣднитѣ:

а) На ступанина:

«Овдѐк ижа борова, Лазаре
«Вра́та гіой сà ело́ви, «
«Прѐди ніи седѝ царица, «
«Цару рѝзу кро̀еше «
«Мужко дете́ до̀еше, «
«Ка́ницу му кро́еше, «
«Отъ два рѐда ма́ргарит«
«Отъ трекио жлтѝци. «
«Бела му боска да́ваше «
«Нуни му нуни детѐнце. «
«Цар си Стефан седѐше «
«На високи ча́рдаци «
«На свѝлени постѐліи, «
«На чоено узглаве. «
«Овдек лани дойдомо, «
«Беіу двори мѐтени, «
«Беіу столове рѐдени, «
«По столове мà раме, «
«По ма́раме дунчици. «
«Играй, играй Лазаре, «
«Денъска ти е дън дошел«
«Іутре цвѐтна нѐделіа «
«Отѝшчемо на цвѐкіе «
«Набра́чемо свѐкакво, «
«Да смо лика пр'ліка «
«Како два струка èглика«

«И един струк тентава«
«Много ще тътня тъдѐва»
[Слушана отъ Мария Бадина отъ Чипоровци].

Друга.

«Фрчѐа ми летѐа
«Си́ви бѐли гълѫбе.
«Та каде ми надна̀а
«У ца̀рови дворо́ви,
«На ца́рови ча́рдаци.
«Ца́р ги питаше:
«Си́ви бѐли гълѫбе!
«Пада̀ те ли у мой дом
«У мой дом у мой двор,
«Що пра́веше *ца̀рица?*
«На високъ ча́рдак седѐше,
«Мѫжко дете́ дръжѐше
«Ка̀пица му кроеше
Ситен дрѐбен ма̀ргарит
«И с' тия жлти жлътици.»
[Слушана отъ баба Гена Пашкулкьовица отъ гр. Ломъ].

Бѣлѣжка: Тая пѣсня се пѣела нѣкога на Господарътъ турчинъ, нареченъ въ тоя край още и *субаша*; въ тоя случай думитѣ: *царови*, *цар* и *царица* се замѣстватъ съ думитѣ: *суба шови*, *субаша* и *кадъна*, както имамъ събрана подобна пѣсень.

б) *Ако има въ кѫщата момъкъ.*

«Урубница трепе́ре, Лазаре,
«Средѝ двори войно́ви, «
«Под ніу войно седѐше, «
«Дробни слзи ронеше, «
«Макіа си га те́шеше: «
«Млчи сине не плачи «
«Теб че ма́ма да жѐни «

«Прекò прàздну нèделіу«
«Тагàй цвèкіе свéкакво«
«Тагàй бèле погáче, «
«Тагàй вино црвéно «
«Тагáй врле ракие, «
«Тагàй моми іубави Лазаре.“
«Играй, играй Лазаре
„Денъска ти е дьн дошъл,
„Іутре цвètна недèліа
«Отúшчемо на цвекіе
„Набрàчемо всѣкакво“ и пр. както въ първата пѣсень.
[Слушана отъ Мария Бадина, Чипоривци].

Друга

„Уруглица трпèре,
„Срèд вейнови дворове,
„Войно по двор одéше,
„Дрèбни слъзи ронеше
„Màйчица го тèшеше;
„Млчи сúне не плачи!
„Màма ще те ожèни
„За Демяна девокіа,
„*Дúмска* дрèхи носеше.
„Играй, играй Лазаре,
„Дънъска ти е дън дошъл,
„А іутре е цвéтница.
„Ще ùдемо на цвекіе
„Щенаберемо свéкаво.

[Слушана е оть Гика Томова г. Вълчидръма Ломска Околия Ламский Окржгъ].

Трета

„Оруглица трепéре,
„Вòйно под нéж трéпере,
„Дрéбни слъзи рóнеше,

„На дъска си капеа.
„Майчица го тешеше:
„Млчи сине на плачи.
„Мана ще те ожени.
„Прѐко прáздна недéля
„За *Димнянска* девòкіа
„*Димска* кòса да носи.
„*Димска* белà премéна.
„*Димски* дреи шарѐни,
„*Димски* жлти жлтици“

[Слушана отъ Баба Гена Пашкуліовица Ломъ].

в) *Ако има въ кѫщата мома*,

„Черноóка девокіа
„Чѐрно лòзе садила,
„Висòк чàрдак градила
„По чардàк се качила,
„Гледá горе и дòле,
„Па са глѐда златàре;
„Мòма рéче татàре;
„Скочù момà да бéга,
„Гайтáнъ ù се закàчи
„За калина-малина
„За кіичесто лій.ліече.“

[Слушана отъ баба Гена Пашкулкіовица Ломъ]

Друга

„Белолика девокіа
„Бѐло лозе сáдеше
„Висок чàрдак грáдеше
„По нѐго се кàчеше.
„Глéдà горе и доле
„Саглѐдаа е ѭ злáтаре,
„Скочи мома да бѐга

„Златàре ú викаа:
„Постой, моме, не бе́гай
„Баща́ ти ни до́прати
„Гривни да ти ле́еме
„Пръстен да ти плете́ме.
„Гàйтан ù се зàкачи
„За кичесто лiилiече.

[Слушана отъ Гика Томова с. Вълчедръма Лом. Окол. Лом. Окржгъ].

Трета

Овдека ми казую, Лазаре
„Белолику девокiу, „
„Бе́ло лозе сàдеше, „
„Висок чàрдак грàдеше„
„Горе́ доле́ гле́даше „
„Па сàгледа овчарче„
„Мома трже да бе́га „
„Па гiе съпе купинка„
„Овча́р купинки говори„
„Држ купинкiе не пущай „
Твое́ да е стàдото „
„Моя да е девокiа. „
„Играй, играй Лазаре“
„Денъска ти е дън дошъл,
„Iутре цве́тна не́деля
„Отишчемо на цве́кiе
„.Набрàчемо свèкакво
„Да само лика прилика
„Кàко два струка е́глика
„И единъ струкъ тентава.“

Слушана е отъ Мария Бадина, Чипоровци].

г) *Ако има въ кѫщата млада булка*

,,Излес, излес невесто,
,,Посрещни ми Лàзарки!
,,Невеста м' ги говори:
,,Неможемъ си излéзна,
,,Брзам войну сàс риза,
,,Сàс свилà е сашивам
,,Сàс гевéз е подбивам
,,Сàс вино я запирам,
,,Сéс ракия отпирам.“

[Слушана е отъ Гика Томова с. Вълчедръма]

Друга

Петровице невéсто,
,,Не спи с' Пéтра дò пладне,
,,Ноло отиди у гору,
,,Па отсéчи два вéя,
,,Па помéти дворове,
,,Па нарéди столове,
,,По столове мàраме,
,,По мàраме дунчице,
,,По дунчице, кàнчице
,,Играй, играй Лазаре и проч

[Слушана е отъ Мария Бадина Чипоровци]

Трета

,,Ой Лазаре, Лазаре!
,,Лани, тука дойдоме
,,Тука млада булка сéдете
,,Мѫшко детé дръжéте
,,И шáпчица му нижете
,,Рéдомъ рéдомъ бабчици
,,По бабчици, жлътички

„По жълтички маргарит.“

[Слушана отъ Елена Тодорова Манафска отъ с. Чиренъ Врат. Окражие. Врат. Околия].

Четвъртa

„Ой Лазаре, Лазаре!
„Тука напрѐд дойдоме,
„Тука мома видоме;
„Я момàта женéте
„Я момъка годéте
„Додé има вино чръвéно
„И тàя бистра ракия.“

[Слушана е отъ Еленка Тодорова Манафова село Чиренъ Вратчан. Окражие Врат. Околия].

Четвъртa (въ Бѣлоградчишко)

Чърноока невéста
„Чрно лозе сàдúла
„Мажко дéте държàла
„Кàпица му правила
С' бéли пари низáла
„Жълтицитѣ трупàла
„Колко трéва iу планина
„Толко здрàве iу жу.“

[Слушана е отъ Веца Василева отъ с. Ружинци Балоградчишка окол. Видин. Окржъ].

Записалъ Петков Костантинъ.

д) Ако има малко дѣте въ кжщата,

Първа:

„Ой Лазаре, Лазаре!
„Войновице невéсто!
„Имаш дéте мъненко,
„Не глéдай го мъненко,
„Нóл го глéдай големó,

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

(Слушана [illegible] Елена [illegible] Манафова [illegible] Врат. Окол. Врат. [illegible]

Друга

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

Слушана [illegible] Марія [illegible] [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

„Шиник бели грошове
„И половяче жлътици“

[Слушана е отъ Елена Тодорова Манафска с, Чиренъ].

Друга

„Челебия коніа брзи Лазаре,
„Коніъкъ ли е змиіъкъ ли е „
„Како коніа бръзеше, „
„Како джилит фргаше, „
„Седло ли е, сребро ли е „
„Іузда ли е *дзвездá* ли е, „
„Играй, играй Лазаре, „
„Денъска ти е дън дошъл и проч.“

[Слушана е отъ Мария Бадина отъ Чипоровци].

Тия Лазарки днесъ съществуватъ много на рѣдко; едвамъ ли ще срѣщнете въ планинскитѣ села. Днесь се съчувалъ тоя обичай: сутрентьта на Лазарница, малки момиченца, облѣчени въ Великденската си прѣмена, ще тръгнътъ по къщитѣ съ *крошнѣчки* (кошнички) и ще събиратъ яйца.

На Лазарница омѣсватъ и куклитѣ (хлѣбовци) нужни за другия день — Куклин-ден за *кумиченье*.

Въ планинскитѣ села Лазаркитѣ Лазаруватъ още и *кошаритѣ* (пчелитѣ) говедата, овцитѣ, коньетѣ.

г) *Куклинден*, *Връбница*, *Цвѣтница*. [Цвѣтоносна недѣля.]

Названието *Куклинден* е съществувало прѣди 50 60 години, а днесъ е то останало, и то като не дотам употрѣбимо, само въ планинскитѣ села. Навредъ се знае днесь за Връбница, Цвѣтница.

Нѣкогашното значение на Куклинден е съвършенно изгубено; останалъ е само обичайтъ *Кумиченіе*.

Това кумиченіе става по тоя начинъ.

Куклитѣ сѫ омесени и опечени още на Лазарница. Ако селото е малко, всичкитѣ моми се събиратъ на едно, ако ли е голѣмо, тогава момитѣ се събиратъ по махли, нѣколко махли на едно.

Всѣкоя мома взима куклата и една дъсчица и отива въ дома на старата кумица. Като се съберѫтъ всичкитѣ моми, тогава, прѣдвождани отъ старата кумица, отиватъ на рѣката или бàрата (малка рѣкичка, гуждатъ куклитѣ на дъсчицитѣ и ги пущатъ всички въ едно и сѫщо врѣме.

Въ това врѣме пѣѭтъ пѣсеньта:

«Ой Лазаре, Лазаре,
«Дека отвождаш, Лазаре,
«Не е ли ти *свидно*, Лазаре,
«За стара мàкіа, Лазаре,
«Не е ли ти *свидно*, Лазаре
«За прво либе Лазаре?

Нѣкѫдѣ не турѭтъ на дъсчицитѣ цѣли кукли, а само откѫснѭти *зàлчовци* и тия зàлчовци пущатъ въ водата.

Въ планинскитѣ села пакъ става по тоя начинъ.

Срѣщу Куклинденъ момитѣ ще се съберѫгъ и ще спѭтъ у дома на старата кумица, ако не е оженена. Тая мома омесва турта и се пече въ кѫщи. На сутреньта отрѣзватъ горната *кора* на тур тата, начупватъ ѭ на толкова *зàлѫзи* (зáлък), колкото сѫ момитѣ. Всѣкоя мома забѣлѣзва своя *зàлѫг* (38) съ нѣкакво *мàханье*; слѣдъ туй дохожда съ тѣхъ нѣкоя стара жена, отиватъ на

(38) Хлѣбътъ се натрошва на *комáте*; за да ѣде човѣкъ той чупи отъ комáтите *залàзи*; останалото по софрата сѫ *трохù*.

За комáта (коматче) се казва: «Он си отъмнал комàта»—значи, порастналъ е и може самъ да си искарва хлѣба, да печели. «*Прекоренъ комáтъ дебѣлъ врáт*» е пословица, която намѣква на туй поучение че човѣкъ не трѣбва да се стрѣска отъ завистьта и прѣкорването. *Комáтан* означава дембелъ, който глѣда на готово: «*Комат да има, комата-*

рѣката, нареждатъ залъзитѣ на *бухàлкіата* (39) и жената потопва бухàлкіата въ водата, така щото *залъзитѣ* пливнжтъ. Чий *зàлъг* варне, тая мома става кумица.

Новата кумица захващо хорото и момитѣ пѣжтъ двѣ по двѣ:

«Коя се падна кумица?

«*Цона Попова* кумица.

«Връти се връти орото

«Да ѝ сѐ рожтъ кòшаре.»

Слѣдъ това тръгватъ за въ домътъ на новата кумица и по пжтьтъ пѣжтъ тая пѣсень:

«Напрéд напрѐд кумице!

«Помети равни дворове,

«Нареди дребни столове,

«Да наседат кумици.»

[Слушана отъ Мария Попова от Влъкова Слатина Кутлов. окол. Лом. окржгъ].

Или друга:

«Напрéд, напред кумице

«Напред ти се паднало,

«Та размитай дворове,

«И нареждай столове

«Че ще дойджтъ Лазарки

«Сé се руси девокіи

«Се са бели червени.»

[Слушана отъ Елена Манафска отъ Чиренъ Вратч. окржгъ Вратч. околия].

новци колко сакаш!» е такожде пословица, съ която се укорва мързеливия, а при това претенциозния човѣкъ. «*Комàтан—Готòван*» е друга пословица съ сжщето значение.

(39) *Бухàлкја* е дърво, дъло около 50 с. м. широко 10 с. м. а дебело около 1 до 2 с. м. съ дръжка. Съ бухакіата селенката въ тоя край, буха когато пере черги, беневреци, дрѣхи и други дебели домашни постелки или облѣкла. Ще бжде и за нея говорено по пространно въ третата отъ «Жива Старина.»

[illegible]

[illegible]

[illegible]

мицата съ *турта* и *перашки* (чървени яйца), ще насѣдатъ да ѣдѫтъ и слѣдъ обѣдътъ ще играѫтъ хоро и ще пѣѫтъ:

«Прости. прощавай кумице!

«Че сме ти много говели,

«Отъ Лазар па до Великден.»

[Слушана отъ баба Петковица изъ Осиково Вратч. околия].

Слѣдъ това се разотиватъ.

Съдръжанието на горнитѣ редовци се подкрѣпя и отъ сѫществующия и до днесь обичай: момитѣ отъ Лазарница до Великдень *говѣѫтъ* (не говорѫтъ) прѣдъ момата, станѫла тѣхна кумица.

Значението на кумицата днесь се запазило само въ това, че ако момитѣ идѫтъ по полето за *киселіѣк*, гіергіовка, за *метли*, *еніовки*, *на гѫби*; ако се събератъ на *седѐнкіа* и пр. — навредъ ще бѫде кумицата пръва, безъ нѣѫ не отиватъ, защото змейоветѣ щѣли да да имъ напакостѫтъ.

Другъ обичей или обрядъ не сѫществува, или поне азъ неможихъ да откриѫ.

На тоя день приематъ поздравления като именнъ денъ всичкитѣ, които иматъ имена: Връбанъ Връба, Цвѣтанъ, Ввѣта, Цвѣтко, Цеко, Цоло.

---

7. *Априлъ Гергевско мѐсецъ*

а) *Гѣргіовден* или *Гѣ́ргіевден* [23 Априлъ св. Великомѫченикъ Георгии].

Зимата вече изминѫла, пролѣтьта дошла въ пълната си красота. Всѣкакъвъ страхъ отъ студъ е вече отстраненъ. *Халà̀та* е убита вече, и всичко живо трѣбва да се радва.

Гѣргіовден се празднува въ тоя край по слѣдующия начинъ.

Единь день прѣди *Гѣргіовден* всичкитѣ моми и момци отъ едно село или отъ една махла на чело съ своята кумица отиватъ въ полето да берѫтъ *гіергіовка* и *бà̀бина душица* (трѣви), кои-

то сѫ нуждни зи вѣнеца на агнето, което ще се коле. На полето момитѣ и момцитѣ ще играѭтъ хоро, ще пѣѭтъ и се връщатъ въ селото съ пѣсни.

Въ Бѣлоградчишко (селс Ружиници), когато момитѣ бѣрѭтъ гіергіевка за вѣнеца на агнето пѣѭтъ тая пѣсень:

«Пошли момичета
«На зелено цвекіе
«Млади момичета
«На вили на лопати
«Голѣм се гіавол докарало
«Момчето змиа уàпала
«Момичето манáрче посéче
«Момчéто кàрат на кола
«Момичето носат на носилкіа
«Момчето копат пред църква
«Момичето копат зад църква
«На момчето садат зелѣн бор
„На момичето зелѣна борика
«Момчето дума борики:
«Расти ми расти борико
«Борика Бору говори
«Неможем либе неможем,
«С'клòнете да се срастéмо
«В'корена да се зберемо
„Тѣбе е макіа майчица
«Мѣне е màкіа màщеа
«Зáран màкіа ти доáжда
„У корена те полива
«И ти вършеца іоправіа
Голéм да растéш порастéш.
«Мене е макіа мащеа
«По пладне при мене доажда

«С' кипéла вода полива
Вършéца ми с'пръсти прекръшва
«За това неможа да растѫ
„Да растѫ либе порастѫ.

[Слушана отъ Веца Василева село Ружинци Бѣлоградч околия Вид. окрѫгъ].

Отъ *Гергіовката* и *бàбинадушица* се прави вѣнецъ, въ когото турѫтъ още и *воцена свѣщь* и *червено маханіе*. Тоя вѣнецъ се туря на главата на агнето и го занасятъ въ черквата при попа, за да му чете молитва. Послѣ молитвата, агнето закалватъ, всичката кръвь събиратъ въ котель, за да се не гази и да ѫ не *локат* псетата. Съ тая кръвь намазватъ вратата, прозорцитѣ, челото на дѣцата, а останѫлата, или закопаватъ въ землята, или ѫ хвъргатъ въ рѣката. Агнето се напълнва съ *дробеніѐ* и се гужда да се опече. *Ягънцата* се пекѫтъ въ дупки, ископани въ землята по една такава дупка или пещь за нѣколко кѫщи, наредени 10 до 12 такива пещи. Додѣто ягънцата се пекѫтъ хората се веселѫтъ.

Ягънцата сѫ опечени и всѣкой занася своето яганце въ черквата. Като се свръши св. литургия, попътъ прѣкадва ягънцата, хлѣбоветѣ и трапезата, слѣдъ което всичкитѣ, на опредѣлено мѣсто за тоя день въ дворътъ черковенъ насѣдатъ та ѣдѫтъ. Попътъ, като прѣкади яганцата, взима отъ всѣкое ягне *дѣсната плéшка*, *долната челіуст*ь, *петлята* и отъ колачьтъ: «*св*, *Георги*» а за молитвста, кояго челъ на ягнето дрѣди да се заколе, зима кожата му.

Ѣденьто и пиеньто трае до икиндия. Женитѣ, щомъ се наѣдѫтъ, ставатъ, събиратъ останѫлото отъ хлѣба и ягнето и занисатъ дома, за да ѣдѫтъ и другитѣ домашни, които не сѫ можали да присѫтствуватъ на прѣкадваньето,

Тоя обичай сѫществува само въ планинскитѣ села, кѫдѣто, въ всѣкой черковенъ дворъ не срѣщнете въ двора покрито само отъ

горѣ мѣсто, за да ѣдѫтъ яганцата на Гергіѻвдень. Въ другитѣ села, яганцата и колачитѣ се носѩтъ въ черква при попа, но слѣдъ, като прѣкади, всѣкой си отнася дома да ѣде, и не ѣдѫтъ въ черковния дворь.

До *Гѣргіѻвден* въ тоя край не ѣдѫтъ нищо пролѣтно и младо: чесновъ лукъ, червенъ лукъ, мирудия (майданосъ), салата, пиле, ягне и друго; ако ли пакъ лукътъ, чесанътъ, мирудията сѫ *непролетніáци*, а есеніáци, то се ѣдѫтъ.

По нѣкждѣ додѣто се ѣде агнето или послѣ, като се наедѫтъ пѣѫтъ тая пѣсень на трапезата или на оро

„Петкана Стояну говори:
„Либе Стоене, Стоене!
„Нещо щем да те попитам:
„Като си иде день Гергіéвден,
„Сас какво ще го посрѣщнеме,
„Като сми ора сиромаси?
„Стоянъ си Пекани говори:
„Либе ле Петкано, Петкано.
„Либе ле женà пáметна,
„Пáметна іоще рáзумна!
„Като си *момà* (а) майчина,
„Майчина іоще бáщина,
„Нéмаш ли нѣщо да дадеш,
„Та ягніе да си купиме?
„Петкана Стояну говори;
„Либе Стоене, Стоене,
„Либе ле сиромашйо ле!
„Язе си имам, либе ле

а) Въ тоя край думата *мома*, както е въ тая пѣсень нѣма никакво значение, а стоѝ само като узречиѣа. Така на вредъ се казва: «мома мамо ма!» «*мома жено*!»

„Гривни та па пръстеніе,
„На залога да ги іоставим
„Та ягне да си іуземе.
„Като пръстене даваше,
„Пръстеніе още и гривни,
„Петкана Стояну думаше:
„Либе Стоене, Стоене,
„Като іотидеш на пазáр,
„На десна страна не връви
„Тамо са моите бракіа
„Они щѫт познаят пръстеніе
„Пръстене іоще и гривни.
„Та не щѫт ягніе да дадѫт.
„Ноло́ на лево да идеш.
„Іотиде си Стоянъ на лево
„Залага гривни и пръстеніе
„Ягніе да си іуземе,
„Гіергіовден да си посрѣщне
„Пред дружина да се іотсрами.
„Іовчар си Стояну говори:
„А бре Стоене сиромашйоле,
„Защо залагаш пръстеніе
„Пръстеніе іоще и гривни?
„Като е іутре Гіергіевден,
„И невести ще на чешма да идат,
„Іу гривни іоще пръстеніе
„Само Петкана без гривни
„Без гривни іоще пръстеніе

«Кѫде си одила мома невесто?» и пр.. Въ много случаи се замѣства съ друга дума *ома*: Ома́ жена̀, оти се боиш? Думитѣ: *момс* или *ома* сѫ узречици, когато се обръща човѣкъ къмъ жена.

„Сите ще Петкѧна да питат:
Петкано, момà, Петкано.
„Като си, момà майчина,
„Майчина та па бащина,
„Кáмо ти, мома пръстеніе,
„Пръстеніе, момà и гривни?
„Какво ще бѫде Петкани?.
„Стояну жалбѳ дожалé.
„Не іузе си іягне Гіергіовско
„Ноло се празен повръна,
„Ина Петкана говори:
„Петкано либе іубаво,
„Я иди либе нàвода
„Студена вода донеси,
„Мѫжко детенце іокѫпи
„Іокѫпи іоще премени.
„Іу нова градинка іулезнѝ
„Набери цвѣкіе свéкакво,
„Шарен му вéнец іуплетѝ
„Че ще іу церква да идем
„Молитва да му почетѫт.
„Петкана женá разумна,
„Рáзумна та па пàметна
„Послушала е Стояна,
„Та си вода донела,
Іокѫпала е детенце,
„Іокѫпала тапа променила.
„Набрала е цвекіе свекакво,
„Шарен му венец извила.
„Стоян си іу църква іотиде
„Мѫжко си детенце занесе,
„Молитва да му почетѫт,

„После се назад повърна
„Детенце да си заколіе,
„Гіергіевдея да си посрѣщне
„Пред дружина да се іотсрами.
„Петкана нищо незнае,
„Знаяле сѫ Петканините
„Петканини девет бракіа
„Нá съне м' ги се казало,
„Че наместо іягне гіергіовско
„Стоян ще дете да заколіе,
„Гіергіевден да си посрещне,
„Пред дружина да се іотсрами.
„Стоян е рано подранил,
„Іузел е мѫжко детенце,
„Іоще остро ножленце
„Іотишел іу нова градинка,
„Детенце да си заколіе
„Кога му ржцѐте вързваше,
„Детенце дума продума,
„Дума дъртешка и умна:
„Іубаво ми ржце да вързеш
„Да не би нещо от болки,
„Посегнем тебе убием.
„Тамам си това издума,
„Петкана зад него стояла,
„Стояну ржка фанала
„И на Стояну говори:
„Имаме іягне Гіергіовско,
„Има сас що да се іотсрамим
„Пред твойта верна дружина.
„Бракìа ми сѫ іягніе донеле.“

(Записана отъ Стоянъ (Новопокръстенъ циганинъ) Свирджията въ Бистрилица)

Друга

На трапезата или на хоро се пѣятъ само слѣднитѣ хороводни пѣсни:

„Іотдóле идат три синджире
„Први синджиръ се млади невести
„Двекіи синджир се млади мóмци
„Трекіи синджир сé млади девокіи
„Млади мóмци верно се молат:
„Іоткуни ни Св. Гіоргіи
„Да ти колíеме вакло іагне
„Да ти сириме прéсно сиреніе.
„Невести се верно молат:
„Іопази ни свети Гіеоргіи,
„Да ти месиме шарен колачь.
„Девокіи се верно молат:
„Іотърви ни св Гіеоргіи,
„Да ти береме рóсно цвекіе,
„Да ти виеме зéлен венéц
„Да ни іотървеш іот чръно робство."

[Слушана отъ Веца отъ Ружинци].

До *Гергіоеден* младитѣ булки носѫтъ горна дрѣха и забраждатъ се ниско, за да не имъ се виждатъ вѣждитѣ и очитѣ. Когато понътъ ще почне да прѣкадва ягънцата и колачитѣ, булкитѣ хвъргатъ горнитѣ дрѣхи и забраждатъ се по-прибрано, така щото вече имъ се виждатъ вѣждитѣ и очитѣ.

Въ Горни-Ломъ, Долни-Ломъ и другитѣ шланински села въ Бѣлоградчишко и Берковско (Влашко село, Чиноровци Копиловци и др.) дрѣхитѣ на булкитѣ ще съблича дѣвера. Слѣдъ като съблече дрѣхата на булката, до дѣто свекървата ѭ забражда «*подгуша*» дѣвера гужда на вратътъ (шията) си торба и върви по

хората и всѣкой му спуща по малко хлѣбъ и мѣсо въ торбата. Значението и тѣ сами́ не знаѫтъ; останало било отъ *стараніе*.

До тоя день се не доѫтъ овцитѣ. На тоя день ще издоѫтъ овцитѣ и първото млѣко ще се хвърли.

Въ село Стаѥіовци и въ другитѣ планинскн села въ Бѣлоградчишка околия, тоя обрядъ се съпровожда съ слѣдующитѣ пѣсни и обряди.

Още отъ вечертьта, срѣщу Гіергіевден момитѣ ще се събиратъ и ще отидатъ въ планината да бержтъ цвѣте, отъ което ще увиѫтъ на другия день три вѣнци: единия за овцата, която се най-напрѣдъ обагнила, втория за нейното агне, а третия за ведрото, въ което ще млъзѫтъ (доѫтъ) най напрѣдъ овцитѣ.

Когато тръгнѫтъ за цвѣтье, щомъ излѣзнѫтъ накрай-село, момитѣ почнуватъ да пѣѫтъ тая пѣсень:

«Стоян стоѝ на кла̀динецъ
,,Редом гледа по девокіи
«По девокіи по невѐсти
«Ни една му не омилѐ
«Како Стана посестрима.(а)
«Стоя Ста̀ни говореше:
«Леле Ста́но посе́стримо,
«Иди до́ма премени се
«У рубинку потурнѝку
«Ега̀ би ми́ омръзнула.
«Па пойдоше да кумую
«Минали су гора божурова
«Стоян Ста̀ни проговори:
,,Леле Стано посестримо,
,.До съг си ми посестрима

а) За значение на *посестримати* гледай: 8 Спасовски месец Май буква *в* Спасовден: *ходење на росен.*»

„Ют съг си ми първо либе.
„Провикну се Стана сестра
„Пойте птици голубови
„Зъвни горо божурова
„Глас носете мое майкци
„Какво мене братъкъ гуна
„Дивна да се ние земеме
„Дали може ил не може?"

(Слушана отъ баба Вида, а записана отъ Хр. Янковъ, Окол. Началникъ въ Бѣлоградчикъ.)

Като стигнатъ въ планината, девѣръ предната пѣсень, де-дѣто бержатъ цвѣтьето, пѣятъ още и тая пѣсень:

„Сбирайте се дивно глото б
„Глотом да се преброимо
„На брой нѣма две девоне
„Анимеря и Тодора
„Загазили у бел дувач
„Тодора исплавала
„Алимеря се удавила

(Слушана е отъ баба Вида, а записана отъ Хр. Янковъ.)

Като набержатъ цвѣтьето, връщатъ се въ селото и пѣятъ слѣдующата пѣсень:

„Невестице ковчилице
„Куд си била у зорно рубя
„Зашо си ти дала роени
„Ил си у гори лимнаи брови
„Ил [illegible]
„Ил [illegible]
„Ил [illegible]

[illegible]

би заминѫлъ змията, а да не ѭ утрепе ще бѫде *ирдклетъ*.

Ето защо никой неиспуща случая да ѭ убие, щомъ ѭ съгледа.

Тоя страхъ отъ змията и тая нѣнависть къмъ нея немогѫтъ се обясни друго яче, освѣнъ чрѣзъ прѣдположение, че тѣ сѫ донесени отъ нѣкждѣ, дѣка змията е дѣйствително страшна и опасна, а съчувани сѫ между нась днесь по наслѣдство и чрѣзъ прѣдание. И ако вземемъ прѣдъ видъ много-бройнитѣ прикаски и тайнственнитѣ прѣдания, които сѫ съчувани между народа за змията, то трѣбва да дойдемъ до едно подобно заключение.

Споредъ народното вѣрвание, змия та е била нѣкога човѣкъ и когато станѫлъ *младожѐнѣзкъ*, чрѣзъ магиитѣ на една вѣщица-магйосница билъ прѣтворенъ на змия. Причинитѣ на това сѫ били, че той *измáмилъ* (прѣлъстилъ) една мома и ѭ оставилъ(а). Въ това си ново положение змията се приближава до *гіàвола* и получила е и такава сила Въ тоя край никога несмѣятъ да кажѫтъ змия, но *гіàвол*.

(а) «Имáло еднó врéме едѭнъ ергѐнинъ и он измамѭл еднá момá. Онá мислѭла, че он че е зéме за жена, но он се іожéнил за друга. Момата се разядòсала и іотишлá при една магіосница и ѫ исприказала сичко. Магйосницата се обчала (обещала) да накаже момъка и направила магиитѣ. Когито мóмъка се венчáл сáс другàта момá и вечертá ги свѐли, момъка се префиторил на змия. Момáта се іоплàшила, но змията-младожéніък ѫ проорутувала и е *ослобóдил* да се небои. Такава змия младоженіъка іостанал за дълго време. Магіосницата-вещица била му нарекла да бѫде змия до тогива, додето се не сети некой да му изгори ризата. Вечер младоженіъка-змия си доòждал, съблича си ризата (змиите имат риза) и ставал іубавец-момък; зарантá іобличал си змийската риза и префтарал се па нà змия. Така се минало неколко годин; невестата питала, распитвала за магии и случила та нашла друга магйосница-вещица. Тая магіосница-вещица познала, іот що е направено на младоженіъка и казали на невестата му: когито се съблече вечер младоженіъка змиіската риза, да земе та да е фръли іу огинь и да го поляе съ една вода. Така и направила. Вечерьта си дошъл момъка, съблекал си ризата и легнал да спи. Он казал на жена си, че іу змийското царство умрел бил един много прочут големéц и че змийския цар щел' бил него да изберè за такъвъ. Жената слушала и си

«Я видо(x) *един гіàвол»* или *«тадѐва, у тоя гръм има един много голем гіàвол»* или *«Тоя гіàвол се не бие»* и пр.

Змиитѣ иматъ свой царь—*«Змийски царь»*, който живѣе въ пещера, сѣди на прѣстолъ отъ змии и гущери. Около му стоѭтъ смòкове-*големцѝ*, а прѣдъ входътъ на пещерата на стража стоѭтъ змии *ридóвкини*. Царьтъ се познавалъ по туй, че на опашката си има топка отъ *безценн камик*. Тоя *безценн камик* се изработва отъ самитѣ змии. Царския синъ и царската дъщеря, както и царскитѣ *големцѝ* и *пръвенцѝ* иматъ такожде *бесценн камик* на опашката си. Въ пещерата има натрупано *имàніе безброй* въ злато, сребро и драгоцѣнни каманье, а царьтъ още има нѣщо пò скѫпо: пръстень подъ езика си, който има чародѣйска сила и може да прѣтваря прѣдмѣтитѣ па и самия човѣкъ(б).

мълчала. Като заспал младоженіъка, іона станала полегичка, зела магйосната вода, та го поржсила, послѣ зела змийската му риза, та іу ȍгиніь. Ризата испръщéла и младоженіъка скочѝл. Потръчал на кѫдé óгиніь да дръпне ризата, но іона вече била изгорела. Он се много сърдил на жена си, оти да изгори ризата, та сега неможе вече да стане на змия и друг на негóвото место че бѫде поставен за големéц. Така іон си останал човéк и си живели сас невестата.

[Слушана отъ Цвета Торньова гр. Ломъ].

(б) Имало едно време един іовчар слуга у един сéленин та му пáсал іовцѝте. Един дéн, като седéл подъ едно дръво, а іовците пасли, видел татък наблизо един пожàр; всрѐд пожарà едно дръво, на което пищала една змия. Іовчарина іотишъл при пожара и змията му проорутувала: «пружи си тоягата та ме избави іот пожари, я че ти заплатим скѫпо и прескѫпо!» Іовчарина си пружил тоягата и змията се увила около тоягата и излезнала из ȍгиніь. Тогива змията му рекла: »Какво сакаш да ти дадем?» а момчето іотговорило: »И я незнам, какво ми дадеш, това.» змията му рекла: «Айде да идеме іу нас, при баща му, іон е цар на змиите. Он че ти дава сичко, и злато, и сребро, и безценни каманье, нол ти да не зимаш нишо, а да сакаш прьстена що е поди езика му. Тоя прстен е магйосничен: като го іудари іу нещо, из него излизат четири арапе сас кошарища на главата и че те питат: какво сакаш. Ти каквото ти трѣбва заржчай, ги и они тутакси че ти извършатъ.»

Одили, одили и дошли до една голѣма пѐщера. Пред пещерàта стояли много змии-усойници: това сѫ биле вратарете; іони съскали на момчето,

се храни съ яйцата и пиленцата на птицитѣ. Той свири и съ това обаждалъ на другара си, гдѣ се намира.

Дръвото *леска̀* (лесковина) е священно дръво за змията; то е нейния *кръстникъ*, за туй, ударена змията съ лескова пръчка, тя умирала и отъ единъ ударъ.

Змийската трѣва е посвятена на змиитѣ и се употрѣблява за лѣкъ срѣщу ухапано отъ змия.

Щомъ излѣзнѫтъ изъ зимо̀вището си, всѣкоя змия хвърга рѝзата си и се облича въ нова риза; тая риза (кожа) се употрѣблява отъ бабитѣ за лѣкъ.

Змията знаяла тайнитѣ цѣлебни сили на трѣвитѣ, затуй и вѣщицитѣ зимать змия, за да ѝ помага при събиране разни лековити и магийски билки.

Тия прѣдания, прикаски и вѣрвания за змиитѣ сѫ поддържали страхътъ отъ тѣхъ и ненавистьта къмъ тѣхъ и сѫ запазили праздника, учреденъ въ тѣхна честь.

Отъ обичаитѣ и обрядитѣ, запазени сѫ само слѣднитѣ:

Срѣщу тая день, послѣ заобѣдъ, въ всѣкоя кѫща мома, момаче, жена или дѣте, взима [illegible] и [illegible] или ръженіъ и [illegible] (кръстника) [illegible] въ [illegible], обикаля цѣлото гумно, [illegible], [illegible] — всичко като изговаря гласно:

«Времия [illegible], змия [illegible]»

или

«Времия [illegible], змия [illegible]»

или

«[illegible], змия [illegible]»

«Времия [illegible]»

или

«[illegible] змия [illegible]»

[illegible]

или

[illegible] змия [illegible]

«Че идат татаре
«Да ни мерат с' кантаре.»

На самия день на Еремия, заранѣта събирятъ се жени, невѣсти, моми, момци отъ една махла на едно мѣсто, донасятъ глина, размѣсватъ ѭ съ вода, угазватъ *шйніа* (кали), отъ която правятъ *чирепніи* (чирепнія подимца—ци), за всѣкоя кѫща по петь-шесть. Това се казва *газеніе чирепніи*.

Значението на туй *газеніе чирепніи* се състои въ това, че всѣкой, който газилъ на тоя день *чирепніи*, той прѣзъ лѣтото нѣмалъ да бѫде уязвимъ отъ змиитѣ, а въ кожто кѫща имало *чирепніи*, газени на тоя день, въ тая кѫща (*мжа*) не влизала змия прѣзъ лѣтото.

Змията много бѣгала отъ оганіъ, затова се бои и отъ всичко, що има работа съ *оганіъ*: машитѣ, *ръжѐніъ огрибката* (острушката) сѫ само за оганіъ а въ чирепніитѣ се пече хлѣбъ.

Други обряди и обичаи нѣма.

б) *Русалска среда* (Преполовение).

Наближава русалската недѣля, която се празднува въ честь на русалкитѣ, и русалската среда е единъ видъ прѣдпразднество. Въ тоя день женитѣ неработятъ; още отъ сутрѣнта прѣди зори се набира *пелинъ* и се расхвърга по кѫщи, а на всѣкого се дава по едно стръкле пелинъ, за да го носи при себе си прѣзъ деньтъ.

Други обряди и обичаи нѣма.

в) *Спасовден* (Възнесение Христово).

Русалската недѣля си приближава и *русалкіитѣ* ще се явѫтъ. Прѣди обаче да дойдатъ тѣ се приготовляватъ за тоя праздникъ. Берѫтъ цвекіе, та да си накитатъ китки и увиѭтъ вѣнци. Това цвекіе е *Росена* най любезното на русалкитѣ цветье, а берѫтъ го срѣщо Спасовден въ полунощ (глуо доба). Въ тоя слу-

се храни съ яйцата и пиленцата на птицитѣ. Той свири и съ това обаждалъ на другара си, гдѣ се намира.

Дръвото *лескà* (лесковина) е свещенно дръво за змията; то е нейния *кръстникъ*, за туй, ударена змиата съ лескова пръчка, тя умирала и отъ единъ ударъ.

Змийската трѣва е посвятена на змиитѣ и се употрѣблява за лѣкъ срѣщу ухапано отъ змия.

Щомъ излѣзнѫтъ изъ зимòвището си, всѣкоя змия хвърга рùзата си и се облича въ нова риза; тая риза (кожа) се употрѣблява отъ бабитѣ за лѣкъ.

Змията знаяла тайнитѣ цѣлебни сили на трѣвитѣ, затуй и вѣщицитѣ зиматъ змия, за да ù помага при събиране разни лековити и магийски билки.

Тия прѣдания, прикаски и вѣрвания за змиитѣ сѫ поддържали страхътъ отъ тѣхъ и ненавистьта къмъ тѣхъ и сѫ запазили праздника, учреденъ въ тѣхна честь.

Отъ обичаитѣ и обрядитѣ, запазени сѫ само слѣднитѣ:

Срѣщу тоя день, послѣ *заòдслънце*, въ всѣкоя кѫща мома, момиче, жена или дѣте, взима *машите* и *ръжéнът* или ръженiъ и *огрùбката* (острушката) удря едно въ друго, обикаля цѣлото гумно, оборъ, кошари, градини — всичко като изговаря гласно:

«Еремия ŭсело, змия ŭполiе»

или

«Еремия ŭсело, змия ŭморе»

или

«Смок, змия ŭполiе

«Еремия усело.»

или

«Бегайте змии гущери

«Че iŭтре е Еремия

или

«Бегаите змии гущери

«Че идат татаре
«Да ви мерат с' кантаре.»

На самия день на Еремия, зараньта събиратъ се жени, невѣсти, моми, момци отъ една махла на едно мѣсто, донасятъ глина, размѣсватъ ѫ съ вода, угáзватъ *тúнiа* (каль), отъ която правятъ *чирепнiи* (чирепнiа подница—ци), за всѣкоя кѫща по петь-шесть. Това се казва *гàзенiе чирепнiи.*

Значението на туй *газенiе чирепнiи* се състои въ това, че всѣкой, който газилъ на тоя день *чирепнiи*, той прѣзъ лѣтото нѣмалъ да бѫде уязвимъ отъ змиитѣ, а въ когѫто кѫща имало *чирепнiи*, газени на тоя день, въ тая кѫща (*ижа*) не влизала змия прѣзъ лѣтото.

Змията много бѣгала отъ оганiъ, затова се бои и отъ всиччо, що има работа съ *оганiъ*; машитѣ, *ръжéнiъ огрибката* (острушката) сѫ само за огàнiъ а въ чирепнiитѣ се пече хлѣбъ.

Други обряди и обичаи нѣма.

б) *Русалска среда.* (Преполовение).

Наближава русалiската недѣля, която се празднува въ честь на русалкитѣ, и русалiската среда е единъ видъ нрѣдпраздненство. Въ тоя день женитѣ неработѫтъ; още отъ сутреньта прѣди зори се набира *пелинъ* и се расхвърга по кѫщи, а на всѣкого се дава по едно стръкле пелинъ, за да го носи при себе си прѣзъ деньтъ.

Други обряди и обичаи нѣма.

в) *Спàсовден.* Възнесение Христово.

Русалската недѣля си приближава и *русалкiитѣ* ще се явѫтъ. Прѣди обаче да дойдѫтъ, тѣ се приготовляватъ за тоя праздникъ. Берѫтъ цвекiе, та да си накитатъ китки и увиѫтъ вѣнци. Това цвекiе е *Рòсена*, най любезното на русалкитѣ цветье, а берѫтъ го срѣщо Спàсовден въ полунощь (глуо доба). Въ тоя слу-

отива, поржсва мѣстото, дѣто е лежалъ и говори: «*Простете, ако сме прегрѣшили!*»

Слѣдъ това си тръгватъ, но безъ да смѣятъ да се обърнятъ назадъ да погледнятъ. Като заминятъ болнитѣ и се съмне, овчаретѣ, които знаятъ, кждѣ има росенъ, дохаждатъ и обиратъ всичко, що е останяло. Трѣбва да знаемъ, че никой другъ несмѣе да вземе нѣщо отъ тия нѣща, освѣнъ овчаретѣ, които, спорѣдъ народното мнѣние, сж ліобимци и на самодивитѣ и на русалкіиотѣ.

Побрàтимитѣ и *посéстримитѣ*, хванати въ тоя случай при извършването на тоя обрядъ, се считатъ като сящи кръвни: братъ и сестра и между такива момъкъ и мома, или мяжъ и жена, бракъ не се позволява.

На тоя день има много сборове по селата, а именъ день и матъ онѣзи, които носятъ имена: *Спасъ*, *Спаса*.

---

9) *Русáлиски мéсец. Енiдвски месецъ. [Юни]. Петровски мѐсецъ*

а) *Русáліска недéля* или *Русàліа* [Недѣлята отъ Съшествие Св. Духа (Св. Троица) до недѣля Свѣхъ-Святихъ или до Кжсá Прéсвета].

Русаліската недѣля почнува отъ понедѣлникъ слѣдъ Съшествие и трае до недѣлята Всѣхъ-Святихъ, или както ѭ наричатъ по тоя край *Кжсà-прéсвета*.

Русàліситѣ спорѣдъ вѣрването на народа, както ги вече описахме, сж моми, сестри на самодивитѣ. Тѣ дохаждатъ при насъ само прѣзъ русаліската недѣля, за да даватъ плодородие.

Въ честь на тия русаліки се празднува цѣла тая недѣля.

Нѣкога прѣди 50-100 години се пазила тая недѣля много по́-строго отъ колкото сега: тогава прѣзъ цѣлата недѣля не е смѣилъ никой да хване нѣщо да работи; днесь се празднуватъ строго само понедѣлникъ, срѣда и петъкъ, а въ вторникъ четвър-

тъкъ и сѫбботa работѫтъ само *дѝпладне*, а *ѝтпладне* правѫтъ момитѣ и момцитѣ хорѝ

Прѣзъ цѣлата недѣля никой не смѣе да спи прѣзъ деньтъ, защото щѣлъ билъ да *ограйше*; всѣкой трѣбвало да носи при себе си *пилинѕ*, за да немогѫтъ му напáкости русалкiитѣ. Ако нѣкой би се осмѣлилъ да работи нѣщо, вь пондѣлникъ, срѣда или петъкъ, то непрѣмѣнно би налѣтѣлъ на болѣстъ. Болѣстьта, на кожѫто човѣкъ налита прѣзъ русалiската недѣля, се казва русалiска болѣстъ и тя е, или *ограмà*, или *чалдúсванье*, или съвършенно полудѣвание; тая болесть може да се излѣчи само прѣзъ русалiската недѣля и то само отъ *русалиитѣ*.

Русалiкитѣ испращали били и друга една болестъ, която въ тоя край наричатъ «*русáта*» а още и «*злáта кiела.*» Праздненствата се отнасятъ и въ честъ на тая болесть: който празднува прѣзъ русалiската недѣля, тая болестъ не можла била да го хване.

Единственното останѫло запазено и до днесь сѫ *Русалиитѣ*, или както ги наричатъ по тоя край още и *Калушáре*. Тия *русалии* или *Калушаре* ходѫтъ прѣзъ тая недѣля, та лѣкуватъ *русàлiскитѣ* болести. Нѣкота такива русалии е имало навредъ, а днесь сѫ запазени само въ нѣкои села, населени отъ власи.

Тоя обичай е интересенъ и азъ щѫ го опишѫ тукъ тъй, както ми се той прѣдаде отъ лица, свѣдущи. Свѣденията за *калушаретѣ* или Русалитѣ ми сѫ дадени отъ Маринъ Становъ Вражатóрина, когото още казуватъ и «*Бацо,*» отъ село Калугеръ-махла, Лом. окол. Лом. окрѫгъ; тоя Маринъ е билъ главатàръ на Калушаритѣ въ течение на 20 години; още ми е расказвалъ и Дѣдо Опро отъ село Варушъ-махла и отъ други.

Въ това, нека го наречемъ, устѧновение важни нѣща сѫ:

Ватафинѣтъ на калушаретѣ, който е тѣхенъ главатаръ и прѣдводитель.

Числото на калушаретѣ

Тоягата на калушаретѣ
Знамето на калушаретѣ
Калушаретѣ и длъжностьта имъ
Свирачътъ на калушаретѣ
Заклинанията на калушаретѣ
Игритѣ на калушаретѣ
Гърнето съ буреніетѣ
Паданьето на калушаретѣ
Лѣкуваньето на болния.

Ний ще опишемъ тия нѣща подробно и по редъ.

Ватафинътъ е душа на това установление; безъ ватафинътъ е немислимо и самото калушарство. Той е тѣхния началникъ и главатаръ, но не по изборъ, а по наслѣдство и по нужда. Той е началникъ на калушаретѣ по своето знание, по чародѣйската сила, каквато никой другъ нѣма, а неможе и да ѭ получи. Само ватафинътъ знае, какви буреніе трѣбва да бѫдѫтъ употрѣбени, за да могѫтъ болнитѣ да бѫдѫтъ излѣчени; само той знае тайнитѣ сили на тия билкіи и самодивски трѣви; само той знае заклинанията и тайнитѣ на заричанията, прѣдъ които благоговѣѭтъ самодивитѣ, самовилитѣ па и самитѣ *русалкіи* и другитѣ лоши духове, и стават послушни, и само той е ограденъ отъ магиитѣ и чародѣйствата на магйосницитѣ и вѣщицитѣ. Само ватафинътъ има право да избира калушаретѣ; само той ги *оглашава*, обучава, поучава и заклиня; той рѫководи игритѣ; той прѣдопрѣдѣлява лицата, които, за да се изцѣри болния, трѣбвало да паднѫтъ въ несвѣсть.

Отъ тука излиза, че ватафинътъ до нѣкѫдѣ трѣбва да бѫде родень такъвъ. И дѣйствително, това звание се прѣдава по наслѣдство отъ баща на синъ, внукъ и пр.

Безъ ватафинътъ калушаретѣ не могѫтъ да изцѣряватъ болни. На ватафинътъ се подчиняватъ калушаретѣ слѣпо и испълняватъ буквално всичко, що той заповѣда. Не само почитъ и уважение,

нѣкакво религиозно благоговѣние и почитание храньтъ калушаретѣ къмъ личностьта на ватафинътъ. Въ врѣме на игритѣ, *прѣзъ русалската недѣля*, ватафинътъ за другаретѣ си калушаре е почти като свръхестественъ; прѣзъ тая недѣля той е въ постоянно сношение съ духоветѣ, отъ които чърпялъ сила и мощь за чарадѣйство па и пророчество.

Това е ватафинътъ въ установленнето «*Русалиитѣ.*»

Калушаретѣ сж обикновенни човѣци, които ставатъ калушаре само чрѣзъ посвятение въ това звание и длъжность. Калушаръ може да бѫде всѣкой, които има слѣднитѣ качества: да е пъргавъ, *легкъ*, *печенъ* и може да издържи лишения; освѣнъ това, изисква се още и да е добъръ и вѣщъ играчь. Най-прѣдпочтителното качество е да знае, и добрѣ да играе, и дълго да може да издържи играта.

Ако нѣкой поиска да постжпи въ русалиитѣ, трѣбва да отиде при ватафинътъ и да му заяви за това. Ватафинътъ, прѣди да му обѣщае, *допи́тва се* (съвѣщава се) до по старитѣ калушаре и събира свѣдения за него и живота му отъ роднинитѣ; ако се укаже, че е кавгаджия и пияница, той неможе да бѫде приетъ въ обществото на русалиитѣ. Особенно се пазьтъ отъ пияница, защото човѣкъ пияница, нити може да издържи игра дълго врѣме, нити пакъ може да пази тайна.

Веднъжъ на желающия казано, че може да бѫде иријетъ въ обществото на калушаретѣ, той трѣбва да се приготовлява, за да бѫде поржсенъ и да положи клетва. Прѣди всичко той трѣбва да пости три дни. [Дѣдата на Маринъ каралъ да постьтъ такива цѣла недѣля, а сега нѣкои и не постжтъ], послѣ го опитватъ да ли може да издържи игра дълго врѣме безъ отпочивка. Додѣто играе новия, присжтствуватъ ватафинътъ и нѣколко калушаре отъ най-старитѣ. Слѣдъ това новия-е длъженъ да играе и да се упражнява цѣла недѣля подъ надзорътъ на едного отъ най-старитѣ калушаре, който и за напрѣдъ се счита неговъ единъ видъ настав-

никъ. Тоя наставникъ обучава и приготовлява новия си ученикъ за посвятението му въ калушарството.

Когато новодошлия е испитанъ отъ всѣкоя една страна и когато той е вече готовъ, ватафинътъ пристжпва да го въведе въ кржгътъ на обществото калушарско.

Най-напрѣдъ иде заклинанието.

Прѣдъ *байрака* (знамето) и калушарската тояга, новия повтаря думитѣ на ватафина. Думитѣ сж страшни. Клетвата е сборъ отъ всички народни клетви, съ които народътъ проклиня. До колкото съмъ можалъ да схваня, заклинанието има слѣдующето съдържание и върви по тоя редъ:

Новия се заклева:

«У кжщата му огньище да нѣма, куминь да не пуши, змии и гущери да се вждхтъ, кукумевки и буляци (бухали) гнѣздо да вижтъ. Жена да му не трае, люлка да не види, дѣте да му не заплаче. Въ гумното: овца да не блеи, волъ и крава да не мукатъ, конь и кобила да не цвилжтъ, куче да не лае; буреніе и тръніе да расте, пусто и помегено да е. Той самъ: с'очи да невиди, с'уши да не чуе, съ езикъ да не говори; отъ нищо *наситка* да нѣма, нигдѣ мирка и *свртка* да нѣма; дѣто стжпи пусто да става, що хване ди съхне, прѣдъ него чума, задъ него холера; землята коститѣ му да не приеме». Слѣдъ това заклинание новия цѣлува знамето и тоягата и става калушаръ.

Подобно заклинание се извършва всѣкога, когато ще се съберхтъ калушаретѣ да играхтъ прѣзъ *Русалиската недѣля*.

Числото на калушаретѣ такожде играе роль много важна въ калушарството. Лицата, които ще играхтъ прѣзъ *русалиската* недѣля трѣбва да вждхтъ: 3, 5, 7, 9, 11, 13 и пр., но найобикновенното число е *седамъ*. По нѣкога играхтъ и трима, петима, но тѣ не прѣдставляватъ сжщинскитѣ русалии и не могхтъ да лѣкуватъ болни. Най сериозното калушарско установление е тогава, когато русалиитѣ сж седамъ или единадесетъ.

Всѣкой калушаръ има *тояга*. Тая тояга е отъ дръво, пра́во, дебело нѣколко милиметра, а дълга около метаръ и половина. Тоягата се прави или отъ яворъ, ясенъ или дрѣнъ. На единия край тя е остра и обкована съ желѣзо, за да може да се забожда въ земята, когато играе калушаринътъ; тоягато е накичена съ разни *дрънколии*, за да прави шумъ, когато се тя *прѣмета* изъ ржцѣтѣ.

Тоягата се пригатвя отъ самия ватафинъ, и за калушаринътъ има таково важно значение, каквото сѫ нѣкога имали магическитѣ жезли за жрецитѣ: безъ тоягата калушаринътъ неможе нити да играе, нити пакъ да лѣкува. Калушаретѣ твърдо вѣрватъ, че тоягата има магическа сила, която е тя придобила отъ билкіитѣ и отъ баянията на ватафина.

Всѣкоя година, когато ще се почне калушарството, правѫтъ се нови тояги: защото, както ще видимъ, слѣдъ свръшването на *Русаліската недѣля*, тоягитѣ, съ които е играно прѣзъ недѣлята, се счупватъ отъ ватафина и, или се хвъргатъ въ рѣката, или се закопватъ въ землята.

Тоягата служи на калушарина да се подпира, когато играе.

Знамето на калушаретѣ има голѣмо значение. То е пълно съ магическа сила: сѣнката му даже е вълшебна. То се носи отъ самия ватафинь и никой, даже и калушаретѣ, не смѣе да се *дóпрѣ* до него.

Когато наближи *Русаліската недѣля* почнуватъ приготовленията, за да излѣзнѫтъ калушаретѣ.

Четири петъ дни прѣди *Русаліа* ватафинътъ свиква всичкитѣ калушаре въ домътъ си. Пръвата грижа на ватафина е да направи тоягитѣ и знамето. *Прѣтовитѣ* сѫ вече готовп: ватафинътъ ги насича, прѣмѣрва да бѫдѫтъ еднакво голѣми, отъ едно и сѫщо дръво и ги еднакво накичва Слѣдъ туй поржсва ги съ водà, въ която сѫ били потопени разни бѝлки и буреніе, *натрѣква,* ги

съ другъ *бурен*, *бае*,(а) надъ тѣхъ и ги дава на калушаретѣ. Додѣто ватафинътъ приготовлява тоягитѣ, свирцитѣ свиржтъ самодивската пѣсенъ, а калушаретѣ стоятъ прави около ватафина съ кръстосани ржцѣ. Ватафинътъ дава тояга най-напрѣдъ на най-стария отъ калушаретѣ и то по редъ по старшинство, а най послѣ на най младия. Калушаринътъ ще се приближи да поема тоягата отъ ватафина, той коленичва, цѣлува ржка, произнася клѣтвата, която изложихме по̀-горѣ и тогава поема тоягата. Ватафинътъ го запойва и поржсва съ вода, въ която сж потопени биліки и буреніе. Калушаринътъ, надъ когото е извършена тая формалность, вече е снабденъ съ магическа сила, и той стои отдѣлно отъ другитѣ.

Като се извърши описания обрядъ надъ всичкитѣ калушаре, *Русалиитѣ* вече сж създадени, дружината съставена, и може да се пристжпи къмъ приготовляванието на знамето.

Знамето се състой отъ бѣлъ платъ (или домашненъ или купено отъ пазаря). •

Ватафинътъ отсича прътътъ, на когото ще се прикове знамето, отрѣзва нуждния платъ, съшива го самъ, приковля го за прътътъ, привръзва на врѣхътъ на прътътъ буреніе: *перуника*, *пелинъ*, *рòсенъ*, *чѐсанъ*, *чемерика*, *вратика*. *кумуника* и овчарска *тентава*(б) и бае надъ него. Слѣдъ туй поржсва го съ

(а) При всичкитѣ ми молби и настоявания, туй баение, както и заклинанията надъ знáмето никой нерачи да ми съобщи: тия баяния и заклинания сж тайни, които ще умржтъ съ тѣхъ. Тѣ сж положили клетва никому да не казватъ.

(б) И за тия биліи русалиитѣ нерачихж да ми кажжтъ, тѣхъ ми съобщи единъ циганинъ, който имъ билъ свирецъ въ течението на 20 години. Заклѣхъ му се, че нѣма да му съобщавамъ името, защото можали калушаретѣ да му нанапакостжтъ. Вѣрно ли ми е обаче съобщилъ, туй не могж да утвърдж; ако земемъ обаче прѣдъ видъ, че тия биліи въ пѣснитѣ се въспѣватъ като лѣковити, чародѣйски и отровни, тогава може да се вѣрва до нѣкждe на туй съобщение.

вода, въ която сѫ били потопени сѫщитѣ буреніе, покланя се, поема знамето и го исправя.

Додѣто ватафинътъ връши всичко това, калушаретѣ непрѣстанно играятъ около ватафинъ и свирцитѣ свиряхтъ русалiската (самодивска) пѣсенъ. Когато да се издигне знамето всичкитѣ калушаре падатъ на колѣнѣ. Щомъ се издигне, ватафинътъ събира всичкитѣ калушаре подъ знамето и изново ги заклина. Додѣто калушаретѣ произнасятъ клетвата, ватафинътъ развѣва знамето надъ всѣкого отдѣлно. Освѣнъ заклеванието има и заричания отъ нѣкои ѣстия, пития и дѣла. Това заричание се пази священо.

Слѣдъ туй знамето се забожда въ гумното на ватафинътъ и се пази постоянно отъ калушаретѣ по редъ.

Това трѣбва да бѫде свършено всичко до сѫббота прѣди *Русàлiь*.

Въ недѣля вече тръгватъ по селата.

Свирцитѣ сѫ такожде важенъ елементъ въ калушарството: безъ тѣхъ немислимо е играніето, немислимо е слѣдователно и лѣкуванието.

За свирачи се избиратъ такива лица, които знаятъ да свиряхтъ калушарскитѣ игри и русалiската (самодивската); освѣнъ това свирачьтъ трѣбва да бѫде трѣзвенъ и да пази тайна. И свирачитѣ тщателно се избиратъ по между всичкитѣ свирачи въ околнитѣ села, и веднъжъ избранъ, единъ свирачь остава съ калушаретѣ въ течение на много години. Нѣкой си свирецъ циганинъ, Кючукъ Байрамъ отъ село Вълчедръма е билъ свирецъ на калушаретѣ прѣзъ цѣли 45 години, промѣнилъ и ватафинъ баща, синъ и свирилъ и е подъ ватафството на внука; това му бѣ направило таково положение между калушаретѣ, щото всичкитѣ калушаре го уважавахѫ и гледахѫ на него съ нѣкакво благоговѣние. «Когато той засвирялъ самодивската пѣсень, наречена *флоричика*, и кàманiетѣ заиграватъ.» — казваше стария калушаръ Дѣдо Опро.

Игритѣ на русалиитѣ биватъ отъ два вида: една игра става

само за удоволствие и любопитство на зрителитѣ, а другата за исцѣление на болнитѣ.

Болести, които лѣкуватъ русалиитѣ прѣзъ тая седмица, трѣбва да бѫдатъ *русалíски* и болния да се е разболѣлъ прѣзъ *Русàлiа — Русáлíската недѣля*. Да ли болестьта е русалíска, а слѣдователно и излѣчима, това познава ватафина. Тоя, щомъ види, че болестьта не е русалíска, не се наема ни да ѫ цѣри, защото тя не може да се лѣчи съ калушарски игри.

Обикновеннитѣ игри на калушаретѣ не прѣдставляватъ нѣщо особенно, защото въ неѫ се вижда само тѣхната вѣщина въ играниего. Ако нѣкой полюбопитвува и желае да види какъ играѫтъ калушаретѣ, какъ падатъ въ несвѣстъ и какъ ги послѣ свѣстяватъ, той заплаща една извѣстна сумма, и играта се отпочнува. Въ турско врѣме за една такава игра се плащало едно бѣло меджедие (21 грошъ), а за всѣкой паднѫлъ калушаръ отдѣлно по единъ *петàкъ* (петъ гроша). Днесъ се заплаща по единъ петолевъ за игра и по единъ левъ отдѣлно за всѣкой паднѫлъ калушаръ отдѣлно. Ако иска на пр. нѣкой да му играѫтъ калушаретѣ и да паднѫтъ двама, трима или повече отъ тѣхъ, той заплаща — 5+1+1+1 или повече лѣвове.

Играта за исцѣлявание на болнитѣ прѣдставлява по-голѣмо любопитство и интересъ, защото е много разнообразна и скопчана съ нѣкакви си обряди.

Тия игри ставатъ по слѣдующия редъ. Болния се донася при ватафинътъ, който, като го прѣгледа внимателно, обявява да ли болестьта е *русалíска* (самодивска) или друга. Ако болестьта е *русалíска*, става пазарлъка, каква сумма трѣбва да се заплати, и щомъ се свръши това, почнува се приготовленията за игра.

Купува се ново гърне и нова паница. Въ паницата се налива оцетъ, а въ оцета се гужда: чѐсанъ, пелинъ и разни други билкíи(а). Тая *панúца* ще дръжи ватафинътъ и изъ неѫ ще запойва

(а) И за тѣзи билки никой не рачи да ми обади.

калушаретѣ, додѣто тѣ играѫтъ. Въ гърнето се налива чиста вода *ненà чнѫта;* въ водата се гуждатъ билкіи и се прѣкрива съ пешкиръ, кръпа или платно.

Гърнето съ водата и съ билкіитѣ се гужда на една *синѝя*, покрита съ новъ никакъ неупотрѣбляванъ *месáль*. Болния лѣга на нова чърга и пò далечко отъ гърнето и синията.

Като се приготви всичко това, почнува се церемонията. Свирцитѣ почнуватъ да свирѫтъ, а калушаретѣ-да играѫтъ. Играта се върши най напрѣдъ около болния и изначало тя върви кротко; калушаретѣ сѫ наредени въ кржгъ и по редъ и то по старшинство, както ставали били и самодивскитѣ игри на тѣхнитѣ *ѝгрища*. Всичкитѣ калушаре играѫтъ подъ упѫтването и звукътъ на свирката; тя имъ показва: гдѣ трѣбва да *учéстѫтъ* стѫпкитѣ (да играѫтъ пó-бързо), а гдѣ трѣбва да ги *урѣдѫтъ* (да играѫтъ по полека), а гдѣ пакъ трѣбва да играѫтъ *нàмѣсто*. Когато играѫтъ *нàмѣсто*, калушаретѣ се подпиратъ гърбътъ на тоягата и играѫтъ испѫчени. Като играѫтъ нѣколко минути *нà мѣсто*, хващатъ краищата на чергата, на коятъ лѣжи болния, и го подхвърлятъ на горѣ три пѫти съ викове: «*хай на калуш!*» Слѣдъ това се истѫпватъ, и ватафинътъ влиза въ кржгътъ на калушаретѣ, потрива болния съ оцетъ изъ паницата по челото, рѫцѣтѣ и нозѣтѣ, полага знамето върху него, духа на четири страни и послѣ се *отдѣрпва на задъ*. Калушаретѣ почнуватъ изново своето хоро и прѣскачватъ болнии по редъ. Това се прави до три пѫти. Като свръшѫтъ хорото около болния, калушаретѣ почнуватъ да играѫтъ около гърнето и синията, а болния се оставя на чъргата да лѣжи. Свирцитѣ свирѫтъ пó живо, и калушаретѣ играѫтъ пò бързо. Ватафинътъ при всѣкое обикаляние запойва калушаретѣ съ оцета изъ паницата, порѫсва съ водата изъ гърнето, както калушаретѣ, тъй и болния. Това се повтаря нѣколко пѫти. Додѣто калушаретѣ обикалятъ около гърнето, ватафинътъ стоѝ на страна и надвѣсва прѣдъ всѣкого знамето. Онѣзи отъ калушаретѣ, които сѫ

прѣдопрѣдѣлени да паднѫтъ въ *нѣсвѣстъ* за искупление на болния, се запойватъ по́ често и съ повече оцетъ, поржсватъ се позече пѫти съ вода изъ гърнето, а знамето сѐ надвѣсва прѣдъ самитѣ имъ очи.

Запойването и поржсването, калушаретѣ и болния се повтаря нѣколко пѫти.

Водата въ гърнето е вече получила чородѣйска сила, русалiкитѣ сѫ омилостивени, искуплението трѣбва да стане.

Ватафиа дава знакъ, свирцитѣ засвирватъ *русалiската*(а) *флоричика*, разгаръ̀тъ на играта дошълъ, калушаретѣ сѫ въ истѫпление.

Ватафинъ̀тъ дава знакъ, и най-стария калушаринъ замахва съ тоягата и . . . . . гърнето съ водата се пръснѫло.

Болния въ тоя моментъ скачя, грабва чъргата си и избѣгвалъ съвършенно оздравѣлъ.

Побѣгватъ и другитѣ калушаре, а ония, които трѣбвало да паднѫтъ, щомъ се счупи гърнето, падатъ безчувственни.

Сега се почнува ново хоро около падналитѣ калушаре, за да свѣстѫтъ. Играта е сѫщата, церемониитѣ сѫ сѫщитѣ, само че нѣма гърнето съ водата. Паднѫлитѣ калушаре се подхвъргатъ на горѣ, прѣскачатъ, растриватъ се отъ ватафина съ други билкiи и *развождатъ* се отъ здравитѣ калушаре. Въ това врѣме трѣбва да се дѣйствува бръзо, защото, ако истине паднѫлия, не може вече да бѫде свѣстенъ.

Бѣхъ любопитенъ да узнаѫ отъ калушàретѣ и болния, какво осѣщатъ въ тоя моментъ. Ето какво ми се расправи.

Калушаринътъ Опро: «Като обикалямъ около болния сéщамъ, че се *омайвамъ* малко по малко. Като сръбнемъ и оцетъ, за шамадва ми се главата; като надвéси ватàфина знáмето предъ очите

(а) Ще бѫде много интересно да се забѣлѣжѫтъ мелодиитѣ на тия пѣсни. При всичкитѣ ми старания, туй не можихъ да извършѫ, защото самъ, за жалость, не могохъ да снемѫ тия мелодии.

ми, наоколо ми се спуща мъгла. Когато почнемо да обикалямо гърнето, іа нищо непо́мнимъ нити какво правимъ, нити какво прави ватафинътъ. Като наближи да се счупи гърнето, іа *омалаксвамъ* (ослабвамъ) донемайкѫде, (съвсемъ) а когѝто се счупи гърнето, краката ми се *подкосватъ* и падамъ.»

Калушаретѣ, които сѫ опредѣлени да не падатъ, ако и да сѫ зашамадени и омаени, но тѣ се държѫтъ, помнѫтъ, всичко, и когато се счупи гърнето, могѫтъ да побѣгнѫтъ.

Отъ болнитѣ, разболѣли се прѣзъ тая седмица, съмъ распитвалъ нѣколко душъ, а именно: Първанъ Младеновъ отъ Мокрешъ, Пуно Мръзинъ и Велика Джорина отъ село Вълчедрма. Расказътъ на болнитѣ бѣ единъ и сѫщъ.

Гуденъ на чъргата, болния усѣщалъ *ома́лаксване*; слѣдъ това му дохаждала дрѣмка. Додѣто играѫтъ калушаретѣ около него, болния усѣщалъ, че му ставало легко: слѣдъ всѣкое растривание, подхвъргание и запойвание ставало му било све по̀легко. Когато го прѣскачвали калушаретѣ, усѣщалъ билъ, като че всѣкой взималъ съ ржка по нѣщо отъ болѣстьта му. Когато ватафинътъ го попръсквалъ съ водата изъ гърнето, болния се усѣщалъ билъ съвършенно здравъ, но само още омалаксалъ. Когато се счупвало гърнето, нѣкой го бръзо подигналъ и като че му шъпнѫлъ на ухото: «бегай!» Какъ ставало всичко това и той самъ незнаилъ

Тъй расказватъ болнитѣ за калушаретѣ и твърдо вѣрватъ въ истинностьта на калушарската цѣлебна сила.

Когато се свръши *русалíската недѣля*, въ недѣля вечерь, калушаретѣ се връщатъ въ селото и въ домътъ на ватафина. Тука става сѫщата церемония и формалность, както и прѣди, но само обратно: тамъ се даваше магическа сила на калушаретѣ, а сега имъ се отнема тая сила.

Свирцитѣ свирѫтъ, а ватафинътъ като се поклони три пѫти прѣдъ знамето, снема вързанитѣ *буренíе* и *бúлкіи*, отковава платътъ отъ пръта, сплашта го и го гужда на страна, като при това

шъпне и бае нѣщо. Сетнѣ почнува да отнема отъ калушаретѣ тоягитѣ и дадената имъ магическа сила, като почне отъ най младия.

Като се свръши всичко това, чекатъ да настжпи потайно врѣме. Като стане *потáйна доба* ватафинътъ и калушаретѣ безъ свирцитѣ, отиватъ край рѣката или при нѣкое *самодивско йгрище* и тука ватафинътъ счупва прътътъ на знамето и тоягитѣ на калушаретѣ и ги, или хвърлятъ въ рѣката, или закопватъ въ землята. Знамето всѣкога закопватъ въ землята

Ако нѣкой отъ любопитство би отишълъ да гледа какво се върши, то той заболѣвалъ и умиралъ. Ако ли пакъ нѣкой би се опиталъ да ископа знамето, то такъвъ онѣмѣвалъ, полудѣвалъ, ограисвалъ и най-сетнѣ слѣдъ дълги мжчения умиралъ билъ.

Като свършжтъ и това, всичкитѣ си омиватъ ржцѣтѣ и очитѣ, ватафинътъ поржсва всѣкого отдѣлно съ друга вода, такожде магическа (отвратна) и калушаретѣ ставатъ вече обикновенни людие.

Сега се връщатъ въ домътъ на ватафинътъ, раздѣлятъ печалбата, насѣдватъ около сложената трапеза, и веселбата се почнува. Това веселие трае цѣла нощь, па и цѣлия други день.

Отъ събраната печалба се изваждатъ най.напрѣдъ разноскитѣ, които сж станали прѣзъ *русàлíската* недѣля и се заплаща на свирцитѣ. Останалата сумма раздѣлятъ на толкова части, колкото душъ калушаре сж били съ ватафинътъ заедно, и всѣкой зима по една часть. Сега всѣкой отъ калушаретѣ отдѣля отъ своя пай (дѣлъ) на десеть едно и дава на ватафинътъ; това е *врѣхнина та*, която взима ватафинътъ.

Всичкитѣ спорове между калушеретѣ, до дѣто трае играньето се рѣшаватъ отъ ватафинътъ. Въ турско врѣме сждилищата не приемахж да гледатъ такива спорове.

Възнаграждението било за обикновенно играньe, било за лѣкуванье се взима всѣкога прѣдварително и въ брой (пешимъ) и то въ монети.

Попѣкога болния, като е оздравѣлъ, освѣнъ паритѣ, оть го-

лѣма признателность подарява още и нѣкое *добиче* (конь, волъ, крава, свиня, овца или друго). Такъвъ подаръкъ се гужда въ общата сумма.

Това сж *русалиитѣ* или *русаіситѣ*. Тѣ се различаватъ въ много нѣща отъ *Русалиитѣ*, описани отъ г. Шапкарева. Нѣкога такива русалии е имало много, днесь такива дружества сжществуватъ много на рѣдко и то само между власитѣ.

Въ турско врѣме бѣше имъ свободно, и да игражтъ, и да лѣкуватъ; днесь тѣ не смѣжтъ да лѣкуватъ, затова и рѣдко се срѣщатъ. При всичко това, болнитѣ ходжтъ скришомъ при ватафина и той ги скришомъ лѣкува съ другаретѣ си.

б) *Лисо̀* [Св. Пророкъ Елисей. 14 Юний].

Косата на главата не само че е едно украшение но и нужно за човѣка. Безъ коса̀, съ голà глава човѣкъ споредъ народа, не е човѣкъ; такъвъ е отритнжтъ отъ обществото и гледатъ на него съ прѣзрѣние. И кой незнае какво е нѣщо да бжде човѣкъ *кіе́лав* или *кіелѣш?*

Това е за мжжъ, а пакъ за жената? За жената косата има по-голѣма цѣна: безъ коса жената, не само че не е човѣкъ, но и оженванието ѝ е немислимо. Ето защо женитѣ гледатъ на косата си като на нѣщо най-скжпо за нейната хубость, за нейния животъ. Жената пази да не мие косата си въ извѣстни дни, да ж нерѣши (вчесва) въ извѣстно врѣме, и то само отъ страхъ да не би да *слѣ́тй* (опаднс).

Болѣстьта, отъ която *слѝта* (опадва) косата се казва *лисо̀ лиса́та*. Въ честь на тая болясть се празднува 14 Юний.

Меси се колачь, раздава се отъ него по махлата.

Болнитѣ отъ *лисо́* (лиса́та) на тоя денъ се лѣкуватъ съ баяние, *полѝвкіи*, *пушенье* (каденье) и заричанье.

[illegible] Иванъ Кръститель. 24 Юний] [illegible]

[illegible] имало било 77 [illegible] поставятъ [illegible] [illegible] [illegible]

«Та си свирúл(2) до срѐд полунощи,
«И прелѫгал(2) момà Ангелúна.
«Пристàнала се момá Ангелùна,
«Па е завѐл(2) іу Стара-планина.
«Напрàвил ú(2) желéзни *опùнци*. (а)
«Коги здéреш(2) желѐзни опúнци
«Когú родиш(2) мѫжко детѐнце,
«Тогива че идемо(2) у бащá ти на госкіе.
«Дéньем е(2) опинци носила
«Вечер ги е(2) у *огині* заревàла
«Зàран ги е(2) с'вода поліивàла.
«Опинци се здрàли, детѐ си родила.
«Пошлé ми са(2) у бащà и на госкіе.
«Срещнáле ми са(2) пѐт кола сас сѐно
«Срещнàле ми са(2) пѐт кола сас снопе
«Ангелина на змей проговàря:
«Лѐле змéйо (2) лéле огніен змѐйо;
«Можеш ли си(2) сѐно да запàлиш,
«Сéно да запáлиш, снопе да изгориш?
«Ангелини змей проговàри
«Іа неможем(2) сено да запалим
«Іа неможем(2) снопе да изгорим,
«Че іу сено(2) іу трéва зелѐна,
«Че іу снопе(2) между стръковете
«Буйно буѭт(2) билкіи лековити:
«Иглика, кумуника, овчáрска тентàва.
«Билкіи лековити, билкіи іомразни.
«Когито са край сѐло стигнàли
«На венéц се огніен змéй префторил

(а) *Опинјък, опинки, опùнци* (цървуле).

в) *Енбівден.* [Рождество Св. Иванъ Кръститель. 24 Юний] или *Св. Иванъ Биліо беръ*(а) който бере билкіи.

На тоя свѣтъ, спорѣдъ народното понятие, имало било 77 и половина болѣсти разни. Надъ всичкитѣ тия болѣсти е поставенъ *Св. Иван биліо беръ*. Всичкитѣ тия болѣсти иматъ веднъжъ въ годината сборъ, общъ праздникъ на Еньóвден. На тоя день всичкитѣ болѣсти се веселятъ, кѫпятъ се, китятъ се съ вѣнци. прѣмѣняватъ се въ цвѣтя и играятъ. Тоя день сѫ тѣ много весели.

Всѣкоя болѣсть има и день, и лѣкъ, и лѣкътъ ѝ е въ една билкіа; понеже човѣкъ не знае на всѣкоя болѣсть и денътъ и лѣкътъ, то тоя день се празднува общо за всичкитѣ болѣсти и берѫтъ се билкіи.

Още *прѣдъ зорѝ*, рано, много рано, излизатъ моми и момци на чело съ кумицата и отиватъ на *сънора* на топрака, опли татъ вѣнецъ отъ еньовка и отъ всѣкакви други трѣви и се провиратъ прѣзъ него за здравіе. Въ Стубелъ Кутлов. Околия Ломский Окрѫгъ въ вѣнеца гуждатъ *вратѝка*, *комуника* и *овчарска тентава*. Додѣто се провиратъ прѣзъ вѣнеца, момитѣ пѣятъ тая пѣсень:

,,Пофа̀ли са мома̀ Ангелѝнка
,,Ангелѝнка ба̀ш іубосница:
,,Я сам мома̀, я сам мома̀
,,Іот голе́ма ро́да,
,,Ме́не мо̀мъкъ, ме́не момькъ,
,, ,, не може ме излъга.
«Де е дочулъ(г) змей іу планѝна,
«Па распе́рилъ(2) два руси перчѝна,
«Па си іузе́л(г) два мѐдни кава̀ла
«Па си седна̀л(2) мо́ми до коле́но

а) Баба.

«Та си свирúл(2) до срѐд полунощи,
«И прелѫгал(2) момà Ангелúна.
«Пристàнала се момá Ангелùна,
«Па е завѐл(2) іу Стàра-планина.
«Напрàвил ú(2) желéзни *опùнци*. (а)
«Коги здéреш(2) желѐзни опúнци
«Когú родиш(2) мѫжко детѐнце,
«Тогива че идемо(2) у бащá ти на госкіе.
«Дéньем е(2) опинци носила
«Вечер ги е(2) у *огині* заревàла
«Зàран ги е(2) с'вода поліивàла.
«Опинци се здрàли, детѐ си родила.
«Пошлé ми са(2) у бащà и на госкіе.
«Срещнáле ми са(2) пѐт кола сас сѐно
«Срещнàле ми са(2) пѐт кола сас снопе
«Ангелина на змей проговàря:
«Лѐле змéйо,(2) лéле огніен змѐйо;
«Можеш ли си(2) сѐно да запàлиш,
«Сéно да запáлиш, снопе да изгориш?
«Ангелини змéй проговàря:
«Іà неможем(2) сѐно да запàлим
«Іá неможем(2) снопе да изгорим,
«Че іу сѐно(2) іу трéва зелѐна,
«Че іу снопе(2) между стръковете
«Буйно буѫт(2) билкіи лековити:
«Иглика, кумуника, овчáрска тентàва.
«Билкіи лековити, билкіи іомразни.
«Когито са крàй сѐло стигнàли
«На венéц се огніен змéй префорил

(а) *Опинъкъ, опинки, опùнци* (цървуле).

«Коги е Ангелина стигнàла
«У бàщината си кѫща,
«Màкіа ѝ се зетéкла,
«Ліулкіата да ѝ прифáне.
«Ангелина màкіи си говори:
«Недѐй ми ліулкіа прифáща,
«Ноло ми свали венѐца.
«Нàкръс ливàгіето да минеш
«Змéйски билки да збéреш,
«Змéйски билки іомрáзни
«Билкіи: Вратика, Иглика
«Кумуника та па іовчàрска тентáва.
«Сас ніи màмо да ме іокѫпеш.
«На колата на *расточника*
«Сас биволска кожа покриеш.
«Това е màкіа ѝ сторила.
«Коги се Ангелина повръна,
«Да види ліулкіата с'детето
«Да види куката с'венéца:
«Детето у ліулкіа немàло
«Нити на куката венéца.»

[Слушана отъ Петровъ Костандинъ учитель въ туй село.]

По нѣкѫдѣ момитѣ излизатъ съ една стара жена и въ нейното присѫтствие бержатъ цвѣтье и виѫтъ вѣнци.

Тоя вѣнецъ се скътва и когато се разболѣе нѣкое дѣте отъ «*лошата болѣсть*» кадѫтъ го съ трѣвитѣ, отъ които е той направенъ.

Прѣзъ такива вѣнци се провиратъ не само здравитѣ моми и момци, но се провиратъ и такива, които болѣдуватъ отъ дълго врѣме и немогѫтъ да намѣржатъ лѣкъ.

На Еньовденъ бабитѣ бержатъ лѣковити билкіи, за дѣцата и

лафуситѣ жени. Еньовката се бере и съ нея се лѣкува болѣстьта «*червенката*».

Които пакъ не отбиратъ отъ лѣковити билкіи, тѣ беряхъ всѣкаква трѣва на брой 77 и отъ една трѣва откѫсватъ половинката. Съ тия 77 $^1/_2$ различни трѣви се лѣкуватъ болнитѣ, поливатъ и кадятъ.

На тоя день беряхъ мѣтли, съ които метятъ въ кѫщи, за да нѣма лоши духове и таласъме; сѫщо беряхъ се и омразни и любовни билкіи, които се даватъ на момцитѣ и момитѣ, та, или да се обичатъ, или да се намразватъ.

Освѣнъ вѣнцитѣ, прѣзъ които се провиратъ за здравие, на тоя день болнитѣ се кѫпятъ още въ разни *локви блатà*, *пàнори* и рѣки, за да исцѣлѣятъ: рѣки локви, блата и пáнори сѫ лѣковити, понеже сѫ се кѫпале въ тѣхъ болѣститѣ.

Тоя день пѫдаритѣ и селенитѣ пазятъ много зорко и строго нивитѣ отъ *бродни́ци*.

Бродницитѣ сѫ магіосници, които съ силата на тѣхнитѣ магии, могятъ да оберятъ сейдбитѣ и млѣкото на стадата; могятъ да вземятъ плодородието отъ една нива и да го принесятъ въ друга, или отъ нивитѣ на едно село, въ нивитѣ на друго; сѫщо млѣкото на едно стадо да прѣнесятъ въ друго, или отъ стадата на едно село въ стадата на друго село.

Това броднѝцитѣ правятъ за пари и то само на *Еньовденъ*.

Ето защо бабичка, която знаятъ въ селото, като магіосница, тоя день непущатъ ѭ никакъ да излиза изъ селото на вънъ, или ако е успѣла да излѣзне по-рано, пѫдаретѣ ѭ намиратъ, ударватъ ѝ добъръ бой и ѭ връщатъ.

Въ 1875 г. пѫдаретѣ отъ селото Метковецъ хванѫли били на сънора една такава бабичка, наложили ѭ хубавѣ и докарали въ селото. Излѣзнѫло послѣ, че тя е тъщата на кмета отъ селото Дългодѣлци. Нито кмета нито синоветѣ му, нито мѫжътъ на бабичката сѫ подигнѫли тѫжба, защото тѣ видѣли, че самата ба-

бичка сгрѣшила.дѣто се наела да пѫтува тоя день по полето. Ако е пакъ бабичка, която е излѣнѫла нарочно съ цѣль да *обѝра* плодове и млѣко, то тя се тъй хитро крие, щото никой не може да ѭ намѣри.

[Баба Дуда отъ Вълчедръма въ течение на 15 години обирала плодътъ на нивитѣ и млѣкото на стадата отъ село Горня Гненица и ги прѣнасала въ село Вълчедръма. Въ течение на 15 години нито единъ отъ пѫдаретѣ не сѫ можали да ѭ намѣрѫтъ].

---

10. *Горе́шніцитѣ* [Св. Илиевский месецъ. Юлий].

а) *Прокопие.* [Св. В. мѫченикъ Прокопии. 8 Юлий].

Пчелитѣ съставляватъ такожде важна часть отъ богатството на българина. Пчелата дава медъ и восъкъ, а въ замѣна на това тя иска много малко отъ човѣка: зимно врѣме, ако имъ не стигне храна, да имъ се даде малко медецъ и то отъ тѣхния си медъ.

Трудътъ и грижата около пчелитѣ сѫ незначителни: само когато роеватъ *кошаретѣ* [пчелитѣ въ едно кошарѝще съ своята *матка* (царица) се казва *кошарѣ*, а въ село Ста̀кіовци (Бѣлоградч. окол.)—трънки] изисква се отъ пчеларътъ едно малко по голѣмо внимание да се съберѫтъ рояцитѣ, за да се не распръснѫтъ.

Но и пчелитѣ иматъ болестъ: освѣнъ *митиліѣт*, гѣ иматъ и друга болесть, която ги мори.

Въ честъ на тая болесть се празднува тоя день, 8 Юлий. Обряди нѣма други освѣнъ слѣднитѣ:

Сутреньта се мѣсатъ два колачи: «*Св. Петка*» и «*Св. Прокопий*», прѣкадватъ се и разнасятъ по махлата. Още узори, прѣди слънце, подре́зватъ кошаретѣ (трънките) и взиматъ медъ. Отъ тоя медъ се остава за лѣкъ отъ *бодежѣ*, за горенье гърлото на дѣцата, за мазанье ухапаното отъ пчели, паякъ или *стонога*, за мазанье *младе́нцитѣ*, *колаче́тѣ* на Св. Хараламби и пр. и пр.

б) *Горешніьци.* [15, 16, 17 Юлий].

Пожаръть е нещастие за човѣка, а особенно за селянина съ неговитѣ пластове сѣно, слама и съ неговитѣ ниви. Пожаръть дохажда, и отъ огънiь, и отъ слънцето.

Въ честъ на оганiь, въ честъ на пожара и въ честъ на слънцето е устроенъ тридневенъ праздникъ: 15, 16 и 17 Юлий, нареченъ горешніьци.

Въ течение на тия три дни нито се жъне, нито коси, нито пласти. Особенно се пази отъ косенье: защото сеното, косено, събирано или пластено прѣзъ тия три дни, запаляло се било отъ само себе си.

Друга работа се работи.

Днесь пажѫть само пръвия и наслѣдния *горѣшніькъ.*

Сѫществуватъ въ всѣкое село по нѣколко примѣри за подобно запалваниа отъ само себе си. Азъ ще изложѫ само нѣколко.

Въ селото Мокрешъ на Белъ — Николовци сѫ изгорѣли снопето, защото сѫ работили прѣзъ горѣщніъцвтѣ. Дѣдо Пано Мецановъ работилъ и му изгорѣли снопетѣ.

Въ село Криводолъ на Тодоръ Стакіовски и на Цоно Найденовъ такожде изгорѣли снопетѣ.

Въ селото Влашка махла на Тодоръ Пановъ изгорели снопетѣ.

Въ Ковачица на Церовченетѣ и на Божинъ Ивановъ изгорели снопетѣ.

Въ село Вълчедръма на Попъ Никола изгорѣли снопетѣ, дѣто работилъ на горещніъцитѣ.

Въ село Ярловица на Цоно Гайдарски изгорели снопетѣ и пр. и пр.

Послѣ такива примѣри, мѫчно можете да убѣдите простото и суевѣрно население, че между празднуванието и непразднувението на горешніъцитѣ, и запалванието на снопитѣ нѣма никаква свръска и зависимость.

в) *Св. Илия.* 20 Юлий.

Гръмотевицата е лошо нѣщо. Ако гръмне нѣкѫдѣ, то освѣнъ дѣто убива човѣка, животно, но още и разрушава кѫща, дръво и друго. Гръмогевицата се праща отъ нѣкой духъ за наказание на човѣцитѣ. Когото гръмнѫло, той е грѣшникъ и това наказание Господъ праща като знакъ на неговитѣ грѣхове. Гръмотевицата е била стрѣла, която лѣти отъ небото и съ кожто Богъ убива грѣшника. Ако се намѣри стрѣлата, употрѣблява се за лѣкъ.

Понеже се случвало много пъти, та слѣдъ тоя обрядъ почва да вали дъждъ, то това суевѣрие е до толкова распространено, щото, въ врѣме на бездъждие, найстаритѣ и влиятелни хора въ селото подканятъ па и накарватъ дъщеритѣ или внукиньитѣ си да правятъ *Гѣрман*. И днесь тоя обичай е многоупотрѣбимъ.

б) Пемперуга.

Обрядътъ *пемперуга* (пеперуда) се извършва на слѣдующия начинъ.

Като трае бездаждието два и повече мѣсеца по нѣкога, старейшината свиква циганьетѣ и имъ заповѣдва да излѣзне *пемперуга*.

Прѣди нѣколко десетки години *пемперуга* сж ставали български моми, но днесъ *пемперуга* става само циганска мома.

Пемперугата мома е, или съвършенно гола, както е било по-прѣди, или облѣчена само въ риза и то одърпана, както става въ повечето случаи сега. Голата *пемперуга* е опасана отъ кръстътъ на доле съ гжсто наредени стръкове *бжзе*, както съ въженикъ и прѣстилка, които стржкове покриватъ голоттата ѝ, а отъ кръстьта на горѣ тѣзи стръкове бжзе покриватъ само гърдитѣ; а на гърбатъ има такива два-три сжтркове. Така сжщо е покрита и оная *пемперуга*, която е облѣчена съ риза. На главата си *пемперугата* има вѣнецъ отъ сжщето растение, на когото висжтъ *манунки* (рѣсни) пакъ отъ *бжзе*, а въ ржцѣтѣ си, пакъ отъ *бжзе* държи китка, съ която, додѣто играе, *пемперудата* ржси на всѣкждѣ и се плѣска по снагата.

Пемперудата, така окичена съ *бжзе* тръгва по кжщитѣ, придружена съ още двѣ жени, които, додѣто тя играе, тѣ пѣжтъ,

Всѣкоя кжща е длъжна да пустне *пемперугата* и да приготви, или котелъ, или ведро съ вода.

Пемперугаша, щомъ влѣзне въ дворъгъ, почне да скача и

играе въ видъ на кражъ, домакинката плисва върху ѝ котелътъ или ведрото съ вода, а двѣтѣ други жени пѣятъ:

«Пеперуга одеше, одеше,
«Та се Богу молеше, молеше:
«Дай Боже дъж, дай Боже дъж,
«Да се роди: жито, просо, ичмикъ,
«Кукурусъ, вино, краставици,
«Най вече дългото (тулове),
«Дай Боже дъж, дай боже дъж.»

Тая пѣсенчица се повтаря и потретя. Щомъ полѣятъ *пеперугата* съ вода, даряватъ ѭ съ нѣщо: брашно, пари, вълна жито, кукурусъ или друго. Най-обикновенното даряване е брашно.

Като изредятъ всичкитѣ къщи, *пеперудата* ще отиде въ рѣката ще хвърли бѫзовата си прѣмена, ще се окѫпе и ще се облѣче въ другитѣ си дрѣхи, а послѣ си отива дома.

Бѫзето вѣнеца и китката хвъргатъ въ рѣката.

Брашното, кукуруза житото и друго, що е събрано отъ по къщитѣ, раздѣлятъ, ако двѣтѣ жени, които сѫ придружавали пеперудата, сѫ чужденки, на четири дѣла, отъ които двата дѣла зима пеперудата, а по единъ дѣлъ зима всѣкоя една отъ женитѣ.

Распространеннето и утвърдено между народа вѣрвание е, че слѣдъ такава *пеперуга* непрѣмѣнно ще вали дъждъ. Ако не вали, тогава причината намиратъ въ тия нѣща: или има въ полето или въ селото нѣкѫдѣ скритъ змей, или кирмидчиитѣ и тухларетѣ сѫ направили магии. Въ такъвъ случай ставатъ приготовления за да отстранѫтъ и тия двѣ спънки.

в) Змей.

Правено е *Гѐрманъ*, излизала е и *пеперуга*, но́ дъждъ нѣма и то само въ *топрàка* (околностьта) на това село задаѫтъ се дъждовни облаци, почне и да прѣхвърквать капки, но веднѫга се появи *вихрушка*, сприя, и облацитѣ сѫ раскарани

дъждътъ прѣминѫлъ на друга страна. Тая вихрушка, тая сприя не е нищо друго освѣнъ змей, който се *увъртѣлъ*, или въ полето на това село, или въ самото село, та *шлѐка* (а) да отвлѣче нѣкоя мома, която залибилъ, или пакъ има сношение съ нѣкоя мома.

За да се отстрани това зло, за да се пропѫди тая ала, съставлява главната грижа на селянетѣ.

Селския *кея* (кехая, глашатай) вика изъ село, че прѣзъ тая и тая нощь ще се гони змейтъ, та за това женската *челядь* (моми, невести и други жени) да бѫде скрита.

Въ опрѣдѣлената нощь 10—15 и 20 мѫжье, съблачатъ се *голѝ-голишáви*, взиматъ въ рѫцѣтѣ си голѣми кривации и отъ голѣма вечера тръгватъ да гонѭтъ змейтъ. Змейтъ е скритъ или въ нѣкоя кѫща, или въ нѣкоя кошáра, или въ зъвникъ, или въ истба, или въ нѣкой окопъ, затова и тия *гонци влизатъ на всѣкѫдѣ*, *мушкатъ по кѫтовветѣ* (кюшетата) и си излизатъ. Тия *гонци*, додѣто гонѭтъ змейтъ, несмѣѭтъ никакъ дума да продуматъ, тѣ сѫ нѣми. Вѣрва се, че ако нѣкой продума, можялъ да полудѣе и да пострадае отъ змейтъ

Ако селото е малко тия гонци сѫ едни, ако ли селото е по-голѣмо, тогава такива гонци има на нѣколко страни.

Всѣкоя кѫща е достѫпна на гонцитѣ и никой не смѣе да имъ се противи, защото тежкитѣ дебели тояги се свалятъ върху гърбътъ му.

Като изредатъ всичкитѣ кѫщи, кошари, истби, зъвници и окопе, гонцитѣ сѫ изгонили змейтъ и отиватъ на рѣката, та се окѫпватъ и обличатъ дрѣхитѣ.

Слѣдъ таково гоненье на змейоветѣ всѣкога дъждътъ дохаж далъ билъ.

а) *Шлекамъ* вардж да вземѫ или украднѫ нѣщо. Шлекамъ има още значение на тайно тражение.

Ако бездъждието е въ топрака на нѣколко села, тогава това гоненье ставя въ едно и сѫщо врѣме въ всичкитѣ тия села.

И змейтъ е гоненъ, и всичко друго е направено, но пакъ дъждъ нѣма въ това село. Въ такъвъ случай киримичиитѣ и тулрaретѣ сѫ направили магии, за да не вали дъждъ, та да могѫтъ да работѫтъ се киримиди и тугли. Магиитѣ, които правѫтъ тухларетѣ се състоѫтъ въ това, че взиматъ, или магаре, или куче, или котка, правѫтъ надъ тѣхъ магии и ги закопватъ живи въ землята. Додѣто се неископа това магаре, куче или котка и коститѣ му да се хвърлѫтъ въ рѣката, дъждъ не може да вали. За това събиратъ се селенитѣ отиватъ на тухларницата и искатъ отъ майстора и другитѣ работници да имъ покажѫтъ мѣстото, дѣто е закопано живото магаре, куче или котка. Ако майстора и другитѣ работници *забѫшѫтъ* (хванѫтъ бѫхъ), тогава селенитѣ ги накарватъ *на сила* чрѣзъ лабутъ и *налàгание* (бой) да кажѫтъ.

Щомъ се ископатъ коститѣ на закопаното животно, веднѣга дъждъ завалѣва.

Това суевѣрие по прѣди, до толкова е било въ сила, щото неведнѫжъ тухларитѣ сѫ били налагани. И днесь това суевѣрие владѣе, но прѣдъ страхътъ отъ закона отстѫпва суевѣрието.

Ако нѣкой *удавникъ* се закопа въ гробищата, додѣто удавника се неископа и хвърли, дъждъ нѣма да вали.

Ако нѣкой *самоубиецъ* се закопа въ гробищата, додѣто той се неископа изъ гроба, дъждъ нѣма да вали.

Ако нѣкого обѣсѫтъ или заколѫтъ, такъвъ неможе да бѫде закопанъ въ гробищата, защото дъждъ нѣма да вàли.

Ето защо *удàвникъ*, *самоубиецъ*, *обѣсенъ* или зàкланъ се копатъ вънъ отъ гробищата. Когато има бездъждие народътъ вѣрва, че ако се утрѣпатъ жаби, дъждъ непрѣмѣнно ще вали.

Тия сѫ обичаитѣ и обрядитѣ въ врѣме на бездъждие.

Другитѣ суевѣрия ще бѫдѫтъ описани послѣдователно при описванието живота на народа и неговитѣ полски занятия.

Тия данни съмъ можалъ да събера за вѣрванията и суевѣрията на нашия народъ.

Възможно е че е останѫло нѣщо незабѣлѣзано, нѣщо неоткрито, но, който се занимавалъ и занимава да събира народнитѣ словесни умотворения, тоя ще знае, колко мѫчна работа е: какви мѫки, колко хитрости, колко убѣдявания, па нѣкѫдѣ и унижения трѣбва да бѫдѫтъ употрѣбени и прѣтърпени прѣдъ и отъ една одрѣпана невѣжа, па и вонѣща бабичка, само за да можете да истръгнете изъ устата ѝ двѣ думи за нѣкой обичай и обрядъ, или нѣколко редове отъ нѣкоя обрядна пѣсень. Ласкаѫ се обаче, че всичко, що е важно, е събрано и забѣлѣзано, и ако има нѣщо неоткрито, то ще бѫде маловажно.

Въ всѣкой случай, ако има нѣщо непълно, умолявамъ всичкитѣ г-да учители по селата въ тоя край, г да инспекторитѣ и другитѣ любители на науката и изучването на народния битъ, да съберѫтъ допълнителни свѣдения и, или да ги испращатъ на право до мене, или да ги испращатъ въ М вото на Народното Просвѣщение. Къмъ всѣкого, който ми съобщи нѣщо ще бѫдѫ признателенъ.

DR
64
M293
v.1

Stanford University Libraries
3 6105 014 717 255

Stanford University Libraries
Stanford, California

Return this book on or before date due.

DEC 7- 1973